

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยเพื่อจัดการความรู้ "จังหวัดบูรณาการ" ในพื้นที่ภาคกลาง

เสนอ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

โดย

นางสาวเนตรดาว ยิ่งยุบลและคณะวิจัยภาคกลาง

คำนำ

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์นี้เป็นการสรุปกระบวนการทำงานที่ผ่านมาของโครงการความร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนฯ โดยเนื้อหาจะได้นำกล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ภาคกลาง ซึ่งเสนอถึงการสร้างการเรียนรู้ภายใต้แนวคิดพื้นที่เป็นตัวตั้ง และเนื้อหาเรื่องกระบวนการสร้างจังหวัดบูรณาการ “มุ่งสู่จังหวัดบูรณาการ : บทเรียนจากการปฏิบัติ” เนื้อหาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงที่สร้างความสัมพันธ์ใหม่ของความร่วมมือ

จากเนื้อหาเป็นบทสะท้อน แนวคิดการทำงานหลักๆ คือ แนวคิดการวิจัยเพื่อการพัฒนาพื้นที่เป็นตัวตั้ง แนวคิดการสร้างการเรียนรู้ร่วมทางสังคม แนวคิดความร่วมมือกับการจัดความสัมพันธ์ใหม่จากปฏิบัติการสู่การพัฒนาแนวคิดการทำงานยกระดับการขับเคลื่อนงานภาคประชาชนในพื้นที่ให้มีความสามารถในการแก้ไขปัญหาได้คมชัดและตรงกับปัญหา ลดระยะเวลาการแก้ไขปัญหาสร้างการเรียนรู้อย่างไม่สิ้นสุด บทเรียนการทำงานครั้งนี้ขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ช่วยให้ภาคประชาชนมีการเรียนรู้ทั้งด้านลึกของปัญหาและด้านกว้างที่เชื่อมโยงหลายระดับ นำสู่การสร้างทางเลือกใหม่ทั้งในระดับพื้นที่ตำบล จังหวัดและสังคม

เนตรดาว ยิงยุบลและคณะ

สารบัญ

คำนำ

บทนำ โครงการวิจัยเพื่อจัดการความรู้ “จังหวัดบูรณาการ”ในพื้นที่ภาคกลาง	1 - 6
บทที่ 2 กระบวนการเรียนรู้จังหวัดบูรณาการภาคกลาง	7 - 32
บทที่ 3 มุ่งสู่จังหวัดบูรณาการ: บทเรียนจากการปฏิบัติ	33 - 67
บทที่ 4 บทสรุปการเปลี่ยนแปลงที่สร้างความสัมพันธ์ใหม่ของความร่วมมือ	68 - 82

บทนำ

โครงการวิจัยเพื่อจัดการความรู้ “จังหวัดบูรณาการ” ในพื้นที่ภาคกลาง

ความสำคัญของปัญหา

โครงการความร่วมมือจังหวัดบูรณาการ ได้ผ่านกระบวนการดำเนินงานมา ซึ่งมีกระบวนการที่ให้ความสำคัญตั้งแต่ การค้นหาแกนนำ และสร้างความร่วมมือในระดับพื้นที่ จัดความสัมพันธ์ใหม่ในการทำงานร่วมกันในระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด จากนั้นมีกระบวนการที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การเก็บข้อมูลครัวเรือนในระดับตำบล (บัญชีครัวเรือน) นำข้อมูลมาวิเคราะห์สภาพปัญหาครัวเรือน หมู่บ้าน ตำบล และนำมาวิเคราะห์ในระดับจังหวัด ในแต่ละพื้นที่ได้มีการเคลื่อนไหวนำข้อมูลสามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหา จนเกิดการแก้ไขปัญหาเชิงรูปธรรมขึ้น ได้แก่ เกษตรอินทรีย์ กองทุนสวัสดิการ สุขภาพ การแก้ไขปัญหาหนี้สิน การแก้ไขปัญหาที่ดิน การแก้ไขปัญหาหน้า และ ป่า เกิดการบริหารจัดการเครือข่าย การจัดการการตลาด ธุรกิจชุมชน การแก้ไขปัญหาเชิงรูปธรรมเกิดขึ้นในระดับตำบล ซึ่งในแต่ละจังหวัดสามารถใช้ข้อมูลและรูปธรรมดังกล่าว นำเป็นฐานความรู้ไปสร้างความร่วมมือ ในระดับจังหวัด ซึ่งเกิดเป็นแผนตำบลและพัฒนาไปเป็นแผนของจังหวัด เป็นยุทธศาสตร์หลักจังหวัด

ผลที่เกิดขึ้นเชิงภาพรวมในโครงการความร่วมมือ ทำให้เกิดแกนนำที่มีศักยภาพ ในการสร้างความร่วมมือ และจัดระบบฐานข้อมูลตำบล นำข้อมูลสู่การแก้ไขปัญหาเชิงรูปธรรม เกิดการจัดความสัมพันธ์ใหม่ในขบวนการภาคประชาชน มีกลไกหรืออาสาสมัครที่ร่วมกันทั้ง ภาครัฐ ชุมชนเป็นกลไกในรูปแบบคณะทำงานตำบล คณะทำงานระดับจังหวัด จากนั้นเกิด แผนชุมชนตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน พัฒนาเป็นระดับตำบลและผลักดันเป็นแผนจังหวัด แผนที่เกิดขึ้น มีความหมายทางปฏิบัติการคือ “การจัดการท้องถิ่นทั้งระบบ” สิ่งที่เกิดขึ้นสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ “ข้อมูล” ในการจัดทำฐานข้อมูลมีกระบวนการตั้งแต่ คัดเลือกกลุ่มเป้าหมาย เตรียมการเก็บ ข้อมูล เก็บข้อมูล การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ การนำข้อมูลไปใช้ใน 3 ระดับ ได้แก่ ระดับ ครัวเรือน ระดับตำบล ระดับจังหวัด ข้อมูลที่ได้มีความสำคัญกับการพัฒนา และเป็นฐาน “ความร่วมมือ” ใน 3 ฝ่าย คือ รัฐ + ชุมชน + วิชาการ “ข้อมูล 3 ฝ่าย” จึงสามารถสร้าง การเปลี่ยนแปลง การแก้ไขปัญหาเชิงรูปธรรม และได้รับการยอมรับสูงมีสถานะสร้าง ความเชื่อมั่นต่อการทำงานร่วมกัน ลดความขัดแย้งเปลี่ยนท่าทีการทำงานจนถึงสามารถปรับ วิธีคิดกระบวนการทำงานของภาครัฐกับชุมชนและสร้าง “ที่ยืน” ให้ภาคชุมชนได้ฉะนั้น “ข้อมูล” จึงเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพและสร้าง “ความหมายใหม่” ซึ่งทำให้เกิดการสร้างความร่วมมือ สร้างความเป็นธรรมในการแก้ไขปัญหาและลดปัญหาการคอร์รัปชันในระบบได้ ข้อมูลจึงเป็นการ สร้างการเรียนรู้ร่วมกันทั้ง 3 ฝ่าย (รัฐ ชุมชน วิชาการ)

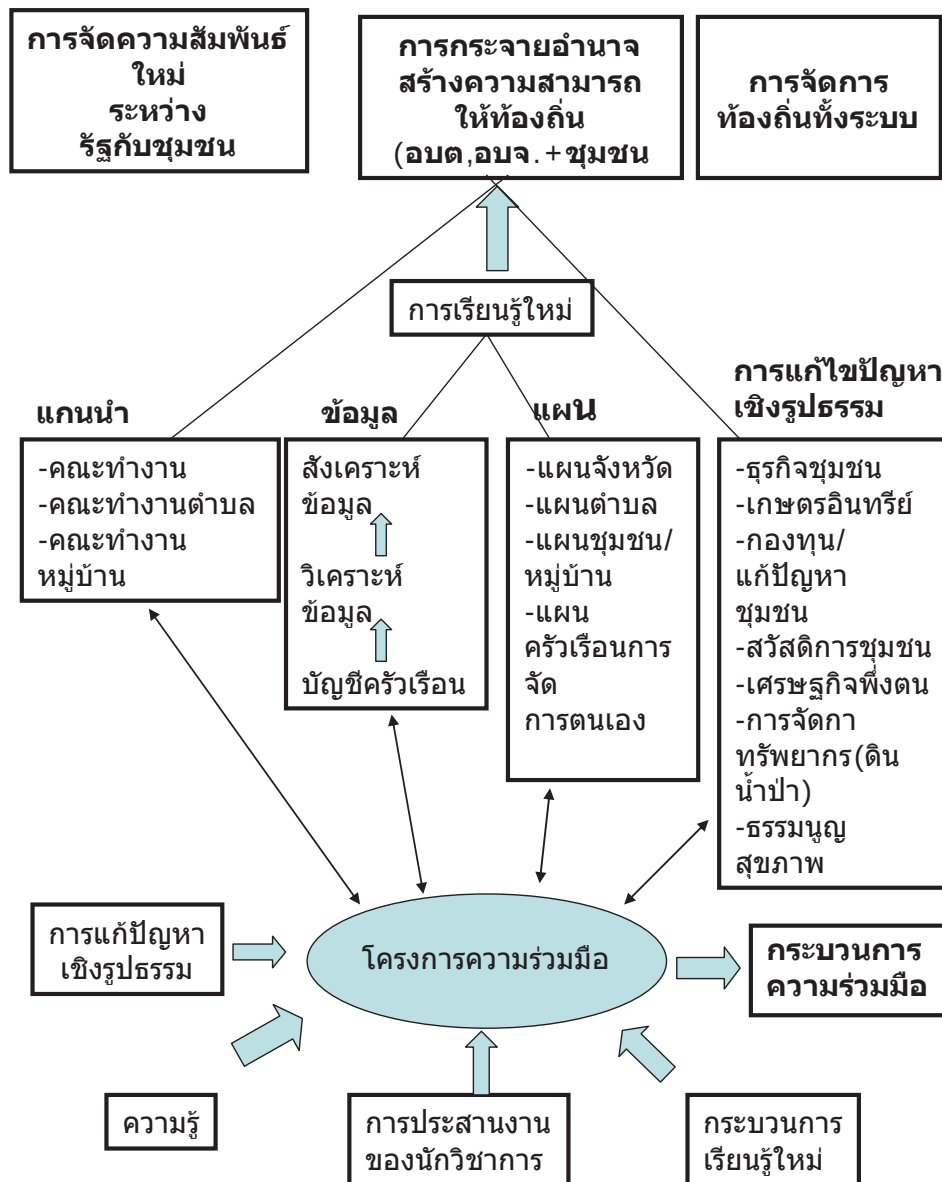
ดังนั้น มีองค์ประกอบในการสร้างการบูรณาการจังหวัด อย่างน้อย 3 องค์ประกอบ

1) แกนนำ (การจัดความสัมพันธ์ใหม่ของภาคประชาชนระดับจังหวัด)

2) ข้อมูล (การเก็บบัญชีครัวเรือน)

3) การพัฒนาแผนชุมชน (หมู่บ้าน ,ตำบล , จังหวัด)

จึงเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กัน และก่อให้เกิดความรู้ ในหลายด้านและในหลายระดับ สามารถสรุปให้เห็นเป็นแผนภาพดังนี้

ดังนั้นการจัดการความสัมพันธ์ใหม่ในการทำงานภาคประชาชน ระดับจังหวัด (ค้นหา
แกนนำ) ในการจัดทำข้อมูล (บัญชีครัวเรือน) การพัฒนาแผนชุมชน รวมทั้ง การสร้าง
ความร่วมมือในระดับตำบล และระดับจังหวัด จนถึง ความร่วมมือในระดับนโยบาย สภาพัฒนา
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ , กระทรวงมหาดไทย , สำนักงานประมาณ ฯ การเชื่อมโยงภาคี
และการออกแบบการทำงานนั้นล้วนใช้ “ความรู้” “กระบวนการ” ที่สร้าง “สถานะ” “การ
เปลี่ยนแปลง” (ตำบล → จังหวัด) นั้น จำเป็นต้องมีการ “จัดการความรู้” ออกมาอย่างเป็นระบบ
เพื่อสร้าง “ต้นแบบ” ทั้งด้าน กระบวนการสร้างความร่วมมือ และ ต้นแบบจังหวัดบูรณาการนำ
ร่องเพื่อให้ได้ขยายความรู้ ขยายกระบวนการ สร้างคุณภาพการต่อสังคมต่อไป

ดังนั้นจึงมีโจทย์วิจัย ในการจัดการความรู้ของโครงการ คือ

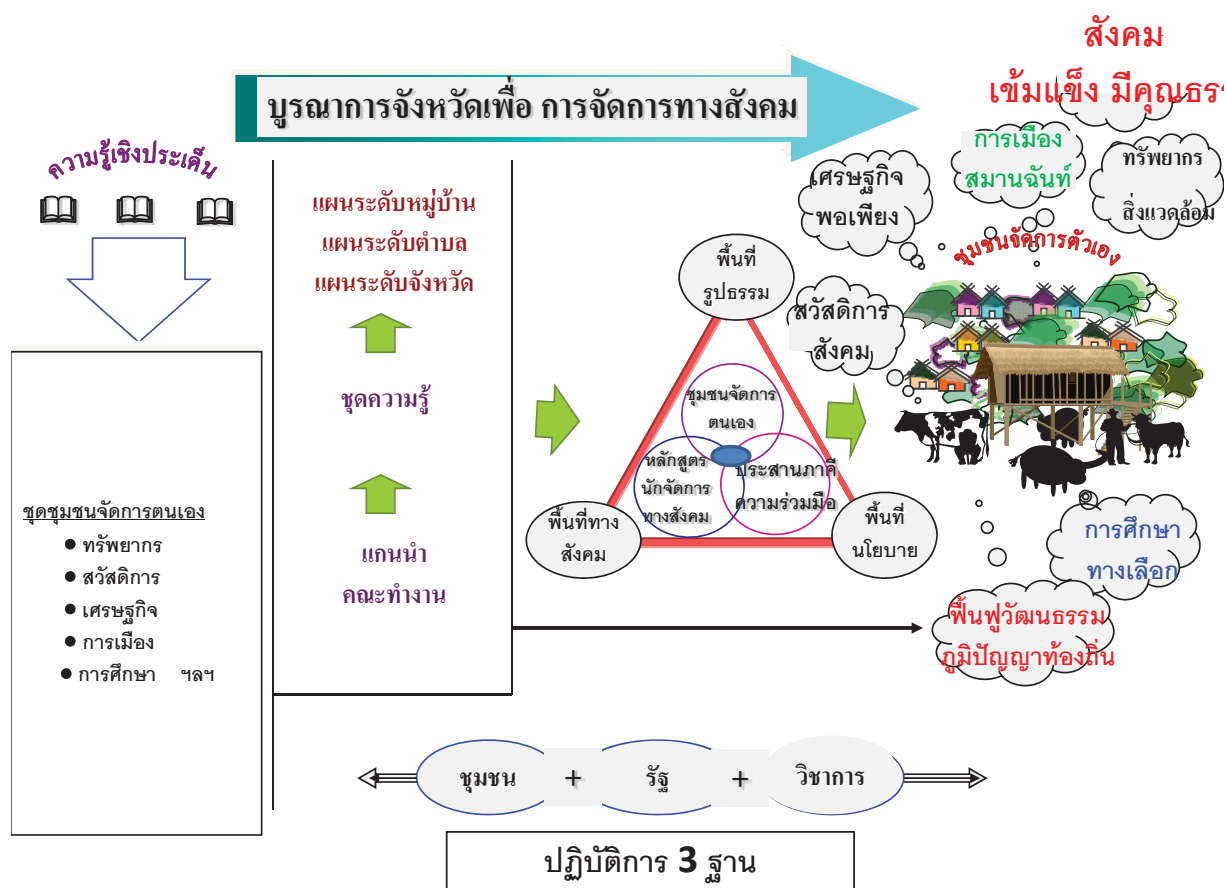
1. ในโครงการมีกระบวนการออกแบบ สร้างการเรียนรู้อย่างไรที่สามารถสร้างศักยภาพ
ของแกนนำชุมชน/ท้องถิ่นได้
2. ชุมชนมีการปรับวิธีคิดในกระบวนการทำงานอย่างไร
3. รัฐและหน่วยงาน ชุมชนท้องถิ่นมีการปรับวิธีคิดในการสร้างความร่วมมือในการสร้าง
การบูรณาการจังหวัดอย่างไร
4. ความรู้ที่นำมาใช้ในการดำเนินโครงการ และการแก้ไขปัญหาเชิงรูปธรรม มีความรู้
เรื่องใดบ้าง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสนับสนุนให้โครงการระดับจังหวัดมีการถอดความรู้เชิงรูปธรรมที่เกิดขึ้น
ในจังหวัด (เกษตรอินทรีย์ , สวัสดิการ , เศรษฐกิจทฤษฎีใหม่ , กองทุน ฯลฯ)
2. เพื่อศึกษาถึง ความรู้ที่เกิดขึ้นจาก “กระบวนการดำเนินงาน” ที่ส่งผลให้เกิด
การเปลี่ยนแปลงต่อพฤติกรรมคน ระดับตำบล ระดับจังหวัด
3. เพื่อศึกษาถึง ความรู้ที่ส่งผลให้เกิดการปรับวิธีคิดของ 3 ฝ่าย รัฐ ชุมชน วิชาการ
ในการสร้างความร่วมมือ เพื่อสร้างจังหวัดบูรณาการ
4. เพื่อศึกษาถึง ความเป็น “ต้นแบบของจังหวัดบูรณาการ” เป็นอย่างไร เพื่อนำสู่
การขยายผลต่อไป

กรอบการดำเนินงาน

กรอบแนวคิด

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. เกิดการจัดการความรู้ในระดับจังหวัด และสามารถพัฒนาชุดความรู้เชิงประจักษ์ในแต่ละจังหวัดได้ (3 จังหวัด)
2. เกิดการสรุปบทเรียนกระบวนการเคลื่อนไหวยังจังหวัดบูรณาการ ใน 3 จังหวัด
3. เกิดชุดความรู้ 5 เรื่อง
 - 3.1 หนังสือ “กระบวนการสร้างความเป็นบูรณาการจังหวัด”
 - 3.2 หนังสือ “การสร้างดุลยภาพแห่งการเปลี่ยนแปลง” (อ.สีลาภรณ์ บัวสาย)
 - 3.3 หนังสือ “ความรู้ท้องถิ่นในปฏิบัติการของจังหวัด”
 - 3.4 หนังสือ “ต้นแบบจังหวัดบูรณาการ” Model
 - 3.5 คู่มือการสร้าง “บูรณาการจังหวัด”

ระยะเวลาดำเนินการ 18 เดือน (เมษายน 2552 – กันยายน 2553)

กิจกรรม

กิจกรรม	กลุ่มเป้าหมาย	รูปแบบ/การดำเนินงาน	ผลลัพธ์
1. สนับสนุนการถอดความรู้เชิงประเด็น 1. เกษตรอินทรีย์ 2. สวัสดิการ 3. สุขภาพ 4. เศรษฐกิจพอเพียง 5. การจัดการน้ำ 6. การจัดการที่ดิน 7. การจัดการป่า 8. รุกิจชุมชน	- จังหวัดนครปฐม - จังหวัดชัยนาท - จังหวัดอุทัยธานี	1.1 ออกแบบการจัดการความรู้เชิงประเด็นร่วมกันในแต่ละจังหวัด(1. เกษตรอินทรีย์ 2. สวัสดิการ 3. สุขภาพ 4. เศรษฐกิจพอเพียง 5. การจัดการน้ำ 6. การจัดการที่ดิน 7. การจัดการป่า 8. รุกิจชุมชน) 1.2 กำหนดเรื่องความรู้หลักของจังหวัด 1.3 คัดเลือกนักจัดการความรู้จังหวัด 1.4 ถอดความรู้ในแต่ละประเด็นตามที่จังหวัดกำหนด	1. เกิดแผนปฏิบัติการจัดการความรู้ในระดับจังหวัด (3) 2. เกิดชุดความรู้เชิงประเด็นในแต่ละจังหวัด
2. หนุนเสริมการจัดการความรู้ระดับจังหวัด	- จังหวัดนครปฐม - จังหวัดชัยนาท - จังหวัดอุทัยธานี	2.1 อบรมนักจัดการความรู้ 3 จังหวัด ๆ 2.2 สรุปบทเรียนการเรียนรู้จังหวัดบูรณาการ 2.3 ถอดความรู้ กระบวนการ “บูรณาการจังหวัด” 2.4 สรุป Model การบูรณาการจังหวัด	1. เกิดนักจัดการความรู้ 50 คน 2. เกิดชุดบทเรียนกระบวนการพัฒนา “บูรณาการจังหวัด” 3 บทเรียน 3. สรุปชุด Model การบูรณาการในแต่ละจังหวัด 3 Model
3. การถอดความรู้กระบวนการปฏิบัติการบูรณาการจังหวัด	1. 3 จังหวัด 2. ผู้บริหารโครงการ (สกว) 3. ทีมภาค	3.1 ถอดความรู้ “ผู้บริหารโครงการ” (สกว) อ. สีลาภรณ์ บัวสาย 3.2 ถอดความรู้ทีมสนับสนุนปฏิบัติการ(ภาค)	เกิดชุดความรู้เรื่อง 1. การสร้างดุลยภาพแห่งการเปลี่ยนแปลง (concept)

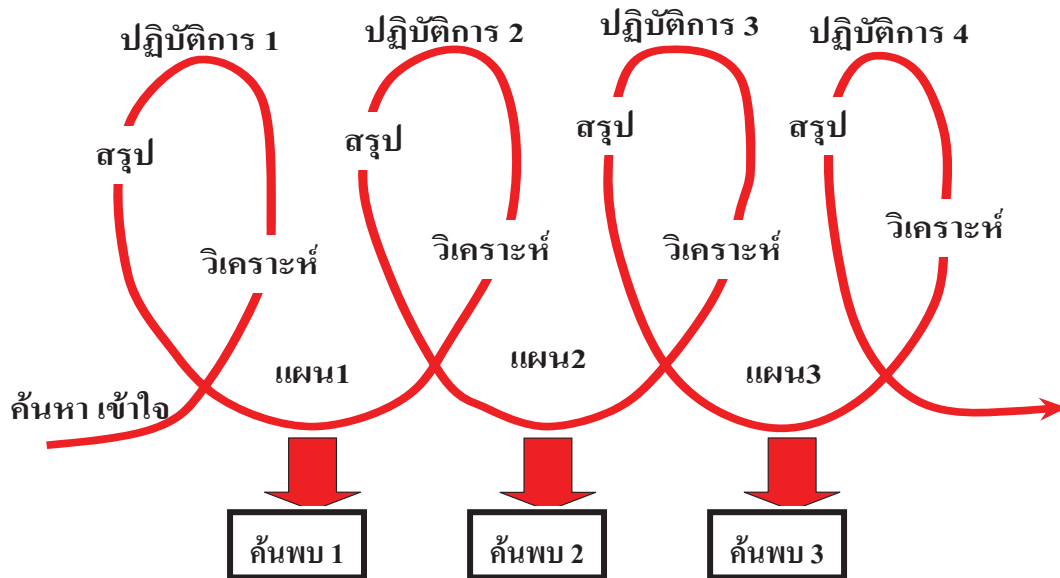
	4. ส่วนราชการ 5. ส่วนท้องถิ่น 6. ชุมชน / แกนนำจังหวัด	3.3 ถอดความรู้ “ส่วนราชการ” (ผู้ว่าฯ , เจ้าหน้าที่รัฐ, หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง) 3.4 ถอดความรู้ส่วนท้องถิ่น (อบต., อบจ., กำนัน , ผู้ใหญ่) 3.5 ถอดความรู้แกนนำชุมชน / จังหวัด	2. กระบวนการสร้างความเป็น ปูณ การจังหวัด (How to) 3. คู่มือ “ปูณการจังหวัด”
4. ผลิตภัณฑ์ “ปูณการจังหวัด”		1. เขียนต้นฉบับ 5 เรื่อง (ร่วมกับทีม ประสาน) 2. เวิร์กช็อปงานวิจัย (ระดับแกนนำ จังหวัด) 3. เวิร์กช็อปการเขียน 4. สรุปต้นฉบับ	ต้นฉบับชุดความรู้ 1. หนังสือ “กระบวนการสร้างความ เป็นปูณการจังหวัด” 2. หนังสือ “การสร้างดุลยภาพแห่ง การเปลี่ยนแปลง” (อ.สีลาภรณ์ บัว สาย) 3. หนังสือ “ความรู้ท้องถิ่นใน ปฏิบัติการของจังหวัด” 4. หนังสือ “ต้นแบบจังหวัดปูณการ” Model 5. คู่มือการสร้าง “ปูณการจังหวัด”

บทที่ 2

กระบวนการเรียนรู้จังหวัดบูรณาการภาคกลาง

“คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น สร้างความเปลี่ยนแปลง” ถือเป็น แนวคิด ในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ คิดเป็น คือ การสร้างความเข้าใจความจริงที่กำลังเผชิญอย่างเป็นเหตุเป็นผลบนฐานข้อมูลที่ลงมือจัดทำด้วยตนเองของคนในชุมชน นำข้อมูลมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ กำหนดแผนจัดการตนเอง ทำเป็น คือ สามารถนำข้อมูลที่ผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์แล้วมาสร้างปฏิบัติการใหม่การแก้ปัญหาของตนเองบนฐานทรัพยากรศักยภาพที่ตนเองมีอยู่ และ แก้ปัญหาเป็น คือ การใช้ข้อมูลกำหนดชีวิต กำหนดอนาคตของตนเองในการแก้ปัญหอย่างเป็นเหตุเป็นผลบนฐานความเป็นจริงของชีวิต ทรัพยากร ศักยภาพ และ สร้างความเปลี่ยนแปลง คือ การเปลี่ยนแปลงความคิด เช่น การพึ่งพารอคอยความช่วยเหลือจากคนอื่น ใช้ชีวิตไปเรื่อย ๆ ตามสถานการณ์ เปลี่ยนเป็นคิดพึ่งตนเอง มีการวางแผนการดำเนินชีวิต จัดการตนเองมากขึ้น ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เช่น การลด ละ เลิก อบายมุข ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้ยาเสพติดเพื่อเป็นการใช้ยาอย่างรู้คุณค่ามากที่สุด ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงสังคม เช่น ต่างคนต่างอยู่ในชุมชน แบ่งพรรคแบ่งพวก มีความขัดแย้งในชุมชน เปลี่ยนเป็นการอยู่ร่วมกันอย่างมีส่วนร่วม ตั้งแต่การ ร่วมคิด เรียนรู้ปัญหาจากข้อมูลของชุมชน ที่สะท้อนความจริงให้เห็นขนาดความรุนแรงของปัญหา เห็นความสัมพันธ์ของปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อกันเป็นลูกโซ่ ร่วมทำ เมื่อเห็นปัญหาร่วมกันแล้วทำให้เกิดความเข้าใจปลุกจิตสำนึกให้ลุกขึ้นมาคิดค้นการแก้ปัญหาร่วมกัน สร้างรูปธรรมการแก้ปัญหาเสนอทางเลือกใหม่ในการจัดการปัญหาของชุมชน ร่วมตัดสินใจ กำหนดทิศทางยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่นตนเองบนฐานข้อมูลของชุมชน เพื่อสร้างการตัดสินใจของคนท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรท้องถิ่นของตนเองอย่างทั่วถึง ร่วมจัดสรรผลประโยชน์ ในการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมกันอย่างเท่าเทียม เสมอภาค เปิดโอกาสให้ทุกคนเข้าถึงทรัพยากรท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งปฏิบัติการมีส่วนร่วมตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมจัดสรรผลประโยชน์ เป็นการสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน 3 ฐาน คือ ชุมชน ซึ่งเป็นเจ้าของปัญหามีความเข้าใจสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นอย่างดี หน่วยงานภาครัฐ เช่น ท้องถิ่น (อบต. เทศบาล) ท้องที่ (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน) พัฒนาชุมชน ฯลฯ ที่มีบทบาทในการส่งเสริมการแก้ปัญหของชุมชน และ ภาควิชาการ เช่น สถาบันการศึกษา นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน ฯลฯ ที่มีบทบาทในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ยกกระดับข้อมูลของชุมชนให้เป็นข้อมูลเชิงวิชาการที่สามารถใช้อ้างอิงในการตัดสินใจของชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งทั้งชุมชน หน่วยงานภาครัฐ ภาควิชาการ มีแนวคิดในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ไปในทิศทางเดียวกัน คือ คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น เพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลง

ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ท่ามกลางการปฏิบัติซ้ำแล้วซ้ำอีกอย่างต่อเนื่องแบบวงสปริงที่เกิดขึ้นพบใหม่ในการเรียนรู้อยู่เสมอ

แผนภาพกระบวนการเรียนรู้แบบวงสปริง

กระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องแบบวงสปริงจะเริ่มจาก **ความสนใจ ค้นหา เข้าใจ** ซึ่งความสนใจเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ ที่มีความต้องการเรียนรู้ด้วยตนเอง ทำให้ต้องการค้นหาปัญหา สาเหตุ สร้างความเข้าใจ ปลูกจิตสำนึกให้ตระหนักถึงความรุนแรงถึงขนาดปัญหา นำข้อมูลที่ได้มา **วิเคราะห์** การจำแนกแยกแยะข้อมูลอย่างเป็นหมวดหมู่ จัดระบบให้สามารถนำมาใช้ในการตัดสินใจ **สร้างปฏิบัติการ** ที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง ตามสภาพพื้นที่ ศักยภาพของท้องถิ่น ทรัพยากรที่มีอยู่ แล้วนำปฏิบัติการที่เกิดขึ้นมาสรุปร่วมกัน ให้เห็นบทเรียนที่เกิดขึ้นทั้งที่เป็นจุดอ่อน จุดแข็ง เพื่อให้กำหนดแผนการปฏิบัติการในการแก้ปัญหาที่กำหนดร่วมกัน เกิดข้อค้นพบใหม่ในการแก้ปัญหา ซึ่งการเรียนรู้จากความสนใจ วิเคราะห์ สร้างปฏิบัติการ สรุป วางแผน เกิดข้อค้นพบใหม่ ถือเป็นหนึ่งรอบของการเรียนรู้ แล้วเริ่มการเรียนรู้รอบใหม่ต่อไปเรื่อยๆ ในการเรียนรู้แต่ละรอบจะเกิดข้อค้นพบใหม่ๆ ที่นำไปสู่การสร้างการเรียนรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งความเปลี่ยนแปลงแต่ละครั้งเป็นการสะสมชัยชนะที่สร้างกำลังใจให้สร้างการเรียนรู้อย่างไม่หยุดยั้ง

รูปแบบการเรียนรู้ เป็นการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน หน่วยงานภาครัฐ ภาควิชาการ เพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมที่สามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง เสนอทางเลือกใหม่ในการแก้ปัญหาคความยากจนที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของชุมชน รูปแบบการเรียนรู้แบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ **รูปแบบการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับชุมชน** เป็นการเรียนรู้ของคนในชุมชนร่วมกันผ่านการทำกิจกรรมร่วมกันทั้งกิจกรรมที่ชุมชนคิดค้นขึ้น กิจกรรม

ที่หน่วยงานรัฐ เอกชน เข้ามาส่งเสริม ทำให้เกิดการรวมกลุ่มในรูปแบบต่างๆ เช่น กลุ่ม เครือข่าย ชุมชน สภาของชุมชน ฯลฯ ซึ่งเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง รูปแบบการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับ **ท้องถิ่น** (อบต. เทศบาล) **ท้องที่**(กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน) ซึ่งแตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละท้องถิ่น การเรียนรู้ในรูปแบบนี้เน้นการเรียนรู้การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดยุทธศาสตร์ ทิศทางการพัฒนาของชุมชนร่วมกับท้องถิ่น ท้องที่ บนฐานข้อมูลของชุมชน โดยชุมชนมีบทบาทในการจัดทำข้อมูลของชุมชนให้ชัดเจนสะท้อนปัญหา สาเหตุ และกำหนดแผน การแก้ปัญหาของชุมชน มีเป้าหมาย ยุทธศาสตร์ชัดเจน ในส่วนของท้องถิ่น ท้องที่ มีบทบาท หนุนเสริมให้ชุมชนสามารถปฏิบัติการตามแผนของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เชื่อมแผนของ ชุมชนกับนโยบายรัฐให้กำหนดเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่นร่วมกันกับชุมชน และรูปแบบ การเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับท้องถิ่น ท้องที่ หน่วยงาน วิชาการ เป็นการเรียนรู้กระบวนการ ทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานรัฐ กับชุมชน โดยใช้วิชาการไม่ว่าจะเป็น ข้อมูล ความรู้ของ ชุมชน ที่พัฒนาให้เป็นวิชาการสามารถอ้างอิงได้ทั้งเชิงปริมาณ เชิงคุณภาพ เป็นตัวกลางเชื่อม การเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานรัฐ ท้องถิ่น ท้องที่ ให้เกิดการปรับกระบวนการทำงาน ซึ่ง รูปแบบการเรียนรู้ทั้ง 3 รูปแบบนี้เป็น การจัดความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างคนกับคน คนกับ ทรัพยากร และคนกับอุดมการณ์ ซึ่งมีลักษณะการเรียนรู้ที่มีความต่อเนื่องสร้างการเปลี่ยนแปลง อย่างตลอดเวลาอย่างไม่หยุดยั้ง

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ ดังนี้ **ตัวผู้เรียน (Learner)** คือ ชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และภาควิชาการ ถือเป็นกลไกขับเคลื่อนให้เกิด การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง นำไปสู่การสร้างการเปลี่ยนแปลงโดยชุมชนเป็นศูนย์กลางของ การเรียนรู้ **เหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่เป็นตัวเร้า (Stimulus Situation)** คือ สภาพปัญหา ที่กำลังเผชิญอยู่ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม ทรัพยากร **เครื่องมือสร้าง การเรียนรู้** คือ สื่อกลางที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของผู้เรียน เช่น **ข้อมูลบัญชีครัวเรือน** ซึ่งโครงการความร่วมมือฯใช้เป็นเครื่องมือสร้างการเรียนรู้จากสภาพความเป็นจริงของ สถานการณ์ที่สะท้อนออกมาทางข้อมูลบัญชีครัวเรือนที่ชุมชนจัดทำด้วยตนเอง ทำให้เกิด การต่อยอดพัฒนาข้อมูลเชิงประเด็นให้มีความคมชัดมากยิ่งขึ้น เช่น ประเด็นพันธุ์ข้าว ต้นทุน การผลิต การจัดการน้ำ การจัดการที่ดิน ฯลฯ **แผนชุมชน** ที่ได้จากการจัดทำข้อมูลแล้วกำหนด แผนชุมชนตั้งแต่ แผนครัวเรือน แผนหมู่บ้าน แผนตำบล เป็นอีกเครื่องมือหนึ่งที่สร้างการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดชีวิต กำหนดอนาคตตน และยังมีเครื่องมืออื่นๆที่ใช้ใน การสร้างการเรียนรู้ของชุมชนอีกมากมายตามศักยภาพของผู้เรียน และการกระทำหรือการ **ตอบสนอง (Action หรือ Response)** คือ การสร้างปฏิบัติการที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่คน ในชุมชนกำหนดร่วมกันอย่างมีทิศทางเป้าหมายที่นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลง ทั้ง 4 องค์ประกอบ ข้างต้นมีรูปแบบการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน

กระบวนการเรียนรู้ในการสร้างความร่วมมือจังหวัดบูรณาการภาคกลาง คือ จังหวัดอุทัย จังหวัดนครปฐม จังหวัดชัยนาท มีความแตกต่างกันตามบริบท ศักยภาพของของแต่ละพื้นที่ โดยจะนำเสนอกระบวนการเรียนรู้ของพื้นที่ภาคกลางแต่ละจังหวัดที่สะท้อนให้เห็นแนวคิด ปัจจัย รูปแบบ และลักษณะการเรียนรู้ ดังนี้

กระบวนการเรียนรู้จังหวัดอุทัยธานี

แนวคิดการสร้างการเรียนรู้การแก้ปัญหาความยากจนของจังหวัดอุทัยฯ เน้นการพัฒนากลไกภาคประชาชนขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน รัฐ วิชาการ ซึ่งกลไกภาคประชาชนมีความหลากหลายของคนเข้าร่วม เช่น ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ ครู เกษียณอายุ ผู้นำชุมชน ผู้รู้ ฯลฯ รูปแบบของกลไกมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง จากการรวมกลุ่มต่างคนต่างงาน การเรียนรู้ปัญหาร่วมกันอย่างต่อเนื่องทำให้ตระหนักถึงพลังการเปลี่ยนแปลงมาจากชุมชน จึงเกิดการยกระดับการรวมกลุ่มเชื่อมเป็นเครือข่ายตำบล พัฒนาเป็นกลไกขับเคลื่อนการแก้ปัญหาของชุมชน ซึ่งเรียกชื่อแตกต่างกันออกไป เช่น สภาผู้เฒ่า สภาหมู่บ้าน เครือข่ายตำบล ฯลฯ ไม่ว่าจะเรียกอย่างไรกลไกเหล่านี้มีเป้าหมายสร้างการมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่นในการกำหนดชีวิต กำหนดอนาคตตนเองอย่างมีส่วนร่วม มีบทบาทเชื่อมการเรียนรู้ระหว่างชุมชน ท้องถิ่น หน่วยงานรัฐ จนกระทั่งปี 2551 เกิด พรบ.สภาองค์กรชุมชน ทำให้กลไกของชุมชนได้รับการยอมรับจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภายใต้ชื่อ สภาองค์กรชุมชน ซึ่ง **กลไกสภา**มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้ชุมชนเข้าใจสภาพปัญหาความเป็นจริงที่กำลังเผชิญอยู่ สามารถสร้างปฏิบัติการแก้ปัญหาด้วยตนเอง **เสนอทางเลือกใหม่**ให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้ และเป็นตัวแทนชุมชนกำหนดทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วมบนฐานทรัพยากรของชุมชน ซึ่งกลไกสภาทั้ง 37 ตำบล จะมีเป้าหมายร่วมกันในการสร้างการมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่นกำหนดทิศทางการพัฒนาตนเองบนฐานทรัพยากรที่มีอยู่ มีการทำงาน บริหารจัดการอย่างเป็นอิสระ สามารถการกำหนดทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นของตนเองตามศักยภาพ บริบทของพื้นที่ โดยมีกลไกจังหวัดเชื่อมโยงกระบวนการเรียนรู้พัฒนาศักยภาพของสภาตำบล

ลักษณะการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน ท้องถิ่น ท้องที่ หน่วยงานรัฐ หน่วยงานเอกชน โดยมีชุมชนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ใช้กระบวนการจัดทำบัญชีครัวเรือนเป็นเครื่องมือสร้างการเรียนรู้ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ของจังหวัดอุทัยธานีภายใต้โครงการฯ สะท้อนให้เห็นลักษณะการเรียนรู้หลักๆ 3 ช่วง คือ **กระบวนการเรียนรู้ช่วงแรก “สร้างกลไก”** เพื่อให้ชุมชน ท้องถิ่น ท้องที่ หน่วยงานรัฐ เห็นความสำคัญของบัญชีครัวเรือนที่ใช้เป็นเครื่องมือกำหนดชีวิต กำหนดอนาคตของตนเองบนฐานข้อมูลสะท้อนความเป็นจริงของชีวิตจากตัวเลขรายรับ รายจ่ายหนี้สิน ทำให้การตัดสินใจวางแผนจัดการตนเองมีความชัดเจน ตั้งแต่แผนการจัดการเศรษฐกิจครัวเรือนมีความชัดเจน แผนหมู่บ้าน แผนตำบล แผนท้องถิ่น มีความชัดเจน

สอดคล้องกับสถานการณ์ที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ เมื่อเห็นความสำคัญของบัญชีครัวเรือนร่วมกัน การสรรหากลไกการขับเคลื่อนบัญชีครัวเรือนที่มีความหลากหลายทั้งชุมชน หน่วยงานรัฐ ท้องถิ่น ท้องที่ เช่น นายก อบต. สมาชิก อบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำกลุ่ม ผู้รู้ ครูเกษียณ ฯลฯ กลไกการทำงานแบ่งเป็น**กลไกจังหวัด** มีบทบาทการส่งเสริมการเรียนรู้กลไกตำบล พัฒนา ศักยภาพ นำยุทธศาสตร์ตำบลมากำหนดยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนระดับจังหวัด **กลไกตำบล** มีบทบาทในการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน จัดทำข้อมูลบัญชีครัวเรือน สร้างรูปธรรมการแก้ปัญหา และเสนอทางเลือกใหม่ให้กับชุมชน กำหนดทิศทางยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนการแก้ปัญหา ความยากจนที่ใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง **กลไกวิทยากร** มีบทบาทในการขยายแนวคิดบัญชีครัวเรือน ให้ความรู้การจัดทำบัญชีครัวเรือน เป็นต้นแบบการใช้บัญชีครัวเรือนในการจัดการตนเอง และ **กลไกอาสาสมัคร** มีบทบาทในการจัดทำข้อมูลบัญชีครัวเรือน จัดบันทึกรายรับ รายจ่าย และ นำข้อมูลบัญชีครัวเรือนไปใช้ในการจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรของตนเอง พัฒนาตนเอง เป็นต้นแบบเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนซึ่งกลไกทุกส่วนมีความซ้ำซ้อนกันแต่ถูกจัดระบบการทำงานด้วยบทบาทการทำงานของกลไกแต่ละส่วน และการทำงานของกลไกทุกส่วนไม่ได้ แยกออกจากกันโดยสิ้นเชิงแต่เป็นการทำงานร่วมกันตามภารกิจที่ได้ออกแบบร่วมกัน และงาน แต่ละส่วนหนุนเสริมซึ่งกันและกัน กลไกขับเคลื่อนให้เกิดการจัดทำข้อมูลบัญชีครัวเรือน **วิเคราะห์ข้อมูลและวางแผน** จะมีการประมวลข้อมูลเป็นรายครัวเรือนแล้วนำข้อมูลไป วิเคราะห์ 3 ระดับ คือ **วิเคราะห์ข้อมูลระดับครัวเรือน** จะใช้เอกสารประมวลข้อมูลราย ครัวเรือนที่สะท้อนให้เห็นรายรับ รายจ่ายหนี้สิน เงินออม มีจำนวนเท่าไร ยอดเงินคงเหลือ จำนวนเท่าไร หากติดลบแสดงว่ารายรับน้อยกว่ารายจ่าย การบริหารเศรษฐกิจในครัวเรือน ขาดความสมดุล ซึ่งจะมีสติ๊กเกอร์แสดงข้อเสนอแนะ ติดที่เอกสารข้อมูลครัวเรือนทุกชุด เช่น “ประตูดวงยังไม่เปิด เดี่ยวจะเตลิดกันไปใหญ่” สะท้อนว่าครอบครัวนี้เล่นห่วยจำนวนมากแต่ไม่ เคยถูกห่วยเลย ฯลฯ ส่งข้อมูลนั้นกลับคืนให้ครัวเรือนอาสาสมัครเพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจ วางแผนจัดการเศรษฐกิจในครัวเรือน ครอบครัวก็จะมีการศึกษาหาหรือหาทางจัดการเศรษฐกิจ ในครัวเรือนร่วมกันจากศักยภาพ ทรัพยากรที่มีอยู่ การ**วิเคราะห์ข้อมูลระดับหมู่บ้าน** ครัวเรือนอาสาสมัครจะร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกับกลไกตำบลกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และคน ในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดแผนพัฒนาหมู่บ้านจากข้อมูลที่มีอยู่และ ผู้ใหญ่บ้านซึ่งมีบทบาทในการจัดทำแผนของหมู่บ้านอยู่แล้วก็จะได้แผนพัฒนาหมู่บ้านที่คน ในหมู่บ้านกำหนดร่วมกันผ่านเวทีประชาคมของหมู่บ้าน **การวิเคราะห์ข้อมูลระดับตำบล** จะ เป็นการนำข้อมูลบัญชีครัวเรือนมาวิเคราะห์ร่วมกันในระดับตำบล ร่วมกับแกนนำแต่ละหมู่บ้าน ทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำกลุ่ม ที่เป็นตัวแทนของแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลระดับ ตำบล จะเป็นการเชื่อมแผนพัฒนาหมู่บ้านกับแผนพัฒนาตำบลให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยมีกลไกสภาองค์กรชุมชนตำบล เป็นกลไกในการนำแผนตำบล เชื่อมประสานกับท้องถิ่นเสนอ เป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่นต่อไป การเรียนรู้ในช่วงนี้เกิด**ข้อค้นพบ** คือ **กลไกสร้างการ มีส่วนร่วม** ซึ่งมีองค์ประกอบหลากหลายทั้งจากชุมชน หน่วยงานรัฐ ท้องถิ่น ร่วมกันสร้าง

ปฏิบัติการให้เกิดรูปธรรมการแก้ปัญหาที่มาจากฐานทรัพยากรของชุมชน **บัญชีครัวเรือน** สามารถเป็นเครื่องมือสร้างการเรียนรู้ของชุมชนที่สะท้อนความจริงของสภาพปัญหา สาเหตุที่กำลังเผชิญอยู่ และสามารถใช้องค์ความรู้ครัวเรือนเป็นฐานคิดในการตัดสินใจในการตัดสินใจในการจัดการตนเองในระดับครัวเรือน หมู่บ้าน ตำบล ท้องถิ่น และ**กระบวนการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วม** สามารถเป็นเครื่องมือปรับแนวคิดการจัดทำแผนทั้งของชุมชน ท้องถิ่น และหน่วยงานรัฐ เน้นการใช้องค์ความรู้ของชุมชนตัดสินใจกำหนดแผนการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ร่วมกันโดยชุมชนเป็นตัวตั้งในการตัดสินใจ ลดช่องว่างการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ท้องถิ่น และชุมชน **กระบวนการเรียนรู้ช่วงที่สอง “ค้นหาความรู้”** เป็นการนำแผนของชุมชนมาสร้างปฏิบัติการให้เกิดรูปธรรมการแก้ปัญหาความยากจน โดยมีสภาองค์กรชุมชนเป็นกลไกผลักดันแผนพัฒนาตำบลบรรจุเป็นแผนท้องถิ่น ในบางตำบลท้องถิ่นนำแผนตำบลที่ชุมชนกำหนดร่วมกันบรรจุลงในข้อบัญญัติท้องถิ่น เช่น ตำบลลุ่มน้ำเก่า ตำบลดงขวาง ตำบลบ่อทราย และตำบลหาดทอง เป็นต้น ซึ่งการสร้างปฏิบัติการของชุมชนอย่างมีส่วนร่วมผ่านกิจกรรมบรรเทาทุกข์ต่างๆ เช่น **กิจกรรมลดรายจ่าย** เช่น น้ำยาล้างจาน ปลุกผักสวนครัวสร้างแหล่งอาหารตู้เย็นข้างบ้าน การใช้ผงซักฟอกสูตรประหยัด ประหยัดน้ำด้วยการปลูกต้นไม้ 1 หลุม 5 ต้น ฯลฯ **กิจกรรมเพิ่มรายได้** เช่น การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร จำหน่ายยาหม่อง ทำโรงงานน้ำดื่ม ฯลฯ **กิจกรรมลดต้นทุน** เช่น ค่าน้ำมันเครื่องสูบน้ำ ค่าจ้างแรงงาน ค่าไถ ค่าหว่าน ค่าเกี่ยว ค่าปุ๋ย ค่ายา ฯลฯ **กิจกรรมจัดสวัสดิการ** ที่คนในชุมชนช่วยกันจัดการตั้งแต่เกิด แก่ เจ็บ ตาย เพื่อสร้างความมั่นคงดูแลคนในชุมชนอย่างเอื้ออาทร ทั้งความทุกข์ สุข ให้กำลังใจกันและกัน จากการดำเนินกิจกรรมเหล่านี้ทำให้เกิดรูปธรรมการแก้ปัญหาที่สามารถพัฒนาเป็นต้นแบบการแก้ปัญหาของชุมชน ถอดความรู้สะท้อนรูปธรรมความสำเร็จให้มีความชัดเจนมากขึ้น ทำให้เกิด**ข้อค้นพบ ความรู้ 5 ประเด็น** คือ เศรษฐกิจพอเพียง บัญชีครัวเรือน สภาองค์กรชุมชนสู่การพัฒนาตำบลเข้มแข็ง เกษตร(การพัฒนาพันธุ์ข้าวปลูก) การแก้ปัญหาหนี้สิน ซึ่งเป็นเพียงส่วนหนึ่งของคนทำบัญชีครัวเรือนจังหวัดอุทัยธานี **กระบวนการเรียนรู้ช่วงที่สาม “พัฒนาศูนย์เรียนรู้”** เป็นการพัฒนาความรู้ที่ค้นพบจากรูปธรรมการแก้ปัญหาให้เป็นศูนย์เรียนรู้ของชุมชนที่อยู่กันอย่างจัดกระจายในชุมชน ที่มีทั้งระดับปัจเจก กลุ่ม เครือข่าย ซึ่งมีประเด็นความรู้ คือ น้ำส้มควันไม้ ลดรายจ่ายในครัวเรือน ผ้าทอลายโบราณ เศรษฐกิจพอเพียง เตาอบแสงอาทิตย์ และถ่านแท่ง ส้มโอ ซึ่งศูนย์เรียนรู้เหล่านี้เป็นต้นแบบของชุมชนที่เป็นห้องเรียนของชุมชนที่ผ่านปฏิบัติการด้วยชีวิตของคนในชุมชน เป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาความรู้ในการแก้ปัญหาของชุมชน เกิดเป็น**ข้อค้นพบ กรอบคิดการพัฒนา ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน** ซึ่งมาจากประสบการณ์ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนที่เปิดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งคนในชุมชนและนอกชุมชน สรุปบทเรียนเห็นจุดอ่อน จุดแข็งของศูนย์การเรียนรู้แต่ละแห่ง จึงกำหนดเป็นองค์ประกอบศูนย์การเรียนรู้ 6 ประการ คือ **ความรู้** ที่ผ่านการพัฒนาลองผิด ลองถูก จากปฏิบัติจริง ทำให้ความรู้ชุมชนไม่หยุดนิ่งแต่ถูกพัฒนาอย่างต่อเนื่องสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างเท่าทันสถานการณ์ เช่น ความรู้เรื่องเกษตร

ความรู้เรื่องพลังงาน ความรู้เรื่องการมีส่วนร่วมผ่านสภาองค์กรชุมชน ความรู้เรื่องสวัสดิการ ฯลฯ ผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในความรู้แต่ละเรื่องอย่างชัดเจน **สถานการเรียนรู้**หลากหลาย เช่น ลตรายจ่าย น้ำส้มควันไม้ 1 หลุม 5 ต้น ฯลฯ **นักจัดการความรู้** ที่สามารถประสานความร่วมมือให้เกิดการนำความรู้ของชุมชนมาใช้ในการแก้ปัญหาอย่างมีส่วนร่วม **สื่อการเรียนรู้**ที่ใช้ในการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร เช่น บอร์ดนิทรรศการ แพลงสาธิต แผนพับ ฯลฯ และ**การบริหารจัดการร่วมกัน** ในรูปแบบคณะกรรมการ ซึ่งองค์ประกอบของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนข้างต้นชุมชนใช้เป็นแนวทางพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน กระบวนการเรียนรู้ทั้ง 3 ช่วงของชุมชนมิได้สิ้นสุดเพียงเท่านั้น แต่ชุมชนยังสร้างการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ด้วยการ สรุปบทเรียน วิเคราะห์ สังเคราะห์ วางแผน และสร้างปฏิบัติการ จนเกิดเป็นข้อค้นพบใหม่ในแต่ละช่วงของการเรียนรู้ ทำให้การเรียนรู้ของชุมชนเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้ง

รูปแบบการเรียนรู้ แบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ **รูปแบบการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับชุมชน** เป็นการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนผ่านกระบวนการจัดทำบัญชีครัวเรือน ตั้งแต่การสรรหาวิทยากร เพื่อขยายผลบัญชีครัวเรือน จัดทำบัญชีครัวเรือนด้วยตนเองและเป็นคนต้นแบบในการใช้บัญชีครัวเรือนจัดการตนเอง สรรหาอาสาสมัคร เพื่อจัดทำข้อมูลบัญชีครัวเรือน และเป็นคนต้นแบบ จัดทำข้อมูลบัญชีครัวเรือน วิเคราะห์ข้อมูล จัดทำแผนครัวเรือน แผนหมู่บ้าน แผนตำบล ซึ่งการเรียนรู้ระหว่างชุมชนด้วยกันเองเป็นการจัดความสัมพันธ์ใหม่ของชุมชนขึ้นตั้งแต่การจัดความสัมพันธ์ใหม่ภายในครอบครัว มีการพูดคุยกันมากขึ้นถึงการวางแผนชีวิต การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และการจัดความสัมพันธ์ใหม่ของคนในชุมชนช่วยลดความขัดแย้ง สร้างการยอมรับซึ่งกันและกันของคนในชุมชน เห็นศักยภาพของพลังชุมชนในการแก้ปัญหาด้วยตนเอง **รูปแบบการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับท้องถิ่น** ท้องที่ ถือว่าเป็นกลไกรัฐที่มีความใกล้ชิดกับชุมชนมากที่สุด และเป็นกลไกรัฐในการกำหนดแผนการพัฒนาท้องถิ่นที่ใช้นโยบายส่วนกลางเป็นตัวตั้ง กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนกับท้องถิ่น ท้องที่ เป็นการปรับกระบวนการทำงานใหม่โดยใช้ชุมชนเป็นตัวตั้ง นโยบายหนุนเสริมการแก้ปัญหาของชุมชน ปรับเปลี่ยนกระบวนการจัดทำแผนท้องถิ่น โดยท้องถิ่นทำงานร่วมกับชุมชน ซึ่งจะเห็นได้จากกลไกสภาองค์กรชุมชนมีความหลากหลายของสมาชิกสภาฯ เช่น กำนันผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน ผู้รู้ นายกอบต. สมาชิกอบต. ครูเกษียณ ฯลฯ เช่น ตำบลอุทัยเก่า นายกอบต. เป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนกระบวนการจัดทำแผนท้องถิ่นจากข้อมูลบัญชีครัวเรือนของชุมชนและกำหนดนโยบายท้องถิ่นในการหนุนเสริมกระบวนการจัดทำบัญชีครัวเรือนเพื่อจัดทำแผนครัวเรือน หมู่บ้าน ตำบล และท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งการเรียนรู้ร่วมกันในรูปแบบนี้เป็นการลดช่องว่างการทำงานของรัฐกับชุมชนสร้างการมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่นในการกำหนดชีวิตกำหนดอนาคตตนเองจากฐานข้อมูลของชุมชน และ**รูปแบบการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับหน่วยงาน วิชาการ** การจัดทำข้อมูลที่ผ่านมามีความซ้ำซ้อน แยกเป็นข้อมูลเฉพาะหน่วยงานชุมชนมีบทบาทเป็นเพียงผู้ให้ข้อมูล การใช้กระบวนการบัญชีครัวเรือนสร้างการเรียนรู้ใหม่

ในรูปแบบนี้เป็นการปรับเปลี่ยนระบบฐานข้อมูล และการตัดสินใจของชุมชน จากคนอื่นจัดทำข้อมูลให้ ตัดสินใจจากความรู้สึก เป็นการจัดทำระบบฐานข้อมูลของชุมชนที่จุตประกายการเรียนรู้จากข้อมูลบัญชีครัวเรือน ที่สะท้อนสภาพเศรษฐกิจของชุมชนพัฒนาเป็นข้อมูลเชิงวิชาการที่สามารถอ้างอิงได้ในเชิงปริมาณและคุณภาพได้จากข้อมูลรายรับ รายจ่าย หนี้สิน ขยายผลไปสู่ข้อมูลทรัพยากรดิน น้ำ ป่า สุขภาพ การรวมกลุ่ม ทำให้ชุมชนมีฐานข้อมูลในการตัดสินใจกำหนดชีวิตของตนเอง ซึ่งข้อมูลการตัดสินใจ เช่น ข้อมูลบัญชีครัวเรือน ใช่วางแผนจัดการเศรษฐกิจในครัวเรือน ข้อมูลการผลิต ใช่วางแผนการเพาะปลูกในรอบการผลิตแต่ละรอบ ข้อมูลที่ดิน ใช้ในการวิเคราะห์สถานการณ์การใช้ที่ดิน การถือครองที่ดินของคนท้องถิ่น ค้นหาแนวทางการจัดการปัญหาที่ดิน เป็นต้น ลดการจัดทำข้อมูลซ้ำซ้อน หน่วยงานรัฐ หน่วยงานเอกชนสามารถเข้ามาใช้ข้อมูล แผนของชุมชน กำหนดแผนการส่งเสริมชุมชนของหน่วยงานรัฐ หน่วยงานเอกชนได้อย่างสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงเท่าทันสถานการณ์ในชุมชน

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เป็นการยกระดับกิจกรรมแก้ปัญหาเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนที่แบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ **แหล่งเรียนรู้ระดับบุคคล** ชุมชนเรียกว่า “สถานีการเรียนรู้” ซึ่งเป็นการพัฒนาตนเองแก้ปัญหาแบบปัจเจกจากข้อมูลของตนเองเกิดเป็นรูปธรรมสามารถเป็นต้นแบบการเรียนรู้ของชุมชนได้ เช่น คนต้นแบบบัญชีครัวเรือน ที่ถอดความรู้แล้วสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ได้ 104 คน สวนสัมผพอเพียง การปลดหนี้ เป็นต้น และ**แหล่งเรียนรู้ระดับชุมชน** ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีความรู้หลากหลายในแต่ละศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนมีองค์ประกอบของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน 6 ประการที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน คือ **กลไก** ที่มีความหลากหลายของแกนนำเข้ามามีส่วนร่วมขับเคลื่อนการแก้ปัญหาความยากจน กลไกทุกส่วนมีบทบาทการทำงานที่ชัดเจน ทำงานร่วมกันภายใต้เป้าหมายทิศทางที่ออกแบบร่วมกัน มีกระบวนการติดตาม สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้กันอย่างต่อเนื่องทำให้การทำงานเป็นไปในทิศทางเดียวกัน **เครื่องมือที่ใช้ในการสร้างการเรียนรู้ คือ บัญชีครัวเรือน** เป็นเครื่องมือที่สามารถสะท้อนสะท้อนความจริงเห็นสภาพปัญหา สาเหตุ ของชุมชนในระดับครัวเรือน หมู่บ้าน ตำบลได้อย่างชัดเจน เรียนรู้การคิดอย่างเป็นระบบจากการจดบันทึกรายรับรายจ่ายของครัวเรือนที่แยกออกเป็นหมวดหมู่ สามารถนำไปใช้ในการตัดสินใจกำหนด**แผนชุมชนจัดการตนเอง**ของครัวเรือน หมู่บ้าน ตำบล ซึ่งแผนชุมชนถือเป็นอีกเครื่องมือหนึ่งในการสร้างการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับชุมชนด้วยกันเอง จากการวิเคราะห์ข้อมูลรายรับ รายจ่าย หนี้สินแล้วนำข้อมูลที่ได้กำหนดแผนชุมชน 3 ระดับ คือ **แผนระดับครัวเรือน** อาสาสมัครจดบันทึกบัญชีครัวเรือน สามารถวิเคราะห์วางแผนได้ด้วยตนเองกำหนดเป็น “แผนจัดการเศรษฐกิจครัวเรือน” เป็นการวางแผนจัดการรายรับ รายจ่าย หนี้สิน วางแผนการผลิตของครอบครัวตั้งแต่การลดต้นทุนการผลิตให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เช่น ลดค่าสารเคมีทางการเกษตร เปลี่ยนจากนาหวนเป็นนาดำเพื่อลดต้นทุนการดูแลนาข้าว ใช้แรงงานคนในครอบครัวเพื่อลดการจ้าง

แรงงาน ฯลฯ **แผนระดับหมู่บ้าน** ได้จากการนำข้อมูลบัญชีครัวเรือนของอาสาสมัครในหมู่บ้าน มาวิเคราะห์ร่วมกัน กำหนดแผนจัดการตนเองตามศักยภาพของแต่ละหมู่บ้าน และ**แผนระดับตำบล**เป็นการนำข้อมูลของหมู่บ้านมาวิเคราะห์ร่วมกัน และกำหนดแผนตำบลเพื่อเป็นทิศทาง ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนการแก้ปัญหาาร่วมกัน แผนชุมชนทั้ง 3 ระดับจะแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ เพื่อให้ชุมชนสามารถขับเคลื่อนแผนของชุมชนได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องรอ การสนับสนุนจากภายนอก แต่เป็นการกำหนดรูปแบบการสนับสนุนจากภายนอกใน การสนับสนุนตามแผนที่ชุมชนกำหนดร่วมกัน คือ 1)แผนชุมชนทำเอง เป็นแผนชุมชนที่ สามารถเริ่มทำได้เลยโดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากคนอื่น เช่น การลดรายจ่ายในครอบครัว ด้วยการปลูกผักสวนครัว การทำน้ายาเอนกประสงค์ใช้เอง การวางแผนบริหารจัดการเศรษฐกิจ ของตนเอง เป็นต้น 2)แผนชุมชนทำร่วม เป็นแผนชุมชนที่ชุมชนประสานความร่วมมือกับ หน่วยงานรัฐ เอกชน ให้สนับสนุนงบประมาณ บุคลากร ความรู้ สถานที่ ขึ้นอยู่กับศักยภาพ ข้อจำกัดของหน่วยงานนั้นๆ 3)แผนชุมชนทำขอ เป็นแผนชุมชนที่ชุมชนไม่สามารถทำได้ด้วย ตนเอง ชุมชนกำหนดให้หน่วยงานรัฐ เอกชน สนับสนุน เช่น การสร้างถนน อาคาร สถานที่ ฯลฯ ซึ่งการจัดทำแผนชุมชนทั้ง 3 รูปแบบนี้ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้การมีส่วนร่วมของชุมชนในการ กำหนดชีวิตกำหนดอนาคตตนเองผ่านกระบวนการจัดทำแผน ผสานแผนกับท้องถิ่น หน่วยงาน รัฐ การสร้างปฏิบัติการ เมื่อชุมชนกำหนดแผนจัดการตนเองอย่างชัดเจนแล้ว นำแผนที่ได้ไป สร้างปฏิบัติการให้เห็นรูปธรรม เพื่อพัฒนารูปธรรมเป็นความรู้และยกระดับเป็นต้นแบบการ เรียนรู้ต่อไป

กระบวนการเรียนรู้จังหวัดชัยนาท

แนวคิดการสร้างกระบวนการเรียนรู้จังหวัดชัยนาท เป็นการปรับแนวคิดการทำงาน “งานพัฒนา” ที่เน้นการปฏิบัติการ ขับเคลื่อนการแก้ปัญหาเป็นประเด็น แต่ละประเด็นปัญหา ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยวแต่เชื่อมโยงกันเป็นลูกโซ่ เมื่อแก้ปัญหาหนึ่งทะเลาอีกปัญหาหนึ่งก็ เกิดขึ้น อย่างไม่เห็นที่สิ้นสุดของการแก้ปัญหาในงานพัฒนา เมื่อทำงานร่วมกับ สกว. ภายใต้ “**โครงการความร่วมมือเพื่อจัดการปัญหาความยากจน การพัฒนาสังคมและสุขภาวะ แบบบูรณาการ ในพื้นที่จังหวัดชัยนาท**” ทำให้ได้เรียนรู้แนวคิดการทำงาน “งานวิจัย” ซึ่ง เป็นการแก้ปัญหาด้วยการตั้งสมมุติฐานจากความอยากรู้ กำหนดเป็นโจทย์วิจัย สร้าง กระบวนการเรียนรู้ให้สามารถตอบโจทย์วิจัย จึงทำให้แนวคิดการสร้างกระบวนการเรียนรู้เป็น การใช้งานพัฒนาซึ่งเป็นทุนเดิมที่มีทั้งแกนนำชุมชน พื้นที่ทำงานที่ชัดเจนเป็นฐานใน การทำงานและงานวิจัยสร้างการเรียนรู้ใหม่ร่วมกัน 3 ส่วน คือ ส่วนชุมชน ถือว่าเป็นตัวตั้ง กำหนดทิศทางการแก้ปัญหาความยากจน จากฐานข้อมูลบัญชีครัวเรือน บันทึกรายรับ รายจ่าย แต่ละครัวเรือนประมวลเป็นแผนการบริหารจัดการครอบครัว และแผนแม่บทชุมชนกำหนดชีวิต กำหนดอนาคตโดยชุมชน ส่วนนักวิชาการหนุนเสริมการยกระดับข้อมูลบัญชีครัวเรือนให้เป็น ข้อมูลเชิงวิชาการ ที่สามารถนำมาใช้ได้อย่างเป็นระบบทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ และส่วน

ท้องถิ่น ซึ่งเป็นกลไกภาครัฐที่มีความใกล้ชิดกับชุมชนมากที่สุด เช่น อบต.(องค์การบริหารส่วนตำบล) เทศบาล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดชีวิตกำหนดอนาคตตนเองจากฐานข้อมูลของชุมชน

ลักษณะการเรียนรู้ เน้นการผสมผสานงานพัฒนากับงานวิจัยให้หนุนเสริมการเรียนรู้ไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ในช่วงการดำเนินโครงการความร่วมมือฯ โดยใช้กระบวนการจัดทำบัญชีครัวเรือนเป็นเครื่องมือสร้างการเรียนรู้ สามารถสะท้อนลักษณะการเรียนรู้หลักๆ 5 ช่วง คือ **กระบวนการเรียนรู้ช่วงแรก “ปรับแนวคิด”** เริ่มจากการระดมผู้นำที่เป็นคนดี คนเก่ง ที่เห็นความสำคัญ เห็นคุณค่าในการสร้างการมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่นในการกำหนดชีวิต กำหนดอนาคตตนเอง ด้วยการระดมผู้นำชุดบุกเบิกที่มีทั้งนักวิชาการ นักพัฒนา ครูเกษียณ ผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต.เข้ามาร่วมกันสรุปบทเรียน กำหนดทิศทางการทำงานร่วมกัน ทำให้เกิด**ข้อค้นพบ แนวคิดสร้างการเรียนรู้ใหม่** ด้วยการผสมผสาน **“งานพัฒนากับงานวิจัย”** ซึ่งเป็นการปรับกระบวนการทำงานใหม่โดยใช้ทุนเดิมคือ งานพัฒนา ซึ่งมี คนทำงานขับเคลื่อนการพัฒนาในชุมชน กลุ่มการรวมกลุ่มของชุมชนที่มีเป้าหมาย ทิศทางการทำงานชัดเจน มีการบริหารจัดการโปร่งใสตรวจสอบได้ และมีพื้นที่ปฏิบัติการที่มีความพร้อมในการสร้างการเรียนรู้ใหม่ ทำให้การทำงานวิจัยเป็นการทำงานต่อยอดจากทุนเดิมที่มีอยู่แล้วให้มีความชัดเจนมากขึ้น โดยกำหนดเป้าหมายการทำงานร่วมกันคือ **“การแก้จนโดยใช้ระบบการจัดการแบบบูรณาการ”** ให้คนในชุมชนสามารถกำหนดชีวิต กำหนดอนาคตของตนเองจากฐานทรัพยากรท้องถิ่นได้อย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ผ่านการทำงานร่วมกันแบบบูรณาการสร้างการกระบวนการเรียนรู้ในการสร้างระบบการจัดการตั้งแต่ระดับครัวเรือน ไปสู่ การจัดการระดับท้องถิ่น **กระบวนการเรียนรู้ช่วงที่สอง “สร้างกลไก”** เมื่อผู้นำชุดบุกเบิกเห็นบทเรียนการทำงานที่ผ่านมาร่วมกันจนเกิดการปรับแนวคิดการทำงานร่วมกัน จึงสรรหาผู้นำเข้ามาเป็นกลไกขับเคลื่อนการแก้ปัญหาความยากจนอย่างมีส่วนร่วม กลไกการทำงานมีความหลากหลายมีทั้งกลไกที่เป็นทุนเดิมจากการทำงานพัฒนา และกลไกคนใหม่ที่เห็นความสำคัญของการสร้างการมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่นในการกำหนดทิศทางการพัฒนาของตนเอง โดยมีองค์ประกอบกลไกที่หลากหลาย เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ ครูเกษียณ ข้าราชการบำนาญ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข(อสม.) สมาชิกอบต. นายกอบต. กลุ่มกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ แบ่งบทบาทการขับเคลื่อนการทำงานเป็นกลไก 3 ระดับ คือ **กลไกระดับจังหวัด** มาจากแกนนำที่เป็นตัวแทนอำเภอที่ถูกเลือกจากตัวแทนตำบล มีบทบาทการให้คำปรึกษา ให้กำลังใจ ส่งเสริมการเรียนรู้ ติดตามความก้าวหน้าของงาน **กลไกระดับตำบล** มาจากแกนนำที่เป็นตัวแทนจากหมู่บ้าน มีบทบาทในการขับเคลื่อนการทำข้อมูลบัญชีครัวเรือนให้สามารถนำไปสู่การวางแผนการบริหารจัดการครอบครัวและวางแผนการบริหารจัดการชุมชน และ**กลไกระดับหมู่บ้าน** มาจากแกนนำกลุ่มในหมู่บ้าน มีบทบาทในการส่งเสริมการทำบัญชีครัวเรือนของครอบครัวในหมู่บ้าน ซึ่งกลไกการทำงานทั้ง 3 ระดับ มีการออกแบบการทำงาน

ร่วมกัน ทั้งเป้าหมายทิศทางการทำงานชัดเจนเป็นแผนการขับเคลื่อนการแก้ปัญหา ความยากจนอย่างมีส่วนร่วมโดยชุมชนกำหนดทิศทางการแก้ปัญหาด้วยตนเองบนฐานข้อมูล บัญชีครัวเรือนของชุมชน การเรียนรู้ร่วมกันของกลไกการทำงานทุกระดับทำให้เกิด**ข้อค้นพบ** **กลไกในการสร้างความเปลี่ยนแปลง** เป็นกลไกที่มีความหลากหลายที่มาจาก 3 ฐาน คือ ชุมชน หน่วยงานรัฐ หน่วยงานเอกชน ท้องถิ่น มีการกำหนดทิศทางการทำงานร่วมกันโดยใช้ ชุมชนเป็นตัวตั้ง แบ่งงานกันทำอย่างชัดเจน กลไกสามารถออกแบบการทำงานของตนเองได้ อย่างอิสระภายใต้เป้าหมายที่กำหนดร่วมกัน กระบวนการเรียนรู้ช่วงที่สาม “วิเคราะห์ ข้อมูล” เน้นการสร้างปฏิบัติการของกลไกในการขับเคลื่อนให้เกิดการจัดทำข้อมูลบัญชีครัวเรือน เป็นฐานข้อมูลการตัดสินใจกำหนดแผนจัดการตนเองตั้งแต่ระดับครัวเรือน หมู่บ้าน ตำบล ท้องถิ่น จังหวัด ด้วยการพัฒนากลไกตำบลให้เป็นวิทยากรบัญชีครัวเรือนตำบลละ 1 คน วิทยากรขยายผลสรรหาอาสาสมัครหมู่บ้านละ 5 คน แล้วอาสาสมัครหมู่บ้านแต่ละคนขยายผล อีกคน 10 ครัวเรือน มีการจัดเก็บข้อมูลบัญชีครัวเรือน 21 ตำบล 234 หมู่บ้าน จำนวน 2,381 ครัวเรือน ในระยะ 1 ปี (มิถุนายน 2552 ถึง พฤษภาคม 2553) ซึ่งจะเน้นการวิเคราะห์ข้อมูล ที่สามารถสร้างความเข้าใจในขนาดความรุนแรงของปัญหา สะท้อนศักยภาพของชุมชน กระตุ้น ให้คนในชุมชนตระหนัก ลูกขึ้นมาจัดการตนเองอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลเป็น การคืนข้อมูลครัวเรือนของชุมชนอย่างเป็นระบบ เพื่อกำหนดแนวทางการทำแผนตำบล วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล จัดระบบข้อมูลแบ่งข้อมูลเป็นหมวดหมู่ ข้อมูลรายรับ แบ่งเป็นหมวด รายรับที่มาจาก**การพึ่งตนเอง** 5 รายการ คือ 1)ขายผลผลิตจากการทำนา ทำไร่ฯ 2)การค้า ขายสินค้าซื้อมา/ขายอาหาร 3)ขายสัตว์เลี้ยงเช่น หมู วัว ไก่ฯ 4)รายได้จากการขาย/ให้เช่า ที่ดิน บ้าน 5)ขายผลิตภัณฑ์จากงานหัตถกรรม และหมวดรายรับที่มาจาก**การพึ่งภายนอก** 10 รายการ คือ 1)เงินเดือนเบี้ยเลี้ยง 2)ค่าจ้างจากการทำานหรือให้บริการ 3) เงินที่ได้จากการ กู้ยืม(หนี้สิน) 4)รายรับจากดอกเบี้ยเงินกู้/ดอกเบี้ยธนาคารฯ 5)เงินที่ได้รับจากลูกหลานญาติ พี่น้องส่งมาให้ 6)รายได้จากการเลี้ยงโชค 7)เงินสงเคราะห์และสวัสดิการต่างๆ 8)ขายพืช/สัตว์ ที่ได้จากแหล่งธรรมชาติ 9)เงิน/ลาภลอยที่มีคนนำมาให้กรณีพิเศษ 10)เงินที่ผู้อื่นช่วยงานต่างๆ ส่วน**หมวดรายจ่าย** 7 หมวด คือ 1)ค่าใช้จ่ายในการประกอบอาชีพ 2)ค่าอาหาร 3)ค่าใช้จ่าย เพื่อการลงทุนงานสังคมและเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ 4)ที่อยู่อาศัย 5)ยา-สุขภาพ 6)เสื้อผ้าเครื่อง แต่งกายเครื่องประดับ 7)ค่าใช้จ่ายในการศึกษา นำข้อมูลที่จัดระบบอย่างเป็นหมวดหมู่ไป วิเคราะห์ข้อมูล 3 ระดับ คือ วิเคราะห์ข้อมูลระดับครอบครัว ซึ่งแต่ละครอบครัวสรุปข้อมูล และวิเคราะห์ร่วมกันในครอบครัว ด้วยการนำข้อมูลรายรับเปรียบเทียบกับรายจ่าย เพื่อวิเคราะห์ สถานะความสมดุลของรายรับ รายจ่ายในครอบครัว ค้นหาแนวทางการบริหารจัดการรายรับ รายจ่ายของครอบครัวให้สมดุล พิจารณาลดรายจ่ายที่สามารถลดลงได้ **ความคุ้มค่าในการ ลงทุนของครอบครัวเพื่อหาทางจัดการอาชีพที่สร้างรายได้ของครอบครัว** วิเคราะห์ ข้อมูลระดับตำบล นำข้อมูลแต่ละครัวเรือนประมวลสรุปเป็นข้อมูลหมู่บ้าน จากข้อมูลหมู่บ้าน รวมเป็นข้อมูลตำบล นำข้อมูลที่ประมวลสรุปเปิดเวทีคืนข้อมูลระดับตำบล **เพื่อตรวจสอบ**

รับรองความถูกต้องของข้อมูลร่วมกันค้นหาแนวทางการพัฒนาแผนตำบลและแกนนำแต่ละหมู่บ้านสามารถกลับไปคืนข้อมูลในระดับหมู่บ้านด้วยตนเองได้ วิธีการ วิเคราะห์ข้อมูลรายรับจะพิจารณาจากอัตราค่าเฉลี่ยการพึ่งตนเอง กับการพึ่งภายนอก การคิดอัตราค่าเฉลี่ยทำให้เห็นข้อมูลชัดเจนมากยิ่งขึ้นจากข้อมูล 100% มีการพึ่งตนเอง พึ่งภายนอก ก็เปอร์เซ็นต์ วิธีคิดอัตราค่าเฉลี่ย คือ ข้อมูลการพึ่งตนเองสะท้อนศักยภาพการผลิตของตำบล ทั้งผลผลิตทางการเกษตร หัตถกรรม ปศุสัตว์ (การเลี้ยงสัตว์) การค้าขาย ข้อมูลการพึ่งภายนอกสะท้อนให้เห็นการขอความช่วยเหลือจากคนอื่น เช่น เงินสงเคราะห์ สวัสดิการ เงินปันผลกองทุนต่างๆ ดอกเบี้ยเงินกู้ ลูกหลานส่ง การเลี้ยงชีพ ฯลฯ และสะท้อนสถานการณ์หนี้สินของชุมชนศักยภาพในการจัดการหนี้สิน ซึ่งเมื่อวิเคราะห์อัตราเฉลี่ยรวมทั้งตำบล บางหมู่บ้านมีรายได้สูงแต่รายได้ส่วนใหญ่มาจากการพึ่งภายนอกต้องค้นหาที่มาของรายได้เพื่อหาแนวทางการจัดการให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองให้ได้มากที่สุด **การวิเคราะห์ข้อมูลรายจ่าย** พิจารณาอัตราค่าเฉลี่ยของรายจ่ายเพื่อให้เห็นรายจ่ายที่สูงสุดใน 100% มาจากรายการจ่ายเรื่องอะไรและหาแนวทางการจัดการร่วมกัน วิธีการคิดค่าเฉลี่ยรายจ่าย จัดลำดับอัตราค่าเฉลี่ยสูงที่สุดไปหาน้อยที่สุด นำประเด็นที่รายจ่ายสูงที่สุดมา วิเคราะห์ข้ามตารางเปรียบเทียบข้อมูลรายการรับ-จ่ายที่มีความสัมพันธ์กันค้นหาสาเหตุร่วมกัน เช่น หมวดการลงทุนด้านอาชีพ กับ หมวดรายได้จากการลงทุน มีความสมดุลกันหรือไม่อย่างไร มีสาเหตุมาจากอะไร ฯลฯ **วิเคราะห์ข้อมูลระดับหมู่บ้าน** แกนนำแต่ละหมู่บ้านนำข้อมูลประมวลสรุปของแต่ละหมู่บ้านเปิดเวทีคืนข้อมูล เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันค้นหาปัญหา สาเหตุ และแนวทางการแก้ปัญหา โดยใช้วิธีการเหมือนการวิเคราะห์ข้อมูลระดับตำบล ทำให้เกิด **ข้อค้นพบ**จากการเรียนรู้ในช่วงนี้ คือ **การวิเคราะห์ข้อมูลที่สร้างความตระหนักของคนท้องถิ่นในการจัดการตนเอง** เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลให้เห็นอย่างรอบด้านจากข้อมูลรายรับ รายจ่าย หนี้สินที่เป็นเรื่องใกล้ตัว เชื่อมโยงกับสถานการณ์ของสังคมภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน และวิเคราะห์ให้เห็นศักยภาพของชุมชนในการพึ่งตนเอง พึ่งภายนอก เป็นให้กำหนดแผนจัดการตนเองคิดบนฐานของศักยภาพชุมชน และค้นพบ **ข้อมูลการตัดสินใจของชุมชน** ประกอบด้วย ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป เช่น จำนวนประชากรชาย หญิง อาชีพ จำนวนสถานีนอนมัย ฯลฯ ได้จากข้อมูล จปฐ.(ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน) **ข้อมูลแกนนำ** เป็นข้อมูลเกี่ยวกับศักยภาพแกนนำ ได้มาจากการรวบรวมในเวทีประชุมจัดทำเป็นทำเนียบผู้นำ **ข้อมูลบัญชีครัวเรือน** ซึ่งข้อมูลบัญชีครัวเรือนเป็นข้อมูลรายรับ รายจ่ายแต่ละครัวเรือน ได้มาจากการจัดทำบัญชีครัวเรือนของแต่ละครอบครัว และ **ข้อมูลเชิงประเด็น** เป็นข้อมูลประเด็นปัญหาที่ชุมชนกำลังสนใจ ต้องการแก้ไข เช่น ประเด็นสุขภาพ ประเด็นเศรษฐกิจ ประเด็นเกษตร ประเด็นสวัสดิการ เป็นต้น **กระบวนการเรียนรู้ช่วงที่สี่ “ผสานแผน”** เมื่อได้วิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันอย่างชัดเจนแล้วจึงนำข้อมูลที่ได้นำไปกำหนดแผนพัฒนาชุมชน 3 รูปแบบ คือ **แผนชุมชนทำเอง** เป็นแผนชุมชนสามารถทำได้ด้วยตนเอง เช่น การลดรายจ่ายในครัวเรือนด้วยการทำน้ายาเอนกประสงค์ ปลุกผักสวนครัว ฯลฯ **แผนชุมชนทำร่วม** เป็นแผนชุมชนประสานความร่วมมือกับภาคี

ทั้งหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน **แผนชุมชนทำขอ** เป็นแผนชุมชนที่เกินกำลังของชุมชนจะทำได้ด้วยตนเองได้จึงประสานขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนทั้งหมด เช่นงบประมาณการสร้างสาธารณูปโภค เป็นต้น การผานแผนทั้ง3 รูปแบบเน้นการประสานท้องถิ่นเป็นหลัก ทุกตำบลตั้งเป้าที่จะการนำแผนชุมชนผลักดันให้เป็นแผนท้องถิ่น ซึ่งเป็นกลไกรัฐที่ใกล้ชิดกับชุมชนและกำหนดนโยบายการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งมีทั้งท้องถิ่นที่เห็นความสำคัญให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ บางท้องถิ่นไม่ให้การสนับสนุนเนื่องจากไม่เข้าใจสิ่งที่ชุมชนทำ และยังไม่เข้าใจบทบาท ขอบเขตของท้องถิ่นในการสนับสนุนชุมชน จึงมีการสร้างวัฒนธรรมการแข่งขันกันทำดี หากท้องถิ่นไหนที่ทำดีจะมีการยกเป็นตัวอย่างและนำเสนอในเวทีสาธารณะเพื่อกระตุ้นให้ท้องถิ่นอื่นเห็นเป็นต้นอย่างแล้วต้องการให้การพัฒนาท้องถิ่นของตนเองอย่างมีส่วนร่วมเช่นกัน และประสานแผนชุมชนในระดับจังหวัด เพื่อผลักดันให้การแก้ปัญหาของชุมชนเป็นประเด็นร่วมในระดับจังหวัด ซึ่งการจัดทำแผนทั้ง 3 รูปแบบทำให้เกิด**ข้อค้นพบ การผานแผนชุมชนกับหน่วยงานรัฐ ท้องถิ่น หน่วยงานเอกชน** แผนของชุมชนต้องมีความชัดเจนทั้งเป้าหมายทิศทางการแก้ปัญหา กิจกรรม ผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้น แผนแต่ละเรื่องมีข้อมูลอ้างอิงอย่างชัดเจน เช่น การกำหนดแผนเกษตรอินทรีย์ เนื่องจากข้อมูลรายจ่ายทั้งหมดของจังหวัดชัยนาทจำนวน 699,424,574 บาท เป็นรายจ่ายการประกอบอาชีพถึง 358,879,939 บาท ซึ่งมีรายจ่ายค่าสารเคมีทางการเกษตรจำนวน 76,173,766 บาท เป็นต้น **ชุมชนเป็นผู้ริเริ่ม**การทำงานที่สามารถทำได้ก่อนเพื่อแสดงความตั้งใจจริงของชุมชนที่มีความต้องการแก้ปัญหานั้นจริงๆ **ปึกธงที่ท้องถิ่น** เป้าหมายร่วมของชุมชนในการสร้างการมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่นกำหนดทิศทางการพัฒนาของตนเอง ส่วนเทคนิคการประสานงานกับหน่วยงานรัฐท้องถิ่น หน่วยงานเอกชนนั้นมีการปรับเปลี่ยนพัฒนาอย่างต่อเนื่องขึ้นอยู่กับเทคนิคของผู้นำแต่ละคน ที่เน้นการประสานงานชัดเจนในสิ่งที่จะทำร่วมกัน เข้าใจเงื่อนไข ข้อจำกัด ของหน่วยงานที่จะสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ช่วงที่ห้า **“ปฏิบัติการแก้จน”** เมื่อได้แผนพัฒนาชุมชนชัดเจนแล้วทั้งแผนระดับครัวเรือน หมู่บ้าน ตำบล จังหวัด จะนำแผนไปสร้างปฏิบัติการให้เกิดรูปธรรมการแก้ปัญหา เชื่อมกลุ่ม เชื่อมเครือข่าย พัฒนาประเด็นร่วมในระดับจังหวัด ทำให้เกิด**ข้อค้นพบ** ประเด็นการแก้ปัญหาที่เกิดจากการจัดทำข้อมูลบัญชีครัวเรือนนำไปสู่การเชื่อมโยงประเด็นการแก้ปัญหา คือ **ประเด็นหนี้สิน** ส่วนใหญ่สาเหตุมาจากค่าเล่าเรียนบุตรด้วยความหวังที่จะส่งลูกหลายเรียนสูงเมื่อเรียนจบจะได้มีงานดีๆทำไม่ต้องมาลำบากทำนาทำไร่ จึงเป็นเหตุหนึ่งที่ผลักดันให้คนรุ่นใหม่ในชุมชนเมื่อเรียนจบแล้วออกไปทำงานนอกชุมชนทำให้ครอบครัวขาดแรงงาน การประกอบอาชีพ และกินอยู่ในแต่วัน **ประเด็นสุขภาพ** มีค่ายา ค่ารักษาพยาบาล คนส่วนใหญ่ป่วยเป็นโรคเครียดจากภาวะเศรษฐกิจรัดตัว และสารเคมีตกค้างในเลือดจากการทำงานเกษตรและการบริโภคอาหารที่ไม่ปลอดภัยพิษ **ประเด็นทรัพยากร น้ำ** เกษตรกรซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในพื้นที่มีการพึ่งพิงธรรมชาติสูง บางตำบลไม่มีแหล่งน้ำ ไม่มีคลองชลประทานต้องพึ่งน้ำฝนในการทำนาจึงทำให้มีรายได้จากการทำนาปีละ1ครั้งทำให้รายได้ไม่สมดุลกับรายจ่าย และ**ทรัพยากรดิน** ซึ่งเกษตรกรมีการใช้สารเคมีอย่างเข้มข้น

ต่อเนื่องยาวนานทำให้สภาพดินเสื่อม **ประเด็นเกษตร** สาเหตุจากการลงทุนสูง ราคาผลผลิตตกต่ำ เกษตรกรไม่สามารถกำหนดราคาผลผลิตได้ **ประเด็นสวัสดิการ** ซึ่งเป็นการสร้างความมั่นคงในชีวิต เมื่อมีเหตุให้ต้องเจ็บไข้ได้ป่วย เสียชีวิต สวัสดิการจะสามารถช่วยแบ่งเบาภาระของครอบครัวได้ จึงมีการคิดเรื่องการจัดสวัสดิการชุมชน จากการออมทรัพย์ ประสานงบประมาณจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อจัดสวัสดิการชุมชน และ**ประเด็นวิสาหกิจชุมชน** ถือเป็นประเด็นร่วมระดับจังหวัด เนื่องจากทุกตำบลมีผลิตภัณฑ์สร้างรายได้เสริมที่เป็นทุนเดิมแต่ยังขาดตลาดรองรับ

กระบวนการเรียนรู้ในแต่ละช่วงนั้นเป็นการเรียนรู้ผ่านปฏิบัติการที่ชุมชนทำร่วมกันอย่างต่อเนื่องซ้ำแล้วซ้ำอีกอย่างต่อเนื่องเกิดการเรียนรู้ใหม่ๆอย่างไม่หยุดยั้ง การเรียนรู้ทั้ง 5 ช่วงนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของชุมชนในการสร้างการเรียนรู้ ซึ่งมีได้หยุดเพียงเท่านั้นแต่ชุมชนยังสร้างการเรียนรู้ค้นพบสิ่งใหม่อย่างต่อเนื่อง

รูปแบบการเรียนรู้ แบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ **รูปแบบการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับชุมชน** เป็นการเรียนรู้ตนเองจากข้อมูลบัญชีครัวเรือน เรียนรู้ชุมชนจากวิเคราะห์ข้อมูลรายรับรายจ่าย หนี้สินของชุมชน ค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา สร้างข้อมูลการตัดสินใจของชุมชน เพื่อให้ชุมชนตัดสินใจกำหนดแผนพัฒนาชุมชนตั้งแต่ระดับ ครัวเรือน หมู่บ้าน ตำบล ท้องถิ่น จังหวัด ทำให้ชุมชนสามารถเสนอทางเลือกใหม่ในการแก้ปัญหาจากศักยภาพของชุมชน พัฒนาการรวมกลุ่มอย่างกระจัดกระจายของชุมชนเป็นเครือข่ายเชิงประเด็น คือ เครือข่ายข่าวสาร เครือข่ายผักปลอดสาร เครือข่ายเมล็ดพันธุ์ และเครือข่ายปฎิชีวนะ **รูปแบบการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับท้องถิ่น** ชุมชนกำหนดเป้าหมายร่วมกันทุกตำบลในการผลักดันตำบลเป็นแผนท้องถิ่น เพื่อสร้างการเรียนรู้การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนกำหนดทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นด้วยตนเอง ซึ่งมีทั้งท้องถิ่นที่เข้าใจ พร้อมสนับสนุน และบางท้องถิ่นไม่เข้าใจ แต่การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องมีความยืดหยุ่นปรับให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของพื้นที่ และ**รูปแบบการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับท้องถิ่น** ท้องที่ หน่วยงาน วิชาการ เป็นการปรับการทำงานร่วมกันโดยใช้ข้อมูลของชุมชนเชื่อมการเรียนรู้ ลดช่องว่างการทำงานจากต่างคนต่างทำเป็นทำงานร่วมกัน

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดการบริหารจัดการตนเอง 3 ระดับ คือ การบริหารจัดการระดับครอบครัว เกิดการวางแผนจัดการครอบครัวใหม่สร้างควมมีระเบียบวินัยทางการเงินและความรับผิดชอบการใช้จ่ายร่วมกันเห็นคุณค่าของอาชีพ ประหยัด ออมทรัพย์ ค้นหาอาชีพเสริม อาชีพทางเลือก การพูดคุยกัน แลกเปลี่ยนกัน ทำให้เกิดความเข้าใจต่อกันมากขึ้น หันหน้าเข้าหากันปรับความสัมพันธ์ใหม่ จากต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างแก้ไขปัญหา ก็หันหน้ามาคิดร่วมกันและตระหนักว่า "ทุกคนในครอบครัวมีส่วนที่ต้องดูแลรับผิดชอบครอบครัวร่วมกัน ทำให้ความสุข ความอบอุ่นที่ไม่สามารถหาซื้อได้จากที่ไหน แต่ทุกคนในครอบครัวสร้างได้ เพราะเกิดจาก "ความเข้าใจ" ที่มาจาก "ข้อมูล" หรือการเห็น"ความเป็น

จริงของชีวิต”ร่วมกัน จึงทำให้เกิดการจัดการครอบครัวใหม่ที่สร้างความสุขร่วมกันได้ ” การบริหารจัดการระดับชุมชน ด้วยวิสาหกิจชุมชนจากการจัดทำข้อมูลบัญชีครัวเรือนระดับครัวเรือนแล้วนำมาวิเคราะห์ข้อมูลในระดับหมู่บ้าน นำข้อมูลมาวิเคราะห์รวมทั้งตำบล ก็เป็นกระบวนการง่าย ๆ แต่ในข้อมูลบัญชีครัวเรือนระดับตำบล ทำให้ “ปัญหา”หรือความจริงที่เกิดในตำบลและทุกคนได้รับผลกระทบ ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง ต้นทุนการผลิตสูง หนี้สิน การบริโภคที่สร้างค่าใช้จ่ายสูง การศึกษาของลูก การรักษาพยาบาล สิ่งเหล่านี้เป็นต้นทุนชีวิต หรือค่าครองชีพสูง “ยิ่งจน ยิ่งจ่าย” การวิเคราะห์ข้อมูลระดับตำบลสิ่งที่น่าตกใจคือ ภาวะหนี้สินต่อตำบลจะมีประมาณ 30 ล้าน-80 ล้านบาท อาจจะเฉลี่ยรายหัวสูงสุด 100,000-300,000 บาท การเห็นข้อมูลร่วมกัน ทำให้ชุมชนคิดว่า “ปัญหา” ต่างคนต่างแก้คงไม่สำเร็จ จึงสร้างความร่วมมือระดับตำบล วิเคราะห์ให้เห็นสาเหตุของปัญหา ค้นหาแนวทางการแก้และเกิดการแก้ไขปัญหาร่วมกัน (แผนตำบล) ตำบลได้รวมกลุ่มกันสร้างการปลดหนี้ และค้นหาการลดรายจ่ายระดับตำบลไม่ให้เงินรั่วไหลออกไป โดยการสร้างอาชีพทางเลือก ซึ่งโครงการความร่วมมือฯ จังหวัดชัยนาท ได้ให้ความสำคัญกับ 4 เรื่อง ได้แก่ กองทุนข้าวสาร ผักปลอดภัย ปุ๋ยอินทรีย์ เมล็ดพันธุ์ข้าว โดยพัฒนาเป็นวิสาหกิจชุมชนระดับตำบล และเป็นเครือข่ายร่วมกันทั้งจังหวัด ชุมชนได้เรียนรู้ถึงจุดที่ฝ่าทางตันและเรียนรู้การทำวิสาหกิจชุมชนอย่างเป็นระบบมากขึ้น คิดวางแผนตั้งแต่การผลิต การแปรรูป การตลาด การบริหารจัดการการเงิน คน งาน การขนส่ง การเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจท้องถิ่น ดังนั้น การทำวิสาหกิจชุมชนของจังหวัดชัยนาทใน 4 เรื่องนี้ ออกมาจาก “ข้อมูล” และใช้ข้อมูลเป็นตัวขับเคลื่อนสร้างอาชีพทางเลือกของชุมชนร่วมกัน วิสาหกิจชุมชนจึงเป็นธุรกิจที่ต้องมีชีวิตของผู้คนในชุมชนเป็นเดิมพัน ซึ่งมีความตระหนักร่วมกัน การรวมกลุ่มมีเป้าหมายร่วมกัน การบริหารจัดการที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ การจัดการระบบวิสาหกิจชุมชนที่มีส่วนร่วมในการออกแบบ ผ่านประสบการณ์โดยใช้ความรู้เดิม ภูมิปัญญากับความรู้ใหม่ ผสมผสานกันก็ได้ “มีการเรียนรู้ในการสร้างวิสาหกิจชุมชนโดยชุมชน ดังนั้นคงเป็นทางเลือกหนึ่งของชุมชนที่ทำให้เกิดการลุกขึ้นมาสู้ ปลดหนี้ สร้างความสุข กินอิ่ม นอนอุ่น ร่วมกันของคนในตำบล ” และการบริหารจัดการระดับท้องถิ่น เมื่อชุมชนตระหนักร่วมกันในการแก้ไขปัญหาแล้วข้อมูลบัญชีครัวเรือนถูกพัฒนาขึ้นมาเป็นแผนชีวิตของครอบครัว หมู่บ้าน และพัฒนาเป็นแผนตำบล เห็น”เรื่องหรือปัญหาหลัก” ที่ต้องแก้ไขร่วมกัน เช่น เกิดแผนการพัฒนาการลดต้นทุนโดยรวมกลุ่มทำปุ๋ยอินทรีย์ การปรับวิธีการผลิต ที่ดิน น้ำ(วางแผนการผลิตใหม่) การพัฒนาเงินออมของชุมชนเป็นสถาบันการเงินของชุมชน(ธนาคารชุมชน) มีแผนการออมและปลดหนี้(ตำบลเด่นใหญ่) การสร้างอาชีพเสริม ฯลฯ แผนเหล่านี้จะถูกนำมาแลกเปลี่ยนพูดคุยและคิดร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะองค์กรการปกครองท้องถิ่น(อบต.) จากนั้นจะนำแผนเข้าสู่อบต. เพื่อเชื่อมโยงและขับเคลื่อนร่วมกัน สิ่งที่ได้เรียนรู้ คือการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในตำบลถึง “การร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมตัดสินใจ” ในการบริหารจัดการท้องถิ่นว่า หากต้องการแก้ปัญหอย่างแท้จริงควรนำเอา “ข้อมูล” ที่เกิดจากชุมชนเป็นตัวตั้ง เอาปัญหาของ

ชุมชนเป็นตัวตั้ง ดังนั้น การจัดสรรผลประโยชน์ต้องขึ้นอยู่กับฐานของความเสมอภาค เท่าเทียม กระจาย ตามหลักการของระบอบประชาธิปไตย

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน คือ **กลไก** ที่มีความหลากหลาย เคยทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่องเป็นทุนเดิมอยู่แล้วจึงมีความเข้าใจคนทำงานด้วยกัน พื้นที่ปฏิบัติการ สามารถออกแบบการทำงานจริงของตนเองได้ การมีนักวิชาการเป็นส่วนหนึ่งของกลไกการทำงาน **เครื่องมือที่ใช้ในการสร้างการเรียนรู้ คือ บัญชีครัวเรือน** เป็นเครื่องมือที่สามารถสะท้อนสะท้อนความจริงเห็นสภาพปัญหา สาเหตุ ของชุมชนในระดับครัวเรือน หมู่บ้าน ตำบลได้อย่างชัดเจน เรียนรู้ข้อมูลจากการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบสะท้อนให้เห็นศักยภาพของชุมชนในการพึ่งตนเอง พัฒนาข้อมูลรายรับ รายจ่าย หนี้สินของครัวเรือนเป็นข้อมูลการตัดสินใจของชุมชน **แผนชุมชนจัดการตนเอง** ที่ใช้เป็นเครื่องมือประสานความร่วมมือกับระหว่างชุมชน ท้องถิ่น ท้องที่ หน่วยงานรัฐ หน่วยงานเอกชน ผลักดันให้เกิดการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่นที่มาจากแผนชุมชน **รูปธรรมการแก้ปัญหา** ที่มาจากปฏิบัติการจริงของชุมชน พัฒนาจากการแก้ปัญหารายบุคคลเป็น กลุ่ม เครือข่าย คือ เครือข่ายเมล็ดพันธุ์ข้าว เครือข่ายข้าวสาร เครือข่ายผักปลอดภัย และเครือข่ายปุ๋ยอินทรีย์

กระบวนการเรียนรู้จังหวัดนครปฐม

แนวคิด การเรียนรู้ที่ผ่านมาแยกส่วนกันระหว่างชุมชนกับท้องถิ่น หน่วยงานรัฐ หน่วยงานเอกชน สถาบันการศึกษา แม้แต่ภายในชุมชนเอกการสร้างกระบวนการเรียนรู้จำกัดอยู่เฉพาะกลุ่ม การสร้างกระบวนการเรียนรู้ผ่านโครงการความร่วมมือทำให้เกิดการพัฒนาเวทีการเรียนรู้ของชุมชน มีความหลากหลายมากขึ้น มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องมีเป้าหมายทิศทางการทำงานร่วมกันชัดเจน มีกลไกเชื่อมประสานการเรียนรู้จากระดับกลุ่ม หมู่บ้าน ตำบล จังหวัด แนวคิดสำคัญที่เป็นเข็มทิศสร้างการเรียนรู้ คือ **“ร่วมใจทุกคน ชุมชนเข้มแข็ง”** ซึ่งเน้นการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันตั้งแต่การคิดร่วม ทำร่วม แก้ปัญหาร่วม เพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงของชุมชน พัฒนาชุมชนเข้มแข็ง สามารถกำหนดชีวิต กำหนดอนาคตตนเองอย่างมีส่วนร่วม มีทิศทางการพัฒนาที่ชัดเจนบนฐานข้อมูลของชุมชน มีแผนชุมชน และรูปธรรมการแก้ปัญหาคือ ชุมชนเรียนรู้จากบทเรียนประสบการณ์ของตนเอง

ลักษณะการเรียนรู้ เน้นการพัฒนากลไกขับเคลื่อนขบวนการภาคประชาชนจังหวัดนครปฐม ยกย่องการทำงานแบบแยกส่วนต่างคนต่างทำ เชื่อมประสานให้เกิดการทำงานให้ไปในทิศทางเดียวกันโดยมีชุมชนเป็นตัวตั้ง ลักษณะการเรียนรู้ของโครงการความร่วมมือสามารถสะท้อนกระบวนการเรียนรู้หลักๆได้ 3 ช่วง คือ **กระบวนการเรียนรู้ช่วงแรก “ค้นหาประเด็นร่วม”** การทำงานแบบต่างคนต่างทำ แยกกันอยู่อย่างกระจัดกระจาย ทำให้ชุมชนขาดพลังสร้างการเปลี่ยนแปลง การสรรหากลไกที่มีความหลากหลาย มีทั้งกลไกเดิมที่เคยทำงาน

ร่วมกันและกลไกใหม่ที่น่าสนใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน เช่น ผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ ข้าราชการ นักวิชาการ นักพัฒนา นักธุรกิจ เป็นต้น เข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการแก้ปัญหาของชุมชนโดยชุมชนกำหนดทิศทางการแก้ปัญหาด้วยตนเอง จะเน้นการเชื่อมประสานแกนนำกลุ่ม หมู่บ้าน ตำบล จังหวัด ให้ทำงานร่วมกัน ภายใต้เงื่อนไขข้อจำกัดของแต่ละส่วน ด้วยการใช้อนุวัตรวิธีเรียนรู้เป็นเครื่องมือสร้างการเรียนรู้ เริ่มจากการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับอนุวัตรวิธีเรียนรู้ ค้นหากลไกขับเคลื่อนอนุวัตรวิธีเรียนรู้ให้สามารถนำข้อมูลความจริงของชุมชนที่คนในชุมชนลงมือทำด้วยตนเองไปใช้แก้ปัญหาของชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม แบ่งกลไกการทำงานเป็น **กลไกจังหวัด** มีบทบาทส่งเสริมการเรียนรู้ ติดตามสนับสนุนกระบวนการทำงานตำบล เชื่อมประสานการทำงานทุกระดับ ผลักดันให้เกิดการกำหนดประเด็นการแก้ปัญหาของชุมชนเป็นประเด็นจังหวัด **กลไกตำบล** มีบทบาทในการผลักดันให้เกิดการจัดทำอนุวัตรวิธีเรียนรู้ ค้นหาวิธีเรียนอาสาสมัครจัดทำอนุวัตรวิธีเรียนรู้ รวบรวมข้อมูลอนุวัตรวิธีเรียนรู้ ซึ่งอนุวัตรวิธีเรียนรู้เป็นเครื่องมือการเรียนรู้และขับเคลื่อนกระบวนการแก้ปัญหามีส่วนร่วม ด้วยการใช้อำนาจอนุวัตรวิธีเรียนรู้สะท้อนความจริงของชุมชน เรียนรู้ตั้งแต่การจัดทำข้อมูลรายรับ รายจ่าย หนี้สิน แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ให้เห็นสถานการณ์ความเป็นจริงที่กำลังเผชิญอยู่ในหลายด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ ที่รายรับกับรายจ่ายไม่สมดุลกัน ขาดโอกาสในการกำหนดส่วนแบ่งตลาด ขาดการบริหารจัดการที่ดี เช่น โดยเฉพาะเกษตรกรที่มีการลงทุนสารเคมีทางการเกษตรสูง ปริมาณผลผลิตมากขึ้นอยู่กับดิน ฟ้า อากาศ ราคาผลผลิตถูกกำหนดโดยคนกลาง ฯลฯ **ด้านการศึกษา** ซึ่งเป็นรายจ่ายที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ การศึกษาที่ดีของบุตรหลานเป็นความหวังของครอบครัวที่จะให้ลูกหลานกลับมาพัฒนาครอบครัว ชุมชนให้ดีขึ้น **ด้านนโยบายรัฐ** ที่ส่งเสริมให้มีการแก้ปัญหาหนี้สินผ่านกองทุนต่างๆ ในชุมชน ซึ่งมีบางชุมชนสามารถบริหารจัดการให้เกิดการแก้ปัญหาหนี้สินได้เป็นอย่างดี แต่บางชุมชนกลับเป็นการเพิ่มปัญหาหนี้สินให้พอกพูนมากขึ้น **ด้านสังคม วัฒนธรรม** ค่านิยมของสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จากชีวิตที่เรียบง่าย อยู่อย่างพึ่งพาอาศัยกันและกัน เป็นการอยู่ร่วมกันในสังคมแห่งการแข่งขัน วัดคุณค่าความเป็นคนที่ฐานะทางการเงิน หลงใหลความฟุ้งเฟ้อทางด้านวัตถุ ใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น การวิเคราะห์ข้อมูลรายรับ รายจ่าย หนี้สินของครัวเรือนอย่างรอบด้านทำให้ชุมชนเห็นปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ชัดเจนยิ่งขึ้นจากข้อมูลที่ลงมือทำด้วยตนเอง จึงทำให้ชุมชนเห็นประเด็นปัญหาร่วมกันของชุมชนคือ **ประเด็นหนี้สิน** ซึ่งเป็นปัญหาที่คนในชุมชนส่วนใหญ่กำลังเผชิญอยู่แต่ยังหาหนทางการจัดการปัญหาหนี้สินที่สร้างความเครียด ท้อแท้ หดห่อใจ รายได้ที่มีอยู่หาเท่าไรก็ไม่พอจ่ายดอกเบี้ยที่เพิ่มพูนขึ้นเรื่อยๆ ทำให้คนในชุมชนตั้งเป้าร่วมกันในการแก้ปัญหาหนี้สิน ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ในช่วงแรกที่ทำให้เกิดข้อค้นพบ การกำหนดประเด็นปัญหาร่วมกันของชุมชนให้สามารถนำไปสู่การแก้ปัญหาร่วมกันนั้นเป็นการเรียนรู้ตนเองจากกระบวนการจัดทำข้อมูลอนุวัตรวิธีเรียนรู้ที่จัดทำด้วยตนเอง แล้วให้ชุมชนวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันจัดลำดับความสำคัญของปัญหากำหนดประเด็นปัญหาร่วมกันที่ต้องการแก้ไขเพื่อพัฒนาเป็นต้นแบบการเรียนรู้ของชุมชน กระบวนการเรียนรู้ช่วงที่สอง

“ต่อ ยอดข้อมูลบัญชีครัวเรือน” การบันทึกข้อมูลบัญชีครัวเรือนทำให้เห็นครัวเรือนอาสาสมัครเห็นปัญหา สาเหตุที่ทำให้รายรับ รายจ่ายไม่สมดุลกันจัดการหนี้สินไม่ได้นั้นมีหลายสาเหตุ ซึ่งการจัดการปัญหาเหล่านั้นได้ต้องใช้ข้อมูลที่จัดทำด้วยตนเองจากชีวิตจริง เช่น ข้อมูลวงจรการผลิต ที่บันทึกข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการผลิตทุกเรื่องในรอบ 1 ปี เช่น ฤดูกาล สภาพดิน ฟ้า อากาศ แมลงศัตรูพืช ชვენ้ำท่วม น้ำแล้ง ฯลฯ เพื่อใช้เป็นข้อมูลการตัดสินใจวางแผนการเพาะปลูก ควรปลูกอะไรช่วงไหน ข้อมูลต้นทุนการผลิต เป็นการบันทึกข้อมูลรายจ่ายที่เกิดขึ้นจากการผลิตในแต่ละรอบ เพื่อคำนวณกำไรขาดทุนและวางแผนการลดต้นทุนการผลิต เป็นต้น การต่อยอดข้อมูลบัญชีครัวเรือนทำให้เกิด**ข้อค้นพบ** การทำข้อมูลของชุมชนหากถูกบังคับให้ทำ ทำแล้วไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงชุมชนจะไม่เห็นความสำคัญ เบื่อหน่ายและไม่ต้องการใช้ประโยชน์จากข้อมูลบางคนถึงขั้นปฏิเสธการมีส่วนร่วมจัดทำข้อมูลของชุมชน การทำความเข้าใจความสำคัญของข้อมูล ทำให้การทำข้อมูลเป็นเรื่องง่ายที่สามารถทำได้ด้วยตนเอง ทำแล้วสามารถนำไปใช้แก้ปัญหาด้วยตนเองได้ทันทีถึงแม้จะเป็นการแก้ปัญหาเพียงเล็กน้อยแต่เห็นความเปลี่ยนแปลง เช่น การใช้ข้อมูลบัญชีครัวลด ละ เลิก เหล้า บุหรี่ หวย การพนัน ลดรายจ่ายด้วยการปลูกผักสวนครัว การวางแผนจัดการเศรษฐกิจครัวเรือน ฯลฯ ก็ทำให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของข้อมูล ตระหนักถึงศักยภาพตนเอง ทำให้ข้อมูลสามารถเป็นฐานคิด การตัดสินใจกำหนดชีวิตกำหนดอนาคตตนเองได้จริง **กระบวนการเรียนรู้ช่วงที่สาม “ประสานแผน”** การวิเคราะห์ข้อมูลเห็นประเด็นร่วมกัน ชุมชนจึงกำหนดแผนจัดการตนเองในระดับครัวเรือน ซึ่งครัวเรือนอาสาสมัครที่เป็นผู้บันทึกจะวิเคราะห์และวางแผนด้วยตนเองจากข้อมูลครัวเรือนของตนเอง การวางแผนในระดับหมู่บ้าน จะเป็นการนำข้อมูลบัญชีครัวเรือนที่รวบรวมจากครัวเรือนอาสาสมัครมาวิเคราะห์ร่วมกันในเวทีประชาคมของหมู่บ้านแล้ววางแผนหมู่บ้านร่วมกัน และการวางแผนในระดับตำบล จะนำข้อมูลและแผนที่ได้ในระดับหมู่บ้านมาวิเคราะห์ร่วมกัน หาประเด็นร่วมของตำบลเชื่อมโยงกิจกรรมที่เหมือนกันเป็นเครือข่าย เช่น เครือข่ายเกษตรอินทรีย์ เครือข่ายคนปลดหนี้ ฯลฯ เมื่อชุมชนมีแผนจัดการตนเองในระดับครัวเรือน หมู่บ้าน ตำบล แต่ละตำบลจะนำแผนของชุมชนประสานกับท้องถิ่น เพื่อผลักดันให้แผนของชุมชนผนวกกับแผนพัฒนาท้องถิ่นที่กำหนดโดย อบต. ซึ่งบางตำบลมีการประสานแผนชุมชนกับท้องถิ่นเป็นเนื้อเดียวกันแต่บางตำบลยังประสานกันในระดับกิจกรรม จากการเรียนรู้ช่วงนี้ทำให้เกิด**ข้อค้นพบ** กลไกที่มีความหลากหลายทั้งที่มาจากผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ ข้าราชการ นักวิชาการ นักพัฒนา ตัวแทนหน่วยงานรัฐและหน่วยงานเอกชน ทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่องรับรู้ความเคลื่อนไหว เข้าใจสถานการณ์ในชุมชนร่วมกัน ตระหนักถึงศักยภาพของชุมชน ส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนกำหนดทิศทางยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่นร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ ให้ไปในทิศทางเดียวกัน และสามารถบรรจุแผนของชุมชนเป็นแผนของท้องถิ่นได้ **กระบวนการเรียนรู้ช่วงที่สี่ “พัฒนาต้นแบบคนปลดหนี้”** การกำหนดประเด็นปลดหนี้เป็นประเด็นร่วมในระดับจังหวัด ทำให้รูปธรรมการแก้ปัญหาหนี้สินมีความสำคัญในการเสนอเป็นตัวอย่างเพื่อสร้างกำลังใจคนเป็นหนี้

เห็นแนวทางการปลดหนี้ที่เหมาะสมกับตนเอง สามารถนำไปสู่การกำหนดนโยบายปลดหนี้ของ
 คนนครปฐมได้ จึงค้นหาคนปลดหนี้ 100 คนซึ่งเป็นคนบางส่วนที่มีปัญหาหนี้สินแล้วสามารถ
 จัดการหนี้สินของตนเองได้ นำมาถอดความรู้ เพื่อเสนอรูปธรรมการปลดหนี้ของชุมชน เข้าใจ
 ปัญหาหนี้สิน สาเหตุที่ทำให้เป็นหนี้สินหลักๆมาจาก การลงทุน การศึกษาของบุตรหลาน การ
 สร้างบ้าน ซึ่งจำนวนหนี้สินมีความสัมพันธ์กับจำนวนพื้นที่ทำกิน พื้นที่มากก็ลงทุนมากตามไป
 ด้วย ซึ่งลักษณะการเป็นหนี้แบ่งเป็น 4 กลุ่มตามจำนวนหนี้สิน คือ **กลุ่มที่เป็นหนี้ระหว่าง
 30,000 ถึง 100,000 บาท** สาเหตุมาจาก การลงทุนหลักจะเป็นค่าสารเคมีทางการเกษตรทั้ง
 ปุ๋ย ยา ค่าเช่าที่ดิน 10-15 ไร่ และการศึกษาบุตรหลาน **แหล่งเงินกู้**มาจาก ธนาคารเพื่อ
 การเกษตรและสหกรณ์การเกษตร(ธกส.) ญาติพี่น้อง **กลุ่มที่เป็นหนี้ระหว่าง 100,000 ถึง
 300,000 บาท** สาเหตุมาจาก การลงทุนหลักจะเป็นค่าสารเคมีทางการเกษตรทั้งปุ๋ย ยา ค่าเช่า
 ที่ดิน 15-20 ไร่ ซื้อที่ดินขยายพื้นที่ทำกิน การศึกษาบุตรหลาน และสร้างบ้าน **แหล่งเงินกู้**มา
 จาก ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร(ธกส.) กองทุนต่างๆในหมู่บ้าน ญาติพี่น้อง
 และนอกระบบ **กลุ่มที่เป็นหนี้ระหว่าง 300,000 – 500,000 บาท** สาเหตุมาจาก การลงทุนค่า
 สารเคมีทางการเกษตรทั้งปุ๋ย ยา ค่าเช่าที่ดิน 20-40 ไร่ มีการซื้อที่ดินขยายพื้นที่ทำกิน
 การศึกษาบุตรหลาน และสร้างบ้าน **แหล่งเงินกู้**มาจาก ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์
 การเกษตร(ธกส.) กองทุนต่างๆในหมู่บ้าน ญาติพี่น้อง และนอกระบบที่ดอกเบี้ยสูง และ**กลุ่มที่
 เป็นหนี้ 1 ล้านบาท** สาเหตุ มาจากการลงทุนค่าปุ๋ย ค่ายา ค่าเช่าที่ดิน 40-80 ไร่ ซื้อรถดีเทือก
 สำหรับการเตรียมดิน การศึกษาบุตรหลาน และการสร้างบ้าน **แหล่งเงินกู้**มาจาก ธนาคารเพื่อ
 การเกษตรและสหกรณ์การเกษตร(ธกส.) กองทุนต่างๆในหมู่บ้าน ญาติพี่น้อง และนอกระบบ
 ซึ่งการแก้ปัญหานี้สินที่ผ่านมาของคนทั้ง 4 กลุ่มจะรอรายได้จากผลผลิตทางการเกษตร เมื่อ
 ดิน ฟ้า อากาศดี ผลผลิตออกดี ขายผลผลิตได้ราคา ก็มีเงินพอใช้หนี้แต่ไม่แน่ว่าจะมีเงินเหลือไว้
 จับบ่ายใช้สอยในชีวิตประจำวันหรือไม่ บางรายกู้จากกองทุนหนึ่งไปใช้หนี้อีกกองทุนหนึ่ง
 หมุนกันไปเรื่อย ๆ อย่างไม่เห็นหนทางปลดหนี้สินที่เพิ่มพูนขึ้น ทำให้เกิดข้อค้นพบ
“ยุทธการปลดหนี้ ปรับชีวิต” 6 ขั้นตอน คือ

1) รู้จักตนเอง บางคนไม่รู้ว่ตนเองมีหนี้สินเท่าไร สาเหตุของการเป็นหนี้มาจากอะไร
 การทำข้อมูลบัญชีครัวเรือนทำให้เห็นปัญหา สาเหตุ ขนาดความรุนแรงของปัญหานี้สินที่กำลัง
 เผชิญอยู่ จากข้อมูลรายรับ-รายจ่าย หนี้สิน ของตนเอง แล้วกำหนดแผนจัดการเศรษฐกิจของคน
 ในครอบครัวร่วมกัน ทำให้ปัญหานี้สินเป็นเรื่องของทุกคนในครอบครัวเพื่อสร้างความเข้าใจใน
 สถานการณ์ที่ครอบครัวกำลังเผชิญอยู่ แล้วช่วยกันแก้ไขโดยเริ่มจากตนเอง

2) จัดระบบปรับพฤติกรรม เมื่อรู้จักตัวเองแล้ว ก็จัดการรายรับ รายจ่ายอย่างเป็น
 ระบบ ปรับพฤติกรรม รายจ่ายอะไรที่สามารถลดได้เริ่มลดรายจ่ายนั้นลง จากที่เคยซื้อทุกอย่าง
 เช่น พริก ตะไคร้ ใบมะกรูด กระเพรา ฯลฯ ที่ซื้อมาแล้วใช้ไม่เคยหมด หันมาปลูกเองกินเอง
 ทำน้ำยาเอนกประสงค์ใช้ในครอบครัว **ลด ละ เลิก** บุหรี่ เหล้า หวย ห่าง ไกลอบายมุข

3. ลดต้นทุน เป็นการปรับกระบวนการผลิต ลดต้นทุนที่สามารถลดลงได้ เช่น ลดค่าจ้างแรงงานหันมาทำเอง ใช้แรงงานในครอบครัว ลดค่าสารเคมีทางการเกษตรหันมาใช้สารอินทรีย์ทางการเกษตรทดแทน เป็นต้น ซึ่งการจัดการเกี่ยวกับต้นทุนการผลิตจะใช้ข้อมูลบัญชีครัวเรือน ข้อมูลวงจรการผลิต ข้อมูลสถานการณ์เกษตรกร ข้อมูลต้นทุนการผลิต และข้อมูลศักยภาพของตนเองในการผลิต เป็นฐานข้อมูลประกอบการตัดสินใจ

4. วางแผนการเงิน / บริหารหนี้ เป็นการคิดรายรับ รายจ่าย ในรอบเดือนแต่ละเดือน เป็นจำนวนเท่าไร ถึงแม้จะมีรายได้เป็นรายวัน รายอาทิตย์ รายเดือน รายปีก็ตาม แต่รายจ่ายเกิดขึ้นทุกวันซึ่งการคิดเป็นเดือน เพื่อให้สามารถประเมินสถานการณ์ทางการเงินของตนเองได้ รู้ว่าจะจัดสรรเงินอย่างไร จัดลำดับความสำคัญในการใช้จ่าย เมื่อมีรายรับเกิดขึ้น สิ่งแรกที่ต้องคำนึงถึงคือการออม ส่วนที่เหลือแบ่งเป็นใช้จ่ายในครัวเรือน ใช้นี้ และมีการจดบันทึกการรับรายจ่ายอย่างต่อเนื่องเพื่อควบคุมให้การใช้จ่ายเป็นไปตามแผนที่วางไว้

5. ปรับอาชีพ วิเคราะห์ทุน ปรับอาชีพที่สามารถควบคุมรายได้ วิเคราะห์ทุนของตัวเอง ทุนที่เป็นตัวเงิน ความรู้ ช่องทางการทำมาหากิน ลดพื้นที่การเพาะปลูก ไม่เน้นการปลูกในปริมาณมากพื้นที่เยอะๆ แต่จะเน้นการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดทุกตารางนิ้ว พัฒนาคุณภาพผลผลิต และประกอบอาชีพเสริมที่มีตลาดรองรับ เช่น ปลูกป่า ทำปุ๋ยขาย ฯลฯ การทำนารวม แบ่งข้าวให้กับสมาชิก ฯลฯ

6. ออม เมื่อมีรายได้เกิดขึ้นสิ่งแรกที่คิดคือการออม ตามรายได้ที่มีแต่เน้นความสม่ำเสมอ คิดก่อนจ่ายทุกครั้ง ลดรายจ่ายเพื่อให้เกิดการออมจากรายจ่าย การออมจึงไม่จำเป็นต้องออมจากรายได้เสมอไป สามารถออมจากรายจ่ายได้เช่นกัน

การแก้ปัญหาทั้ง 6 ขั้นตอนให้เกิดการปลดหนี้อย่างถาวรเป็นการสร้างกระบวนการจัดการร่วมกัน 3 ระดับ คือ **ระดับปัจเจก** การปลดหนี้แต่ละครอบครัวมีวิธีการแตกต่างกันออกไป บางครอบครัวอยู่ในขั้นเริ่มต้น บางครอบครัวเป็นอิสระหลุดพ้นจากหนี้สิน แต่เกิดการปรับวิธีคิด ปรับพฤติกรรม รู้ว่ากำลังเผชิญกับปัญหาอะไร ลูกขึ้นกำหนดทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นด้วยตนเองบนฐานข้อมูลของชุมชน **ระดับกลุ่ม/ชุมชน** สร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทั้งด้านเศรษฐกิจ พัฒนากลุ่มอาชีพ วิสาหกิจชุมชน เพื่อพัฒนาฐานเศรษฐกิจของชุมชนให้สามารถเป็นที่พึ่งของชุมชนได้ ทั้งด้านเงินทุน การออม ด้านสวัสดิการ ด้านการมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนบนฐานศักยภาพของชุมชน ด้านสังคม วัฒนธรรม การอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และ**ระดับท้องถิ่น(อบต./เทศบาล)** หนุนเสริมกระบวนการแก้ปัญหาของชุมชนจากฐานข้อมูลของชุมชน เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง

รูปแบบการเรียนรู้ แบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ **รูปแบบการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับชุมชน** เป็นการเรียนรู้ข้อมูลของครัวเรือนเชื่อมโยงกับข้อมูลของชุมชน สะท้อนสภาพความเป็นจริงของปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่นั้นคนในชุมชนมีได้ต่อสู้ดิ้นรนอย่างโดดเดี่ยว แต่ยังมีอีกหลาย

คนที่ประสบปัญหาไม่แตกต่างกันและกำลังค้นหาทางแก้ปัญหาของตนเองอยู่ การที่ชุมชนกำหนดประเด็นหนี้สินเป็นประเด็นร่วมของชุมชนทำให้คนในชุมชนเห็นทางออกของการจัดการปัญหาหนี้สินด้วยตนเอง เรียนรู้บทเรียนประสบการณ์ด้วยการแลกเปลี่ยนพูดคุยกันทั้งเวทีประชุมอย่างเป็นทางการ และการพูดคุยกันในวิถีชีวิตซึ่งเป็นเวทีธรรมชาติที่ชุมชนใช้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอยู่แล้วอย่างต่อเนื่อง รูปแบบการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับท้องถิ่น **ท้องที่** เป็นการปรับกระบวนการจัดทำแผนของท้องถิ่นที่เน้นการใช้แผนของชุมชนกำหนดร่วมกันจากฐานข้อมูลของชุมชนเป็นฐานคิดในการกำหนดแผนการพัฒนาท้องถิ่น ผลักดันเป็นข้อบัญญัติ อบต. ที่มีทั้งบุคลากร ความรู้ งบประมาณ ในการสนับสนุนการแก้ปัญหาของชุมชน และ **รูปแบบการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับท้องถิ่น** **ท้องที่** หน่วยงาน วิชาการ เป็นการเรียนรู้ผ่านการทำงานร่วมกันในบทบาทของคณะทำงานโครงการฯ ซึ่งมีบทบาทเป็นกลไกจังหวัด กลไกตำบล ขึ้นอยู่กับการคัดสรรของชุมชนและความสมัครใจของกลไก จึงทำให้การทำงานของทุกคนมีความเท่าเทียมกันในการทำงาน ลดช่องว่างการมีส่วนร่วมของชุมชนกับหน่วยงานรัฐด้วยการใช้ข้อมูลที่เป็นวิชาการสามารถอธิบายได้ทั้งเชิงปริมาณ เชิงคุณภาพ เชื่อมร้อยการเรียนรู้ร่วมกันโดยใช้ชุมชนเป็นตัวตั้ง

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น การสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องทำให้ชุมชนเกิดการจัดการตนเองด้วยข้อมูลรายรับ รายจ่าย หนี้สิน ของครัวเรือน เป็นกระจกสะท้อนให้เห็นการทั้งศักยภาพที่มีอยู่กับปัญหารุมเร้าในครอบครัว ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวที่เปลี่ยนไปมีโอกาสดูกันมากขึ้น เข้าใจกันมากขึ้นผ่านการทำบัญชีครัวเรือน ที่ต้องถามต้องจดรายรับ รายจ่ายของคนในครอบครัวทุกวัน จนเป็นวัฒนธรรมในครอบครัวหลังเลิกงานตอนเย็นกลับบ้านมาต้องถาม“วันนี้จ่ายอะไรไปบ้าง รับมาเท่าไร ” จากที่เคยบ่นเคยว่า โยนความผิดให้คนอื่นว่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือย กลายเป็นหันหน้าเข้าหากัน ช่วยกันคิดช่วยกันลด ละ เลิก อุดรอยรั่วของครอบครัว ปลุกฝังระเบียบวินัยการใช้เงินให้ลูกหลาน จนเกิดเป็น**รูปธรรมการแก้ปัญหา 3 ระดับ คือ ระดับปัจเจก** เกิดคนต้นแบบคนปลดหนี้ การลดรายจ่าย การเพิ่มรายได้ สร้างการออม เกษตรอินทรีย์ **ระดับชุมชน** เกิดแผนการแก้ปัญหาเชิงประเด็น 6 เรื่อง คือ 1.) **ประเด็นเกษตรอินทรีย์** ปลดหนี้ ปลอดภัยต่อสุขภาพ เป็นมิตรกับธรรมชาติ ความมั่นคงทางอาหาร และอาหารปลอดภัย 2.) **ประเด็นสวัสดิการ** สัจจะสวัสดิการกองทุนบุญวันละบาท ซึ่งมีแนวทางการพัฒนาที่จะยกระดับให้เป็นกองทุนสหกรณ์ในระดับจังหวัดต่อไป 3.) **ประเด็นสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม** เน้นการอนุรักษ์ ฟื้นฟู สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม 4.) **ประเด็นเด็กและเยาวชน** เพื่อยกระดับความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชน 5.) **ประเด็นเศรษฐกิจชุมชน** ยกระดับให้เป็นวิสาหกิจชุมชน และนำสู่การเพิ่มมูลค่าวัตถุดิบให้เกิดการแปรรูป และเปิดช่องทางการตลาด 6.) **ประเด็นปลดหนี้สิน** ซึ่งเป็นประเด็นร่วมในระดับจังหวัดที่กำลังอยู่ในช่วงของการพัฒนาบทเรียนประสบการณ์การแก้ปัญหานี้สินของคนในชุมชนให้เป็นหลักสูตร “คนปลดหนี้” และรูปธรรมการแก้ปัญหาของชุมชนถูกยกระดับเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชน 7 แห่ง

คือ ศูนย์การเรียนรู้ “ศาลาสว่างสุข และ 7 ระบบสุขภาพ” มี 7 ฐานการเรียนรู้ ดังนี้ 1.ระบบจิตอาสา 2. ระบบเศรษฐกิจ 3. ระบบสุขภาพ 4.การจัดการสิ่งแวดล้อม(น้ำ/ขยะ) 5.ด้านเด็กและเยาวชน (เน้นความสัมพันธ์ในครอบครัว และชุมชน ในการสำนึกรักท้องถิ่น) 6. ด้านการเกษตร กับครัวชุมชน 7. ระบบการบริหารจัดการ แหล่งเรียนรู้ คือ ตำบลบางระกำ อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ศูนย์การเรียนรู้ในด้านร้านค้าชุมชน เช่นเรื่องการจัดระบบสวัสดิการ และกลุ่มวิสาหกิจอาหารสัตว์ สัจจะสะสมทรัพย์ (การออม) แหล่งเรียนรู้คือ ตำบลสวนป่า อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ศูนย์การเรียนรู้เกษตรประณีต กับการพึ่งตนเองครบวงจร แหล่งเรียนรู้คือ ตำบลทัพหลวง อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ศูนย์การเรียนรู้ด้านวิสาหกิจน้ำดื่ม และพลังงานทางเลือก แหล่งเรียนรู้คือ เทศบาลตำบลสามง่าม อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม ศูนย์การทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ ซึ่งเป็นพื้นที่ปลูกผลไม้ และผักสวนครัว แหล่งเรียนรู้คือ ตำบลบางช้าง อำเภอสภาพาน จังหวัดนครปฐม ศูนย์การเรียนรู้ด้านสภาองค์กรชุมชน วิถีชีวิตด้านการเกษตร และวัฒนธรรม แหล่งเรียนรู้คือ ตำบลห้วยด้วน อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม ศูนย์การเรียนรู้ด้านการเกษตร และสิ่งแวดล้อม แหล่งเรียนรู้คือ ตำบลคลองนกกระทุง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ซึ่งศูนย์การเรียนรู้ทั้ง 7 ศูนย์การเรียนรู้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ขยายแนวคิดการจัดการตนเองของชุมชนในบริบทที่แตกต่างกันออกไป ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนเป็นฐานในการสร้างตำบลเข้มแข็ง ซึ่งคุณสมบัติตำบลเข้มแข็งของชุมชนมี 7 ประการ คือ 1) กลไกการทำงานร่วมกัน ชาวบ้านอยู่กันอย่างกระจัดกระจายไร้พลังการต่อรอง การทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบมีภารกิจร่วมกัน และมีกลไกการขับเคลื่อนงานตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล เป็นกลไกสร้างตำบลเข้มแข็ง 2)ระบบข้อมูล ที่มาจากการทำบัญชีครัวเรือนของชุมชนอย่างต่อเนื่อง มีการจัดทำข้อมูลให้เป็นปัจจุบันสามารถนำไปสู่การแก้ปัญหาได้อย่างเป็นรูปธรรม 3) ทำงานร่วมกับ อบต. (องค์การบริหารส่วนตำบล) ซึ่งเป็นองค์กรท้องถิ่นที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนาตำบล การทำงานร่วมกับ อบต.เป็นการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนกับท้องถิ่นกำหนดทิศทางการพัฒนาตำบลร่วมกัน 4)ประชุมอย่างต่อเนื่อง เพื่อติดตามความเคลื่อนไหวสถานการณ์ในพื้นที่ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ร่วมกัน 5)ถอดความรู้ การจดบันทึก ถอดความรู้ของชุมชนมีน้อยมาก ที่มีอยู่ก็อยู่อย่างกระจัดกระจายไม่เป็นระบบ การถอดความรู้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรจะช่วยให้การขยายแนวคิดการทำงานของชุมชนเป็นการต่อยอดจากบทเรียนประสบการณ์เดิมยกระดับเป็นความรู้ใหม่สร้างนวัตกรรมใหม่ของชุมชนได้ 6) การเมืองภาคพลเมือง เป็นการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นให้เกิดการร่วมคิดค้นหาแนวทางแก้ปัญหาท้องถิ่นให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ร่วมทำตามศักยภาพความถนัดของแต่ละคน ร่วมตัดสินใจจากฐานข้อมูลของชุมชนตัดสินใจร่วมกันในการกำหนดชีวิตกำหนดอนาคตตนเอง ร่วมกันจัดสรรผลประโยชน์ของชุมชนจากฐานข้อมูลความเป็นจริงของชุมชนอย่างเท่าเทียม 7) ประเด็นร่วมในการขับเคลื่อนให้เกิดการแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม

จากฐานข้อมูลของชุมชนเกิดประเด็นร่วม 5 ประเด็น คือ เกษตร สวัสดิการ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม เด็กและเยาวชน เศรษฐกิจชุมชน

การจัดการตนเองของครอบครัวจากข้อมูลบัญชีครัวเรือน นำไปสู่การจัดการตนเองของชุมชนที่สร้างการเรียนรู้จากความเข้าใจในตนเอง ตระหนักถึงปัญหาสิ่งที่กำลังเผชิญอยู่ เห็นศักยภาพตนเอง เห็นทุนทางสังคมของชุมชน ลูกขึ้นมาจัดการตนเอง ผ่านเครื่องมือสร้างการเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น บัญชีครัวเรือน เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ฯลฯ สร้างรูปธรรมการแก้ปัญหาเกิดเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชน นำไปสู่การสร้างตำบลเข้มแข็ง

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ได้แก่ **หนึ่ง** กลไกการขับเคลื่อนการทำงาน **สอง** เครื่องมือที่ใช้ในการเรียนรู้ **สาม** กระบวนการวิเคราะห์ ซึ่งสามารถอธิบายในรายละเอียดดังนี้ คือ **กลไก** ที่มีความหลากหลายจากชุมชน หน่วยงานรัฐ หน่วยงานเอกชน สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน จึงทำให้การหนุนเสริมกระบวนการเรียนรู้มีความหลากหลาย กลไกมีศักยภาพผลักดันให้เกิดการพัฒนาในระดับครัวเรือน หมู่บ้าน ตำบล ท้องถิ่นได้อย่างมีส่วนร่วม **เครื่องมือที่ใช้ในการสร้างการเรียนรู้** ได้แก่ **บัญชีครัวเรือน** เป็นเครื่องมือที่สามารถสะท้อนสะท้อนความจริงเห็นสภาพปัญหา สาเหตุ ของชุมชนในระดับครัวเรือน หมู่บ้าน ตำบลได้อย่างชัดเจน เรียนรู้การคิดอย่างเป็นระบบจากการจดบันทึกรายรับ รายจ่าย ของครัวเรือนที่แยกออกเป็นหมวดหมู่ ข้อมูลรายรับ รายจ่ายเล็กๆน้อยๆที่ถูกเพิกเฉยมาตลอดได้นำมาใช้แก้ปัญหาหนี้สินซึ่งเป็นประเด็นร่วมที่คนในชุมชนต้องการแก้ไขเร่งด่วน จึงทำให้การทำบัญชีครัวเรือนเป็นความหวังในการปลดหนี้ เมื่อทำบัญชีครัวเรือนแล้วจึงเห็นความสำคัญในการใช้บัญชีครัวเรือนเป็นเครื่องมือปลดหนี้ที่เริ่มจากการรู้จักตนเองทั้งรู้รายรับ รายจ่าย หนี้สิน รู้ศักยภาพของตนเอง มีความต้องการจัดการเศรษฐกิจครัวเรือนด้วยตนเอง ไม่ได้รอคอยคนอื่นมาปลดหนี้ให้ และการนำข้อมูลบัญชีครัวเรือนมาวิเคราะห์ร่วมกันในระดับครัวเรือน หมู่บ้าน ตำบล ซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันทำให้เกิดการคิดร่วมกันจากฐานข้อมูลความจริงสร้างความเข้าใจร่วมกัน เกิดความตระหนักในสถานการณ์ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ ลูกขึ้นมาจัดการตนเองด้วยการกำหนดแผนพัฒนาตนเองในระดับครัวเรือน หมู่บ้าน ตำบล ท้องถิ่น

สรุปกระบวนการเรียนรู้ “จังหวัดบูรณาการ”ในพื้นที่ภาคกลาง

การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ภาคกลาง 3 จังหวัดเป็นการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ การคิด จากการลงมือทำข้อมูลบัญชีครัวเรือนด้วยตนเอง จดบันทึกรายรับ รายจ่าย จำแนกแยกแยะอย่างเป็นระบบ ทำให้ได้รู้จักตนเองชัดเจนมากยิ่งขึ้น สามารถวิเคราะห์ข้อมูลด้วยตนเอง วางแผนจัดการตนเองในระดับครัวเรือน หมู่บ้าน ตำบล ท้องถิ่น อย่างมีส่วนร่วม **ทำให้** การใช้ข้อมูลของตนเองสร้างการเรียนรู้ เช่น การจัดทำบัญชีครัวเรือนในครอบครัว บางครัวเรือน

ใช้เป็นเครื่องมือฝึกวินัยให้มีแผนการใช้จ่าย ฝึกการคิดอย่างเป็นระบบ ในระดับชุมชนใช้ข้อมูลสร้างการเรียนรู้การใช้ข้อมูลในการวางแผนชีวิตตนเอง ส่วนในระดับตำบล ท้องถิ่น ใช้ข้อมูลเป็นเครื่องมือสร้างการมีส่วนร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม เป็นต้น **แก้ปัญหาเป็น** การจัดทำข้อมูลด้วยตนเองแล้วนำมาใช้ด้วยตนเองเป็นการเสริมพลังข้อมูลให้สามารถสร้างความเข้าใจตนเอง ตระหนักถึงขนาดความรุนแรงของปัญหาลุกขึ้นมาคิดค้นการแก้ปัญหาด้วยตนเอง จากฐานทรัพยากร ศักยภาพ เช่น จังหวัดนครปฐม การแก้ปัญหาหนี้สินของชาวบ้าน ที่ลงมือปลดหนี้ด้วยตนเอง ถอดความรู้พัฒนาบทเรียนประสบการณ์ “คนปลดหนี้” ที่ลงมือทำจากชีวิตจริง เป็นหลักสูตรคนปลดหนี้ ผลักดันให้ประเด็นหนี้สินเป็นวาระจังหวัด และนำไปสู่การสร้าง**ความเปลี่ยนแปลง** ตั้งแต่**การเปลี่ยนแปลงความคิด** เห็นความสำคัญของการใช้ข้อมูลในการตัดสินใจ มีความตระหนักในปัญหา สาเหตุ ศักยภาพต้องการแก้ปัญหาด้วยตนเอง ทำให้เกิดการวางแผนจัดการตนเองในระดับครัวเรือน หมู่บ้าน ตำบล ท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม บนฐานคิดของความเข้าใจเงื่อนไข ข้อจำกัดของชุมชน หน่วยงานรัฐ หน่วยงานเอกชน จึงเกิดการวางแผน 3 รูปแบบ คือ แผนชุมชนทำเอง แผนชุมชนทำร่วม แผนชุมชนทำขอ **การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม** ข้อมูลที่จัดทำด้วยตนเองกระตุ้นให้เกิดสำนึกในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เช่น การลด ละ เลิก การเล่นหวย ตี๋มสุรา สูบบุหรี่ จากการเปรียบเทียบข้อมูลรายได้จากหวยน้อยกว่าการจ่ายเงินซื้อหวย ส่วนการตี๋มสุรา สูบบุหรี่ส่วนใหญ่เกิดจากการเปรียบเทียบข้อมูลการตี๋ม สูบของตนเอง เป็นรายจ่ายที่มากกว่าค่าอาหารของคนในครอบครัวจึงทำให้ต้องการลด ละ เลิก บางคนเปลี่ยนพฤติกรรมใช้จ่ายฟุ่มเฟือยจ่ายไปเรื่อยๆเป็นการใช้จ่ายอย่างรู้คุณค่า มีการวางแผนจัดการเศรษฐกิจของครอบครัวทั้งระบบบริหารรายรับ รายจ่าย หนี้สิน ให้เกิดการออม เป็นต้น **การเปลี่ยนแปลงสังคม** เป็นการสร้างการมีส่วนร่วมของครัวเรือน หมู่บ้าน ตำบล ท้องถิ่น ในการกำหนดชีวิต กำหนดอนาคตตนเอง จากฐานข้อมูล ศักยภาพของตนเองร่วมกัน 3 ฐาน คือ **ชุมชน** มีบทบาทในการจัดทำข้อมูลความจริงที่สะท้อนปัญหา สาเหตุ แนวทางการแก้ปัญหาของตนเองอย่างเป็นระบบกำหนดแผนจัดการตนเองจากครัวเรือน หมู่บ้าน ตำบล ท้องถิ่น **ภาควิชาการ** มีบทบาทในการพัฒนาข้อมูลของชุมชนให้สามารถใช้อ้างอิงได้ทั้งเชิงปริมาณ คุณภาพ พัฒนาบทเรียนประสบการณ์การแก้ปัญหาของชุมชนเป็นหลักสูตรการเรียนรู้ หนุนเสริมการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน **หน่วยงานภาครัฐ** มีบทบาทในการเชื่อมแผนของชุมชนกับนโยบายรัฐให้ไปในทิศทางเดียวกัน โดยชุมชนเป็นตัวตั้ง **ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้** เป็นการปฏิบัติซ้ำแล้วซ้ำอีกอย่างต่อเนื่องแบบวงสปริงที่เกิดข้อค้นพบใหม่อยู่เสมอ เริ่มจาก**ความสนใจ**ต้องการค้นหาปัญหา สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ แล้วใช้กระบวนการจัดทำข้อมูลบัญชีครัวเรือนสร้างความเข้าใจตนเอง จากข้อมูลรายรับ รายจ่าย ที่ขยายผลไปสู่การพัฒนาข้อมูลเชิงประเด็น นำข้อมูล บทเรียน ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นไปวิเคราะห์ อย่างเป็นระบบสะท้อนให้เห็นศักยภาพในการพึ่งพาตนเอง หรือพึ่งพาภายนอก **สร้างปฏิบัติการ**จากสภาพพื้นที่ศักยภาพของท้องถิ่น วางแผนการพัฒนาตนเองอย่างมีส่วนร่วม แล้วนำปฏิบัติการที่เกิดขึ้นมาสรุปร่วมกัน สะท้อนให้เห็นจุดอ่อน

จุดแข็ง เพื่อปรับแผนการทำงาน และเกิดข้อค้นพบใหม่ในการแก้ปัญหาเป็นนวัตกรรมของชุมชน ที่พัฒนาการจากการรู้จักตนเอง สร้างกลไกของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น สภาองค์กรชุมชนตำบล เครือข่ายตำบล คณะทำงาน เป็นต้น สร้างรูปธรรมการแก้ปัญหาพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ และเกิดข้อค้นพบใหม่อย่างต่อเนื่องจากการเรียนรู้ในแต่ละรอบอย่างไม่มีที่สิ้นสุด โดยมีรูปแบบการเรียนรู้ ที่นำไปสู่การจัดความสัมพันธ์ใหม่ในชุมชน คือ **การจัดความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับชุมชน** ตั้งแต่การจัดความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวมีการพูดคุยเกี่ยวกับการจัดการเศรษฐกิจภายในครอบครัวอย่างมีเหตุผล ไม่ใช่อารมณ์ความรุนแรงในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของครอบครัว การพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของคนในชุมชนทั้งเวทีทางการ เช่น เวทีประชาคม เวทีประชุมกลุ่ม ฯลฯ เวทีที่ไม่เป็นทางการ เช่น การเฝ้าถามความคืบหน้าการทำบัญชีครัวเรือน การจับกลุ่มเล็กๆคุยกันใต้ถุนบ้านอย่างเป็นกันเอง ฯลฯ การพูดคุยถึงปัญหาอุปสรรคการจัดทำบัญชีครัวเรือน นำไปสู่การแลกเปลี่ยนความทุกข์ความสุข การดำเนินชีวิตคิดหาหนทางแก้ปัญหา ทำให้คนในชุมชนมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันบนฐานข้อมูลของตนเองอย่างเป็นเหตุเป็นผล **การจัดความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน** มีการออกแบบการหนุนเสริมการเรียนรู้ของชุมชนอย่างมีส่วนร่วม จัดวางบทบาทการทำงานภายใต้ศักยภาพ เงื่อนไขข้อจำกัดของแต่ละส่วน ลดช่องว่างการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานรัฐกับชุมชนให้เกิดการทำงานร่วมกันอย่างเท่าเทียม เน้นชุมชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาในการกำหนดทิศทางการยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชน ท้องถิ่นของตนเองบนฐานข้อมูลของชุมชน **การจัดความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับทรัพยากร** การใช้ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ของชุมชนอย่างรู้คุณค่า มีการปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิตให้เป็นมิตรกับธรรมชาติ เช่น การลดสารเคมีทางการเกษตร การทำเกษตรอินทรีย์ กิจกรรมอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากร ฯลฯ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงมีปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน 4 เรื่อง ดังนี้ 1) **ตัวผู้เรียน (Learner)** คือ ชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และภาควิชาการ ซึ่งทำงานร่วมกันในรูปแบบของกลไกคณะทำงาน ซึ่งมีบทบาทต่างกันตามเงื่อนไข ข้อจำกัด ความสนใจ มีการทำงานร่วมกันอย่างเท่าเทียมในฐานะสมาชิกคนหนึ่งของชุมชนที่ต้องการสร้างความเปลี่ยนแปลงร่วมกัน ซึ่งความหลากหลายของผู้เรียนทำให้เกิดกลไกที่มีศักยภาพในการผลักดันการแก้ปัญหาตั้งแต่ครัวเรือน หมู่บ้าน ตำบล ท้องถิ่นร่วมกัน 2) **เหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่เป็นตัวเร้า (Stimulus Situation)** คือ การเผชิญกับปัญหาอย่างไม่เข้าใจ ไม่เท่าทัน ทำให้ตกอยู่ในวังวนของปัญหา ท้อแท้ ตึงเครียดกับความรู้สึกลึก เช่น ปัญหาหนี้สินที่ไม่เห็นหนทางแก้สร้างความกดดันต้องการปลดปล่อยตนเอง ฯลฯ 3) **เครื่องมือสร้างการเรียนรู้** คือ **บัญชีครัวเรือน** ที่มีการจัดทำอย่างมีส่วนร่วม ปัจจัยที่ทำให้บัญชีครัวเรือนสามารถเป็นเครื่องมือการเรียนรู้ของชุมชนได้นั้นมีองค์ประกอบดังนี้ **กลไกการทำงาน** ที่มีความหลากหลายจากชุมชน หน่วยงานรัฐ ท้องถิ่น หน่วยงานเอกชน วิชาการ นักพัฒนา สามารถขับเคลื่อนการพัฒนาของชุมชนให้เกิดการมีส่วนร่วม **กระบวนการจัดทำบัญชีครัวเรือน** ที่เน้นการมีส่วนร่วม มีการพัฒนาต้นแบบระดับครัวเรือน กลุ่ม เครือข่าย ตั้งแต่การจัดทำข้อมูลด้วย

ตนเองจากการจัดบันทึกที่รายรับ รายจ่ายในชีวิตประจำวันด้วยแบบฟอร์มบันทึกข้อมูลของสกว.ที่
จำแนกแยกแยะข้อมูลเป็นหมวดหมู่อย่างเป็นระบบ สามารถประมวลข้อมูลในระบบคอมพิวเตอร์
ได้อย่างรวดเร็ว แต่เป็นข้อมูลรายสัปดาห์ และรายเดือนชุมชนจึงใช้การบันทึกข้อมูลในแต่ละวัน
ลงในแบบฟอร์มของหน่วยงานอื่น หรือบันทึกใส่กระดาษสมุด บันทึกลงปฏิทิน แล้วนำข้อมูลที่
บันทึกมาวิเคราะห์อย่างรอบด้านให้เห็นทั้งประเด็นเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม
นำข้อมูลไปใช้วางแผนครัวเรือน หมู่บ้าน ตำบล ท้องถิ่น ให้เกิดปฏิบัติการการแก้ปัญหาอย่าง
เป็นรูปธรรมแล้วนำมาพัฒนาเป็นต้นแบบการเรียนรู้ และติดตามสนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้
อย่างต่อเนื่อง เช่น การประชุมประจำเดือนอย่างต่อเนื่อง สรุปบทเรียน การพัฒนาศักยภาพ
การเสริมทักษะความรู้ตามความสนใจ ฯลฯ **รูปธรรมความสำเร็จ** ที่ชุมชนพัฒนาเป็นแหล่ง
เรียนรู้ของชุมชนในการแก้ปัญหา ซึ่งกลไก กระบวนการจัดทำบัญชีครัวเรือน และรูปธรรม
ความสำเร็จ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ข้อมูลบัญชีครัวเรือนมีชีวิตชีวาสามารถนำไปใช้จัดการ
ตนเองได้จริงอย่างสอดคล้องกับชีวิต **4)การกระทำหรือการตอบสนอง(Action หรือ
Response)** ที่เกิดจากการสร้างปฏิบัติการร่วมกันของคนในชุมชนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง
ความคิด เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงสังคม ที่ถูกกำหนดจากฐานข้อมูล ศักยภาพของ
ชุมชน ทั้ง 4 เรื่องนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

บทที่ 3

มุ่งสู่จังหวัดบูรณาการ: บทเรียนจากการปฏิบัติ

3.1 จังหวัดบูรณาการ แนวทางจากพื้นที่เป็นตัวตั้ง ชุมชนเป็นฐานการพัฒนา

3.1.1 ความร่วมมือ: นิยามความหมายของจังหวัดบูรณาการและการขับเคลื่อน

ในการดำเนินโครงการวิจัยเพื่อจัดการความรู้ “จังหวัดบูรณาการ” ในพื้นที่ภาคกลาง ซึ่งสนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยหรือ สกว.นั้น มุ่งเน้นให้คนในพื้นที่เกิดความร่วมมือกันในการวางแผนพัฒนาร่วมกันกำหนดพื้นที่เป้าหมาย เชื่อมโยงกับหน่วยงานภาครัฐ โรงเรียน องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) สถาบันการศึกษา สร้างความร่วมมือในระดับโครงการ โดยใช้เวทีจังหวัดเป็นพื้นที่ขับเคลื่อน

หลักคิดสำคัญในการขับเคลื่อนโครงการจังหวัดบูรณาการคือ “ความร่วมมือ” “เมื่อเราแก้ปัญหาหลัก ๆ ฝ่ายเดียวไม่ได้ ฝ่ายรัฐเองก็ทำฝ่ายเดียวไม่ได้ วิชาการทำฝ่ายเดียวยิ่งไม่ได้ แม้แต่ชาวบ้านเองหลายเรื่องก็ทำฝ่ายเดียวไม่ได้เช่นกัน” เช่นนั้นแล้วความร่วมมือจึงเป็นหัวใจสำคัญของการปฏิบัติ ควบคู่ไปกับ “การจัดการ” ที่สำคัญไม่แพ้กัน ซึ่งประกอบด้วย การจัดการความรู้กับการจัดการความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่ ทำไปสรุปไป อาจกล่าวได้ว่าการจัดการความรู้จะส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ใหม่เหมือนดังพายุกอนาโดที่กวาดทุกอย่างมารวมกัน ดังนั้นการจัดการความรู้จึงเป็นวิธีการทำงานสำคัญที่มุ่งไปสู่จังหวัดบูรณาการได้ในที่สุด

แนวคิดเรื่องจังหวัดบูรณาการ เป็นแนวคิดการพัฒนาที่ใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง จะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการพัฒนาอย่างไรนั้น เราพบว่าสิ่งที่สำคัญคือ **เกิดการพัฒนาคอน** พุติกรรมคนทำงานในชุมชนเปลี่ยนไป เปลี่ยนจากที่พูดไม่รู้เรื่องเป็นสื่อสารกับคนหลากหลายกลุ่มได้ ชาวบ้านกล้าพูด กล้าแสดงความเห็นและค้นพบศักยภาพของชุมชน รวมทั้งสามารถ ลดช่องว่างระหว่างชาวบ้านกับราชการลงได้มาก ส่งผลต่อการสร้างความร่วมมือ สร้างการยอมรับกับหน่วยงานราชการอยากที่จะมีส่วนร่วมปรึกษาหารือกับชาวบ้านมากขึ้น ชาวบ้านกล้าพูดในเรื่องที่ไม่คาดฝันกล้าที่จะพูดออกมาจากใจ ราชการเปลี่ยนเพราะรู้สึกว่าร่วมมือกันได้ ราชการต้องการสื่อสารร่วมกันมากขึ้น ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าเมื่อพฤติกรรมคนเปลี่ยนย่อมส่งผลต่อวิถีชีวิตก็จะเปลี่ยนไป กิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ในจังหวัดจะเป็นผู้สนับสนุนไม่ใช่การสั่งการ นั่นคือเป้าหมายของจังหวัดบูรณาการเช่นกัน คือการเปลี่ยนแปลงในการพัฒนาที่เป็นรูปธรรมอย่างแท้จริงภายใต้ความร่วมมือกันของทุกฝ่ายในจังหวัด **เป็นจังหวัดบูรณาการที่มีการเชื่อมโยงทุกภาคส่วนนำสู่การจัดการความสัมพันธ์ใหม่**

โครงการจังหวัดบูรณาการ ทำให้เห็นกระบวนการเรียนรู้จากการทำบัญชีครัวเรือน เกิดตำบลเข้มแข็ง และได้ชุดความรู้จากการปฏิบัติรูปธรรมการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในจังหวัด เห็นกระบวนการขับเคลื่อนจังหวัด ในระดับนโยบายเกิดการเปลี่ยนแปลงแผนพัฒนาจังหวัดที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เห็นการจัดการปัญหาในเชิงประเด็น เห็นภาคีความร่วมมือที่หลากหลายในจังหวัด

ทั้งชุมชน ภาควิชาการ ท้องถิ่นจังหวัด ในลักษณะ 3 เหลี่ยมประสานความร่วมมือ โดยใช้ข้อมูลบัญชีครัวเรือนเป็นเครื่องมือในการเชื่อมประสานกับ ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน และภาควิชาการ สร้างการเรียนรู้ร่วมกัน

กระบวนการขับเคลื่อนด้วยการบริหารคน เป็นกุญแจในการเชื่อมประสานการทำงานทุกภาคส่วน และในการสร้างกลไกการทำงานการขับเคลื่อน ซึ่งหัวใจสำคัญในการบริหารคน คือ การให้เกียรติ และให้อิสระ ไม่แทรกแซงการทำงาน สนับสนุนให้เกิดการทำงานไปในทิศทางเดียวกัน อย่างประนีประนอม สร้างความเป็นเจ้าของร่วม ประโยชน์ร่วมของทุกฝ่ายเพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจร่วมกัน ในการขับเคลื่อนขบวนการภาคประชาชนสิ่งที่ควรคำนึงถึง คือ กระบวนการทำงานต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวิถีคิดรวมทั้งระดับความเข้าใจ การทำงานจึงค่อย ๆ ให้เครื่องมือ เสนอแนวคิด ต่อยอดยกระดับร่วมกัน ผ่านเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การบริหารคนเป็นการบริหารความสัมพันธ์ของคนทำงานทั้งขบวนทุกภาคส่วน ผู้นำหรือแกนนำเกิดจากแรงบันดาลใจของเขา เกิดจากการเรียนรู้ด้วยตัวเอง ในการใช้เครื่องมือบัญชีครัวเรือน จากข้อมูล จากเหตุผล เคลื่อนไปด้วยข้อมูล เคลื่อนไปด้วยเหตุผลด้วยความหนักแน่นกว่า เพราะว่าไม่ได้ขึ้นอยู่กับกำหนัดของโครงการ แต่ขึ้นอยู่กับตัวชาวบ้านเกิดจากแรงบันดาลใจของเขาเป็นสำคัญ

โครงการจังหวัดบูรณาการ ถือเป็นหนึ่งโครงการที่สะท้อนว่าบ้านเมืองเราไม่อัปจนต่อปัญหา หากผสมผสานความร่วมมือกันจากทุกฝ่าย หากวิธิตลายตัวปลดปล่อยพลังความร่วมมือ ความมุ่งมั่นอย่างไม่ย่อท้อนั้นออกมา เป็นพลังของการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน แม้ว่าพลังของการวิเคราะห์ยังมีอยู่น้อย ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวบ้านต้องเรียนรู้และพัฒนายกระดับมากขึ้นไป หากมีการช่วยตั้งคำถาม เติมเต็มในการวิเคราะห์ มีการยกระดับการเรียนรู้ในแต่ละพื้นที่เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ในการดำเนินการโครงการความร่วมมือนั้น ต้องอาศัยการหนุนเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ เช่นกัน ซึ่งจากการทำงานพบว่าสิ่งที่มีอยู่ในมือภาครัฐ คือ กำลังของการจัดการ แม้จะใช้ไม่ได้มากนัก ในกรณีที่ต้องการการริเริ่มสูง ๆ ใช้การเรียนรู้มาก ๆ แต่ก็สามารถช่วยได้แบบ “ถ้าผู้ใหญ่บ้านเอาด้วยลูกบ้านตามมาก็ได้แรงเพิ่มขึ้น” ในตอนเริ่มต้นของการทำงาน มุ่งเน้นการสร้างความร่วมมือกับองค์กรหน่วยงานภาครัฐ ดึงให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทำงาน ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงการพัฒนาสังคม ชนาธิการเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ หรือ สสส. แต่ละหน่วยงานจะมีบทบาทหลักของการทำงานอยู่ในแต่ละจังหวัดที่แตกต่างกัน เช่น กระทรวงมหาดไทยเราให้บทเจรจาเปิดทางตั้งแต่ ผู้ว่า ฯ นายอำเภอ ร่วมกับกระทรวงพัฒนาสังคมในฐานะที่ดูแลงานพัฒนาชุมชนและสวัสดิการ และสสส.สนับสนุนโครงการต่อเนื่องเกี่ยวกับ การลดเหล้า ลดบุหรี่และต่อต้านการลดค่าโทรศัพท์ ลดการเล่นหวยในบางพื้นที่อย่างจังหวัดอุทัยธานี เป็นต้น

การขับเคลื่อนงานต่อเนื่องในอนาคตมีแนวทางดำเนินการอยู่ 2 แนวทาง ด้วยกัน คือ แนวทางแรก อาจเรียกว่าเป็นการขับเคลื่อนไปได้ด้วยตัวเอง โดยจังหวัดที่สามารถตั้งหลักได้เอง สามารถเคลื่อนต่อได้เอง วางแผนการทำงานได้เอง “เมื่อตั้งหลักได้แล้วจะไปไหนเดี่ยวจะมีคนเข้ามาเอง เหมือนทำปลั๊กเสียบรอไว้” ดังเช่น ในบางจังหวัดรองผู้ว่าฯ เข้ามาหนุน คิดทำโครงการของ

ตัวเอง คิดจะขยายโครงการไปดิ่งงบประมาณมาทำงานขยายต่อ อีกแนวทางหนึ่ง คือ การเคลื่อนในเชิงระบบ เป็นภาพกว้าง สามารถขยายการเคลื่อนออกไปทั่วประเทศได้ในเชิงคุณภาพทั้ง 75 จังหวัด 3,000 กว่าหมู่บ้าน 40,000 กว่าครัวเรือนที่จัดทำบัญชีครัวเรือนอย่างต่อเนื่อง เป็นการเคลื่อนในเชิงยุทธศาสตร์ ซึ่งการจะทำให้ได้คุณภาพต้องคุมเงื่อนไขการจัดการพอสมควร

3.1.2 แนวคิดจากพื้นที่เป็นตัวตั้ง ชุมชนเป็นฐานการพัฒนา

หากเราตั้งคำถามกับการพัฒนา มีไหมที่การพัฒนาชนบทจะดำเนินการโดยตัวชาวบ้านเอง สร้างการพัฒนาที่ชาวบ้านเป็นตัวของตัวเอง ตัดสินใจเองได้ แก้ปัญหาของตัวเองได้ สร้างความเชื่อมั่นให้กับชาวบ้านว่าตัวเขาเปลี่ยนแปลง และพัฒนาจังหวัดได้ด้วย

ที่ผ่านมา เราพบว่ามีรูปแบบของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม หน่วยงานราชการ อบต. ชวนชาวบ้านเข้ามาร่วมคิด มาช่วยกันทำ ทำให้เขาเห็นถึงพลังของคนข้างเคียงกัน และทำให้การพัฒนาขยายไปได้เรื่อยๆ ถือเป็นพัฒนาการก้าวหนึ่งของชาวบ้าน แต่จะขยับให้ชาวบ้านเป็นตัวของตัวเองได้มากขึ้นกว่าการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาได้อย่างไรนั้น สิ่งสำคัญต้องหันกลับไปพัฒนาที่ตัวของเขาเอง พัฒนาจากสิ่งที่ใกล้ตัวตั้งแต่ระดับครอบครัว และชุมชนเป็นฐานการพัฒนา “การพัฒนาที่ชาวบ้านเป็นตัวของตัวเอง คือ การพัฒนาที่เป็นเรื่องของชีวิตเขา”

แม้ว่าพลวัตของวิถีชาวบ้านปัจจุบันแตกต่างจากอดีต ภายใต้ระบบเศรษฐกิจที่เข้มข้นมากขึ้น ทำให้ต้องมีการแข่งขันอย่างรวดเร็ว ชาวบ้านเองก็เรียนรู้ที่จะลุกขึ้นมาเรียกร้องถึงความรับผิดชอบ และความช่วยเหลือจากผู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้นๆมากขึ้น งานพัฒนาเองก็ถูกลดรูปเป็นเพียงโครงการ ชาวบ้านถูกทำให้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการด้วยเหมือนกัน แทนที่จะเป็นการร่วมแรงร่วมใจกันทำ กระนั้นก็ยังถือว่าเป็นความท้าทายสำหรับการพัฒนาที่ให้ชุมชนลุกขึ้นมาทำเอง สร้างความร่วมมือกับภาคีหน่วยงานในจังหวัด แต่แล้วบทพิสูจน์การพัฒนาโดยพื้นที่เป็นตัวตั้ง (Area Base) ทำให้เกิดการยอมรับต่อการแก้ปัญหาเชิงองค์รวมของบริบทเชิงสังคมได้ เรื่องนี้สินถูกแก้ไขอย่างเป็นระบบ ที่ดินก็เชื่อมกับน้ำ น้ำเชื่อมกับชายฝั่ง เชื่อมกับเกษตรกร เชื่อมกับการจัดการความรู้ โดยเริ่มต้นจากข้อมูลบัญชีครัวเรือน ซึ่งเป็นข้อมูลบริบทเชิงองค์รวม ท้ายสุด คือ แนวคิดเรื่องรากหญ้ามาสู่การจัดการสังคมเชิงระบบเป็นที่ยอมรับได้อย่างแท้จริง

บัญชีครัวเรือน เป็นเครื่องมือหนึ่งในโครงการวิจัย ที่ดึงเอาข้อค้นพบใหม่ๆ ขึ้นมาจากฐานของภาคประชาชน วัดผลความเปลี่ยนแปลงได้จริง ซึ่งเป็นสิ่งที่ภาควิชาการยังไม่สามารถค้นพบความเปลี่ยนแปลงจากข้างล่างดังกล่าว ข้อสรุปที่ว่าถ้าเราขยับขับเคลื่อนจากข้างล่างมันจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงได้จริงถือเป็นเป้าหมายของการทำโครงการ

แนวทางจากพื้นที่เป็นตัวตั้ง ชุมชนเป็นฐานการพัฒนา ต้องให้เครื่องมือและการตัดสินใจจากข้างล่างขึ้นมา สร้างเครือข่ายการจัดการระดับชุมชน ชาวบ้านจัดการเองซึ่งเราพบว่าไม่ใช่แค่ทำบัญชีครัวเรือนแล้วเกิดการแก้ไขปัญหาเฉพาะเรื่องเท่านั้น แต่ข้อมูลจากบัญชีครัวเรือนยังนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง เช่น สร้างรูปธรรมการแก้ไขปัญหาในระดับชุมชน อย่างปัญหาความ

ยากจน ปัญหาหนี้สิน ทำให้คนลุกขึ้นมาสู้เอง สร้างการมีส่วนร่วม ปลดแอกชีวิตตนเองจากภาระทางเศรษฐกิจ การวางแผนชุมชน การวางแผนพัฒนาจังหวัด ฯลฯ

เมื่อปล่อยให้ชาวบ้านจัดการตัวเอง ก็พบว่าสามารถทำได้ ทุกคนเดินไปด้วยกันได้หมดเรื่องที่ชัดเจน คือ เรื่องที่สามารถพัฒนาองค์กรได้ดี ทำงานกับรัฐราชการได้ดี ซึ่งไม่เคยเห็นการทำงานรูปแบบนี้ที่ดีขนาดนี้ ชาวบ้านมีพลังในการทำงานแปลงจากความรู้ประสบการณ์มาเป็นพลังทางการพูด อธิบาย มีการรองรับนโยบาย รองรับงานวิชาการ สร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้ว่าราชการจังหวัด มั่นใจในงานชาวบ้านทำให้เกิดภาพของความร่วมมือทั้งอบต. และความร่วมมือที่จังหวัด

ตำบลเข้มแข็ง ถือเป็นกระบวนการสร้างเสริมความสามารถในการจัดการตนเองในระดับตำบล แล้วนำไปสู่การแก้ไขปัญหาทั้งระบบได้ ตำบลเข้มแข็งมักจะมียุทธศาสตร์ประกอบของที่มา 2 กรณี คือ มีผู้นำที่เข้มแข็งจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการระดับตำบลได้เป็นอย่างดี กับตำบลเข้มแข็งที่เกิดจากการจัดการข้อมูลจากข้างล่างซึ่งยั่งยืนกว่าหากเกิดการระเบิดจากข้างใน (In Side Out) คนในพื้นที่สามารถจัดการตนเองได้จากข้อมูล แนวคิด และพฤติกรรม ชาวบ้านต้องเข้าใจเรื่องการใช้ทรัพยากร ใช้เครื่องมือด้วยตนเอง แม้การระเบิดจากข้างในต้องอาศัยเวลาและเติบโตอย่างมีกาลเทศะไม่สามารถไปเร่งได้ ก็ตาม แต่หัวใจของงานที่เราดำเนินการ คือ สร้างให้ขบวนชาวบ้านเข้มแข็งขึ้นมา และเราจำเป็นต้องหาความรู้ ถอดความรู้ออกมาเพื่อให้งานนี้ส่งผลสะท้อนในที่ต่างๆ ต้องเอาความรู้ประสบการณ์ไปสร้างเสริมให้เกิดความสำเร็จในการขับเคลื่อนและการเคลื่อนไปได้ พิสูจน์จากความสำเร็จในการใช้ข้อมูลของชาวบ้าน

กระบวนการสร้างเสริมตำบลเข้มแข็ง ได้มีการกำหนดตัวชี้วัดตำบลเข้มแข็ง 7 ข้อด้วยกัน คือ

- 1) กลไก/คณะทำงานระดับตำบล (คณะทำงานวิจัยและพัฒนาระดับตำบล)
 - 1.1) มีตัวแทนหมู่บ้านทุกหมู่บ้านเข้าร่วมเป็นคณะทำงานระดับตำบล
 - 1.2) คณะทำงานระดับตำบลมีการกิจเชื่อมร้อยเครือข่าย กลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในตำบล ติดตาม สนับสนุนงาน และประสานภาคี หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้ง ภาค รัฐ ภาควิชาการ ภาคประชาชน ภาคเอกชน เพื่อสนับสนุนให้เกิดตำบลเข้มแข็ง
 - 1.3) มีศูนย์ประสานงาน / สำนักงานระดับตำบล ที่ชัดเจน
- 2) ข้อมูลบัญชีครัวเรือน และข้อมูลอื่น ๆ
 - 2.1) มีข้อมูลบัญชีครัวเรือนในครอบครัวเป้าหมายโครงการฯ / ข้อมูลกลุ่ม / ข้อมูลปัจจัยการผลิต
 - 2.2) ข้อมูลบัญชีครัวเรือนนำมาจัดทำแผนชุมชนระดับหมู่บ้าน
 - 2.3) ข้อมูลบัญชีครัวเรือน แผนชุมชนระดับหมู่บ้านนำมาประมวลข้อมูล และจัดทำแผนในระดับตำบล
- 3) กลุ่ม / เครือข่าย อาชีพ
 - 3.1) มีกลุ่มอาชีพ หรือกลุ่มต่าง ๆ ในตำบลเป้าหมายโครงการ
 - 3.2) กลุ่มต่าง ๆ ให้สมาชิกในกลุ่มนำข้อมูลบัญชีครัวเรือนไปทำในครอบครัว

- 3.3) กลุ่มนำข้อมูลบัญชีครัวเรือนมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และนำมาพัฒนากลุ่ม
- 4) ระบบฐานข้อมูล
 - 4.1) มีระบบฐานข้อมูลบัญชีครัวเรือนและข้อมูลอื่นๆ อ้างอิง และตรวจสอบได้
 - 4.2) ข้อมูลบัญชีครัวเรือน และข้อมูลอื่นๆ นำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาตำบล
เข้มแข็ง
 - 4.3) หน่วยงานต่าง ๆ นำข้อมูลบัญชีครัวเรือนและข้อมูลอื่นๆ ไปใช้ประโยชน์
(การขยายผลของข้อมูลให้เป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานต่างๆ)
- 5) แผนชุมชนที่ได้มาจากข้อมูลบัญชีครัวเรือน ถูกนำไปดำเนินการ
 - 5.1) มีแผนชุมชนระดับตำบลที่ได้จากข้อมูลบัญชีครัวเรือน กลุ่ม ชุมชน ได้
ดำเนินงาน ตามแผน
 - 5.2) แผนชุมชนระดับตำบลนำไปบรรจุหรือเข้าข้อบัญญัติ อบต./เทศบาลตำบล
และหน่วยงานต่างๆ นำไปบรรจุในหน่วยงานของตนเอง
 - 5.3) แผนชุมชนระดับตำบลนำไปบรรจุ หรือเข้าข้อบัญญัติ อบต./เทศบาลตำบล
ตำบล และหน่วยงานต่างๆ สามารถปฏิบัติได้จริงจนบรรลุผล
- 6) กลไก/คณะกรรมการจัดการเชิงประเด็น เช่น ประเด็นด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม
วัฒนธรรม ด้านสุขภาพ ด้านโครงสร้างพื้นฐานด้านการศึกษา ด้านสิ่งแวดล้อม ด้าน
ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม
 - 6.1) มีคณะกรรมการเชิงประเด็นในระดับตำบล
 - 6.2) มีกองทุนพัฒนาประเด็นต่างๆ
 - 6.3) มีการบริหารจัดการประเด็นต่างๆ (แผนงานระยะสั้น กิจกรรม ประจำเดือน ใน 1 ปี /
แผนงานระยะยาว 3 – 5 ปี)
- 7) การมีส่วนร่วมหรือประชาธิปไตย
 - 7.1) มีวิทยาการกระบวนการประจำตำบล
 - 7.2) มีการประชุมแบบมีส่วนร่วมโดยวิทยาการกระบวนการเป็นผู้ดำเนินการ
 - 7.3) การดำเนินกิจกรรมโดยใช้กระบวนการการมีส่วนร่วม (รูปแบบ วิธีการ) ถูก
นำไปใช้ในหน่วยงานต่าง ๆ และตำบลนอกเหนือจากพื้นที่เป้าหมายโครงการ

3.2 บัญชีครัวเรือน: เครื่องมือนำสู่ชุมชนจัดการตนเอง

แนวทางในการจัดการตัวเองของชุมชน คือ กระบวนการสร้างเสริมความสามารถในการจัดการตนเองในระดับตำบล โดยใช้ข้อมูลครัวเรือนมากำหนดการตัดสินใจและวางแผนในระดับตำบล ตลอดจนแผนพัฒนาจังหวัดได้ บัญชีครัวเรือนเป็นเครื่องมือในการได้ข้อมูลสถานการณ์การใช้จ่ายของครัวเรือนและเห็นปัญหาของครัวเรือน หากรวบรวมข้อมูลทุกครัวเรือนในตำบลยังสามารถสะท้อนข้อมูลการใช้จ่ายและปัญหาของคนทั้งตำบลได้

ในการดำเนินการทำแผนบัญชีครัวเรือน ความคาดหวังในระยะแรก คือ ฐานที่ระดับครัวเรือน ทำให้รู้จักตัวเอง เกิดความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นในครอบครัว เกิดการพูดคุยกันมากขึ้น เกิดปฏิสัมพันธ์ในครอบครัว เป็นการส่งเสริมสถาบันครอบครัว และสร้างคุณค่าทางจิตใจก่อน จากนั้นยังส่งผลกระทบต่อรูปธรรมการแก้ปัญหา คือ สามารถลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนได้จริง ขยับจากครอบครัวหลายๆครอบครัวเป็นชุมชน เช่นเดียวกันจากปัญหาของครอบครัวเป็นปัญหาชุมชนก็สามารถต่อโยงข้อมูลของทั้งจังหวัดได้ ดังนั้นในการวางแผนต่างๆในระดับจังหวัด ข้อมูลจากบัญชีครัวเรือนสามารถเป็นต้นทุนในการชี้ช่องทางปัญหาและการแก้ไขที่ตรงและถูกต้องได้มากขึ้น

การหลุดพ้นจากปัญหาได้ ต้องทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาได้อย่างแท้จริง เกิดความรู้สึกมีคุณค่าที่ได้ลงมือทำ มีการติดตามสนับสนุน และสร้างความน่าเชื่อถือให้กับระบบข้อมูลที่ชุมชนทำขึ้น การออกแบบบัญชีครัวเรือนต้องสร้างความน่าเชื่อถือให้เกิดการยอมรับจากนักวิชาการ รวมถึงหน่วยงานในจังหวัด ซึ่งที่ผ่านมาชุมชนได้เรียนรู้ที่จะสร้างระบบข้อมูลและใช้ข้อมูลของตัวเองในการต่อรอง วางแผนการพัฒนาในตำบล และจังหวัดได้มากขึ้น รวมถึงการออกแบบบัญชีครัวเรือนเพื่อสร้างแรงจูงใจให้อบต. นำข้อมูลไปรวบรวมไปวิเคราะห์ได้ มีกลไกในการทำงานที่ต่อเนื่องเกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน นำไปสู่การวางแผนในระดับตำบลได้และสร้างอุดมการณ์การพัฒนาร่วมกันขึ้น

บัญชีครัวเรือนจึงเป็นทั้งการเรียนรู้ เป็นทั้งการปลดปล่อย และเป็นทั้งเศรษฐกิจปากท้องของชาวบ้าน หมายถึงการจัดการครัวเรือนในระบบภายในที่จำเป็น เมื่อเราอยู่กับการใช้เงินจึงปฏิเสธการใช้จ่ายไม่ได้ หากไม่สามารถควบคุมหรือรับรู้รายรับรายจ่ายของครัวเรือนแล้ว เท่ากับไม่สามารถควบคุมอนาคตตัวเองด้วย การทำบัญชีครัวเรือน มีกระบวนการเรียนรู้หรือสร้างการเรียนรู้โดยไม่ซับซ้อน ทำให้เกิดการค้นพบตัวเอง ใช้วิถีวัฒนธรรม ใช้ความสัมพันธ์ในตำบลเป็นตัวเชื่อมในการทำงาน ปลดปล่อยตั้งแต่ข้างล่างถึงข้างบน ได้ปลดปล่อยชาวบ้านและสร้างความเป็นตัวของตัวเอง

กระบวนการจัดทำบัญชีครัวเรือนในภาพรวมนั้นเริ่มจาก

- การอบรมให้ความรู้ วิธีการทำ การใช้แบบฟอร์มบัญชีครัวเรือน อบรมวิทยากรครูก.ครูข. เพื่อทำหน้าที่ดูแลแต่ละครอบครัว(1ต่อ10ครอบครัว)

- การออกแบบการทำบัญชีครัวเรือน ด้วยการผสมผสานรูปแบบการทำบัญชีครัวเรือนอย่างง่าย มีการเชื่อมประสานกับหน่วยงานของกรมตรวจสอบบัญชีสหกรณ์ และนำมาปรับประยุกต์ใช้ร่วมกับของสกว. โดยมีการบันทึกรายวัน และนำมาประมวลผลรวม และเข้าโปรแกรมบัญชีครัวเรือนตามแบบ สกว.(มหิดล)โดยแยกหมวดหมู่ และประเภทลงในการบันทึกแบบของสกว.

- ปฏิบัติการทำบัญชีครัวเรือน ในระยะแรกเริ่มต้นเป็นเวลา 6 เดือน

- การรวบรวมข้อมูล คีย์ข้อมูล สังเคราะห์ข้อมูล ค้นพบปัญหา

- วางแผนชีวิตจากฐานข้อมูล และปัญหาที่ค้นพบจากการทำบัญชีครัวเรือน

สำหรับปัจจัยที่ส่งผลให้การทำบัญชีครัวเรือนประสบความสำเร็จ สามารถนำไปสู่การสร้างข้อมูลการตัดสินใจของชุมชนในระดับครัวเรือน หมู่บ้าน ตำบล ท้องถิ่นได้นั้น ประกอบด้วย 6 ปัจจัย

คือ กลไก กระบวนการเรียนรู้ ข้อมูล รูปธรรมความสำเร็จ แผนการจัดการตนเอง และภาคีความร่วมมือ

3.2.1 ข้อมูล: เครื่องมือจากครัวเรือนสู่การจัดการตัวเองของชุมชน

เส้นทางเดินจากบัญชีครัวเรือนไปสู่แผนชุมชน ไปสู่ชุมชนจัดการตัวเองได้นั้น เริ่มขึ้นที่การจัดการข้อมูล ข้อมูลที่เกิดจากกระบวนการทำบัญชีครัวเรือน ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ท่าเล็ก ๆ ในบ้านเดียวแต่ขยายได้ ทำให้เกิดการจุดระเบิดขยายตัวออกไป โดยการสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบกลุ่ม จากข้อมูลรายครัวเรือนขยับเป็นข้อมูลที่สามารถรวบรวมประมวลได้ทั้งหมู่บ้านและตำบล ชุมชนสามารถใช้ข้อมูลเป็นฐานคิดในการกำหนดแผนแก้ปัญหาได้อย่างรอบด้านเชื่อมโยงกับประเด็นอื่นเกิดเป็นประเด็นร่วมของชุมชน นำไปสู่การพัฒนาข้อมูลเชิงประเด็น เช่น ข้อมูลการจัดการน้ำ ข้อมูลต้นทุนการผลิต ฯลฯ เอาข้อมูลนั้นมาวิเคราะห์หาค่าเฉลี่ยได้ เอามานั่งคุยกันเกิดเป็นเวทีเรียนรู้ให้คุยกันในเรื่องข้อมูล ดึงส่วนราชการมาร่วมเรียนรู้ มาช่วยวิเคราะห์ เพื่อให้เห็นโจทย์หรือปัญหาที่แท้จริงของชาวบ้านตั้งแต่ต้น เวลาจะมีโครงการอะไรเข้าไปในพื้นที่จะได้เข้าใจที่ไปที่มาว่าชาวบ้านเขาคิดกันอย่างไร

เนื่องจาก การทำบัญชีครัวเรือนนั้นไม่เพียงแต่บอกเรื่องราวรับรายจ่ายของตัวเองและครอบครัวเท่านั้น แต่ยังสามารถบอกถึงปัญหาและผลกระทบจากเรื่องต่างๆที่สะท้อนออกมาจากครอบครัวตลอดจนชุมชนนำไปสู่การทำแผนชีวิตชุมชน ทำให้คนตระหนักรู้จักตัวเองตั้งแต่การลด ละ เลิก และการทดแทนหรือการหาทางออก หาทางแก้ไขที่ดีกว่าเดิมได้ เช่น อยากจะลดการใช้สารเคมีหันมาทำ ปุ๋ยชีวภาพขึ้นเกิดองค์ความรู้ให้กับตัวเราได้อีก แก้ปัญหาได้ด้วยหรือจากที่เราซื้อผักกินมาปลูกผักกินเอง เป็นต้น

ข้อมูลบัญชีครัวเรือนจะเรียกว่าเป็นข้อมูลที่เกิดจากการจัดการของชาวบ้านเอง ต่อเมื่อมีการจัดการ เพราะถ้ามีแต่การทำบัญชีครัวเรือนอย่างเดียวจะไม่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงใดๆ การจัดการข้อมูลจะต้องคำนึงถึงรูปธรรมที่เกิดขึ้นจริง มีตัวอย่างที่มีน้ำหนัก มีตัวตน มีรายชื่อ และมีการพัฒนาระบบฐานข้อมูลที่เป็นปัจจุบัน ต้องฝึกฝนการจัดการข้อมูลโดยถือเป็นส่วนหนึ่งของการทำงาน

ฉะนั้นการจัดการข้อมูลจึงเป็นกิจกรรมที่สำคัญในการทำบัญชีครัวเรือนโจทย์ที่สำคัญในการจัดการข้อมูลจากกระบวนการบัญชีครัวเรือน คือ เมื่อข้อมูลแปลงไปสู่การเรียนรู้ของชาวบ้านแล้วเขาสามารถจัดการข้อมูลเหล่านั้นไปสู่ข้อมูลที่กินได้ หรือสามารถแปลงจากข้อมูลไปสู่การปฏิบัติ จากข้อมูลการเรียนรู้ จากการเรียนรู้ไปสู่แนวทางการปฏิบัติของชุมชน ตำบลหรือแผนงานโครงการได้ เพื่อให้เกิดการจัดการร่วมกัน อบต.เข้มแข็งสามารถจัดการข้อมูลและเปลี่ยนเป็นแผนตำบลสู่การปฏิบัติได้ การเปลี่ยนแปลงจึงเกิดจากการใช้ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล ค้นหาปัญหา เป็นกระบวนการที่นำไปสู่การพัฒนา และทำให้เห็นว่าเพราะอะไรคนในตำบลเดียวกันถึงแตกต่างกัน ทั้งการใช้ชีวิต การใช้จ่าย ถึงแม้ว่าที่ผ่านมาอาจไม่มีข้อมูลอะไรที่น่าเชื่อถือจนนำไปสู่ความคิดเห็นที่แตกต่างกันไม่สามารถบูรณาการความร่วมมือในชุมชนได้ การจัดการข้อมูลให้เกิดความน่าเชื่อถือทำให้เกิดข้อยุติในความเห็นต่าง และสามารถเดินหน้านำไปได้ บัญชีครัวเรือนเป็นเครื่องมือ ที่แสดงให้เห็นถึง

ความเปลี่ยนแปลงที่เป็นรูปธรรม ซึ่งคือข้อมูล เมื่อทำบัญชีครัวเรือนครบ 1 ปี ประมาณ 5-10% ของครัวเรือนจัดทำข้อมูล เพื่อการวางแผน สร้างกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ร่วมกับจังหวัด เกิดแนวโน้มนโยบายสนับสนุน การพัฒนาในตำบล ผลปรากฏว่าเกิดแรงกระเพื่อมอย่างดีในการไปเชื่อมโยงกับ “แผนตำบล” สามารถบูรณาการงบประมาณภายในตำบล จนเกิดการแก้ปัญหา อย่างการปลดหนี้ได้สำเร็จ

ในการดำเนินการโครงการมีการเก็บข้อมูลระดับครัวเรือนจาก 50 ครัวเรือนต่อตำบล โดยการเก็บ รายชื่อ ที่อยู่ อายุ อาชีพ หนี้เดิม หนี้ที่ปลดได้ ระยะเวลาที่ใช้ สาเหตุของการเป็นหนี้ พบว่าสามารถปลดหนี้ได้ 697 ครัวเรือน จาก 700 ครัวเรือน เฉลี่ยชาวบ้านชำระหนี้ได้ถึง 55,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ใช้เวลาสร้างการเรียนรู้ตลอด 3 ปี ตั้งแต่ปี 2550 เป็นต้นมาเรียกว่าทำให้เกิดผลที่ระเบิดเป็นรูปธรรมในปีสองปีหลังนี้ มูลค่าหนี้ที่ปลดได้เฉลี่ย 55,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ข้อมูลที่น่าสนใจเราพบว่ากลุ่มชาวไร่ชาวนาสามารถปลดหนี้ได้สูงกว่ากลุ่มอื่นๆ โดยเฉพาะกลุ่มรับจ้างกลับปลดหนี้ได้น้อยกว่า แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเกษตรกรมีอำนาจในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเองได้มากกว่าประชาชนกลุ่มอื่นๆ ถ้ายิ่งเกิดการเรียนรู้ก็จะสามารถทะลุทะลวงต่อปัญหาครอบครัว และปัญหาระดับชุมชนได้ยิ่งกว่าคนอาชีพรับจ้างที่ต้องเผชิญเงื่อนไขภายนอกครอบงำมากกว่า

ฉะนั้น เรื่องการปฏิบัติจึงถือเป็นเรื่องสำคัญ ที่ต้องมีการถ่ายทอดกระบวนการทำบัญชีครัวเรือนโดยใช้ตัวข้อมูลเป็นตัวเดินเรื่อง “ข้อมูลถือเป็นหัวใจของการปฏิบัติ” เป้าหมาย คือ การเปลี่ยนแปลงทัศนคติไปสู่วิธีคิดและพฤติกรรม การใช้ข้อมูลจากบัญชีครัวเรือนจะสามารถนำไปสู่การกำหนดเป็นนโยบายของรัฐบาลได้ สิ่งที่น่าสนใจคือแนวโน้มนโยบายใช้ข้อมูลบัญชีครัวเรือนมีความหลากหลายมากขึ้นอาจไม่ใช่บัญชีรายรับรายจ่ายครัวเรือนเพียงอย่างเดียว แต่เป็นบัญชีอื่นๆ เช่น เป็นข้อมูลทรัพยากร ข้อมูลการเกษตร และมีการพัฒนาระบบฐานข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต สร้างมาตรฐานของข้อมูลชุมชนอย่างก้าวหน้า ทำให้ข้อมูลจากครัวเรือนส่งไปถึงยังรัฐมนตรีได้

ทั้งนี้สรุปได้ว่า การดำเนินโครงการได้ค้นพบการทำงาน การประยุกต์ใช้ข้อมูล การทำบัญชีครัวเรือนจนสามารถสะท้อนกลับให้เห็นความสำเร็จและไม่สำเร็จในด้านต่างๆที่เกิดขึ้น สามารถเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายท้องถิ่นจังหวัด และการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนในช่วงปีพ.ศ. 2554-2555 ได้ เป็นข้อมูลกินได้ ใช้ประโยชน์ได้ ขยายได้ เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความคิดของผู้ว่าฯ ท่านนำไปกล่าวถึงและใช้ข้อมูลที่ชาวบ้านทำไปใช้ในเวทีใหญ่ๆ ซึ่งถือเป็นรูปธรรมจากการทำงาน ที่เด่นชัดเรื่องหนึ่ง ดังตัวอย่างที่จังหวัดอุทัยธานี

3.2.2 ครัวเรือน: รากฐานแห่งการแก้ปัญหา ผสานข้อมูลกับกลไกความร่วมมือ

ในการดำเนินการทำแผนบัญชีครัวเรือน ความคาดหวังในระยะแรก คือ ฐานระดับครัวเรือน ทำให้รู้จักตัวเอง เกิดความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นในครอบครัว ให้ได้พูดคุยกันมากขึ้น เกิดปฏิสัมพันธ์ ส่งเสริมสถาบันครอบครัว และเกิดคุณค่าทางจิตใจ นอกจากนั้นยังส่งผลที่เป็นรูปธรรมในการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนได้จริง จากครอบครัวหลายๆครอบครัวขยายเป็นชุมชน ความสำเร็จจากการปฏิบัติ คือ ต้องการความรู้จากการปฏิบัติที่เป็นความรู้ใหม่และสามารถเปลี่ยนแปลงได้ ครัวเรือนจึง

เป็นตัวปฏิบัติการ(Active) ให้เกิดการพัฒนาจากตัวครัวเรือนมาสู่ชุมชนแล้วไปสู่การเสริมสร้างการกระจายตัวอย่างเข้มแข็งในระดับจังหวัดต่อ

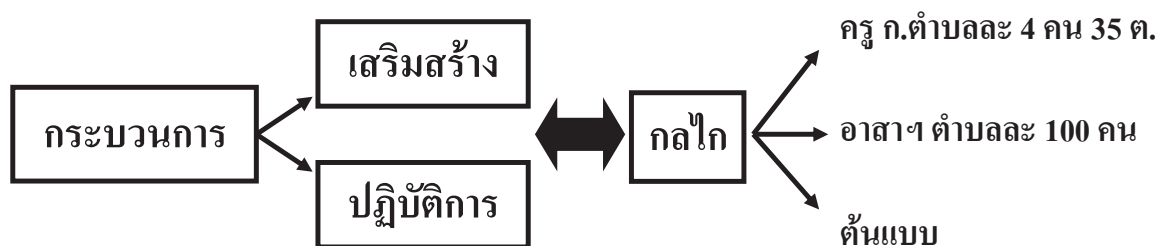
การปลดแอกในครัวเรือน คือ การจัดการสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องใช้และไปเพิ่มความสามารถในการผลิต เพิ่มความสามารถในการจัดการระบบครอบครัว สร้างเงื่อนไขของตนเอง บัญชีครัวเรือนจึงกลายเป็นเครื่องมือที่ทำให้เกิดการกระตุ้นศักยภาพ ให้เกิดการวิเคราะห์สังเคราะห์และเปลี่ยนแปลงในทางปฏิบัติของครอบครัว

จุดเริ่มต้นที่ชาวบ้านสามารถจัดการปัญหาในครัวเรือนได้ ถือเป็นบทพิสูจน์การจัดการตัวเองขั้นต้น เมื่อขยายมาสู่ชุมชนบริบทของครัวเรือนก็สำคัญ เมื่ออบต.ตอบสนองเกิดแผนการพัฒนาตำบลแก้ปัญหาได้ระดับตำบล เคลื่อนไปจัดการกับภาคราชการ สามารถจัดการปัญหาในระดับจังหวัดได้ ผ่านกระบวนการคณะทำงานจังหวัดเป็นตัวเชื่อม เรียนรู้ผ่านกลไกจังหวัดซึ่งเป็นตัวแทนก็จริง แต่เป็นการกำหนดมาจากระบบคิดที่ครัวเรือน “ภาพนี้ชัดขึ้นเรื่อยๆ ที่อุทัยเก่าใช้ 6 ตำบลเป็นฐานในการขับเคลื่อน” แต่ทั้งหมดที่เกิดขึ้นย่อมเกิดจากการจัดการข้อมูลตั้งแต่ระดับครัวเรือนทั้งสิ้น

การแก้ปัญหาที่แท้จริง การจัดการตนเองได้อย่างแท้จริงนั้น ต้องทำที่ระดับครัวเรือนด้วยเหตุผล คือ ครัวเรือนเป็นหน่วยการผลิตระดับต้น เห็นได้จากการดำเนินโครงการผลที่เกิดขึ้นในมิติเศรษฐกิจครัวเรือนสามารถปลดหนี้สินสามารถประกอบกิจการสร้างภาวะเศรษฐกิจให้ดีขึ้นได้ ครัวเรือนถือเป็นหน่วยพื้นฐานทางสังคม จากการดำเนินโครงการช่วยส่งเสริมสถาบันครอบครัว สร้างครอบครัวอบอุ่น นอกจากนี้ครัวเรือนในฐานะเป็นฐานด้านการปกครอง สามารถทำงานเป็นกลไกให้เกิดตำบลเข้มแข็ง เกิดความร่วมมือกับองค์กรปกครองท้องถิ่นดีขึ้นไปด้วย

ดังตัวอย่างจังหวัดอุทัยธานี มีความโดดเด่นในการเชื่อมโยงชุมชน สภาองค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กับ อบจ. ให้เป็นระบบได้ดี เริ่มต้นการทำงานจากเรื่องการจัดการข้อมูลเชื่อมกับกลไกความร่วมมือ จากข้อมูลบัญชีครัวเรือน ผสานกับการสร้างกลไกความร่วมมือ เกิดทีมทำงานตั้งแต่ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ ระดับตำบล เกิดเครือข่ายผู้นำ และเครือข่ายนายกฯ ประธานสภาองค์กรชุมชน และผู้นำหมู่บ้าน ทำให้เห็นว่าการเชื่อมประสานทั้งการจัดการข้อมูลด้วยกระบวนการเรียนรู้กับการจัดกลไกหรือจัดความสัมพันธ์ ทำให้เกิดการทะลุทะลวงปัญหาที่ไม่น่าเชื่อว่าจะแก้ได้เป็นผลมาจากคนในพื้นที่ประสานความร่วมมือ และประสานความสัมพันธ์เบาแรงทุกฝ่าย “แนวคิดแบบปะทะวิพากษ์วิจารณ์กันเองกลับไม่เป็นประโยชน์เท่ากับแนวคิดแบบประสานความร่วมมือให้คุณค่าให้เกียรติในบทบาทของแต่ละฝ่ายจะเป็นประโยชน์มากกว่า”

ตัวอย่างการสร้างกระบวนการเรียนรู้จังหวัดอุทัยธานี (การผสมข้อมูลกับกลไกความร่วมมือ)

แผนภาพการสร้างกระบวนการเรียนรู้

3.2.3 แผนชีวิตชุมชน: จากล่างขึ้นบน จากบนลงล่าง

จุดเริ่มต้นของการจัดการตัวเองของชาวบ้าน เกิดขึ้นจากการเห็นข้อมูลจากการทำบัญชีครัวเรือน ข้อมูลรายรับรายจ่าย หนี้สิน นำมาซึ่งการวิเคราะห์ปัญหาและกำหนดแผนการแก้ไขปัญหา ตั้งแต่ระดับครัวเรือน เกิดเป็น **แผนการจัดการครัวเรือน** ซึ่งเป็นการวางแผนใช้จ่ายในครอบครัวให้สอดคล้องกับรายได้ การจัดสรรพื้นที่เพาะปลูกให้เหมาะสม เช่น เกษตรกรบางรายทำนาทั้งพื้นที่ลุ่มและพื้นที่ดอน ซึ่งพื้นที่ดอนต้องสูบน้ำเข้านาทำให้ต้นทุนสูง จึงปรับการเพาะปลูกใหม่ ปลูกข้าวเฉพาะพื้นที่ลุ่ม ส่วนพื้นที่ดอนปลูกมันสำปะหลังแทนเมื่อไม่ต้องการใช้น้ำมาก การลดรายจ่ายในครัวเรือน เพิ่มการออม และแบ่งรายได้บางส่วนไว้ใช้หนี้ เป็นต้น จากระดับครัวเรือนชาวบ้านใช้ข้อมูลมาจัดทำ **แผนการจัดการชุมชน** ซึ่งเป็นแผนที่ได้จากการวิเคราะห์รายรับ รายจ่าย หนี้สินของครัวเรือน แล้วกำหนดแผนการแก้ปัญหาาร่วมกันทั้งชุมชน เกิดแผนชุมชนที่คนในชุมชนกำหนดร่วมกันจากฐานข้อมูลของชุมชน เกิดการรวมกลุ่ม เช่น กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ กลุ่มทำน้ำพริก กลุ่มทำน้ายา เอนกประสงค์ โรงงานน้ำดื่ม เป็นต้น จากนั้นขยายมาสู่ความร่วมมือในการดำเนินการจัดทำ **แผนการจัดการท้องถิ่น** ซึ่งเป็น การผลักดันแผนของชุมชนให้เป็นยุทธศาสตร์ขององค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) โดยที่ผ่านมา บางชุมชนไม่เคยมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนพัฒนาท้องถิ่นของตนเองเลย เวทีประชาคมหมู่บ้านเป็นเพียงเวทีรับฟังแผนที่ถูกกำหนดมาเรียบร้อยแล้วจาก อบต. หน่วยงานต่างๆ แต่การจัดทำแผนชุมชนจากฐานข้อมูลของชุมชนเป็นการสร้างความเชื่อมั่น สร้างการยอมรับจากอบต.และหน่วยงานรัฐให้ชุมชนกำหนดทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นของคนในชุมชนด้วยตนเอง การทำบัญชีครัวเรือนที่นำไปสู่แผนการจัดการตนเองทั้ง 3 ระดับข้างต้นนี้จึงเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนกำหนดชีวิต กำหนดอนาคตจากฐานข้อมูลของตนเอง

แผนชุมชน เป็นเครื่องมือในการจัดการตัวเองของชุมชน จากการจัดการข้อมูลระดับครัวเรือนรวมเป็นข้อมูลชุมชน ที่สามารถไปต่อเชื่อมกับการทำงานในลักษณะแผนงานโครงการกับท้องถิ่นและหน่วยงานราชการได้ แผนชุมชนมีลักษณะเป็นแผนชีวิตที่ผสมระหว่างความรู้สึกนึกคิด

วิถีชีวิตชาวบ้านในการกำหนดแผนการพัฒนา การจัดทำแผนชุมชนจึงเป็นแผนที่เกิดจากภายใน หรือจากข้างล่างขึ้นบนเพื่อไปต่อเชื่อมกับแผนของหน่วยงานและท้องถิ่น

ข้อมูลมีความสำคัญในการกำหนดแผนการพัฒนา ตัวอย่างเช่น อบต.ดงขวาง จังหวัด อุทัยธานีร่วมกับสภาแกนนำหรือสภาองค์กรชุมชนทำแผนแม่บทชุมชนซึ่งใช้เป็นเครื่องมือกำหนด ทิศทางการพัฒนาชุมชนจากฐานข้อมูลที่ได้มาจากข้อมูลของชุมชนแต่ที่ผ่านมาข้อมูลจาก กระบวนการทำแผนชุมชนมีจุดอ่อนว่าข้อมูลรายรับ-รายจ่ายที่ได้เป็นข้อมูลในรอบหนึ่งปีที่มาจากการ คาดคะเน ดังนั้นกระบวนการบัญชีครัวเรือนจึงเป็นการพัฒนากระบวนการทำข้อมูลของชุมชนจาก การทำข้อมูลในรอบ 1 ปีของกระบวนการแผนแม่บทชุมชนด้วยการบันทึกบัญชีครัวเรือนเป็นรายวัน ทำให้ข้อมูล ด้านเศรษฐกิจครัวเรือนทั้งรายรับ-รายจ่าย หนี้สิน ชัดเจนยิ่งขึ้น

ชุมชนเกิดการเรียนรู้การมีส่วนร่วมกำหนดทิศทางการยุทธศาสตร์การพัฒนาของชุมชน จากฐานข้อมูลของชุมชนเองและส่วนท้องถิ่น (ตำบล) ใช้แผนของชุมชนที่ได้จากฐานข้อมูลครัวเรือน กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาตำบล บัญชีครัวเรือนจึงเป็นเครื่องมือที่ทำให้ชุมชนมีส่วนร่วม ในการกำหนดทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นของตนเองจากฐานข้อมูลครัวเรือนของชุมชน เป็นการขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดทิศทางการจัดการตนเอง

กระบวนการจัดการตนเองที่มีคุณภาพและยั่งยืน ที่เรียกว่าเป็นจังหวัดเข้มแข็ง ตำบล เข้มแข็งได้ต้องประกอบด้วยกำหนัดแผนพัฒนาที่มาจากทั้งสองส่วน คือ จากบนลงล่างและจาก ล่างขึ้นบน สิ่งสำคัญ คือ การพัฒนาคน จัดทำข้อมูลศักยภาพคนทำงาน ซึ่งการที่จะพัฒนาแกนนำใน พื้นที่ให้มีทักษะ ความชำนาญได้ ต้องมีข้อมูลแกนนำ มีข้อมูลศักยภาพ เพื่อนำมากำหนดแนวทาง ในการพัฒนาศักยภาพให้มากขึ้นได้ การจัดทำข้อมูลบัญชีครัวเรือน ถือเป็นกระบวนการพัฒนาการ จัดการ เพื่อให้เห็นแนวโน้มของข้อมูลที่เป็นภาพรวมเพื่อนำไปสู่การกำหนัดแผนพัฒนา ส่งผลต่อ การเปลี่ยนแปลงตัวเองจัดการตัวเองใหม่ และนำมาสู่การจัดการชุมชนใหม่

มีตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมยอมทำให้การขยายผลง่ายขึ้น ซึ่งเป็นการขยายผลในเชิง ปริมาณนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพ ตั้งแต่การพัฒนาสถานีการเรียนรู้ของครอบครัวที่มีรูปธรรมการ แก้ปัญหา เช่น การลดรายจ่าย เกษตรอินทรีย์ การลดต้นทุน ฯลฯ สามารถเป็นตัวอย่างการแก้ปัญหา ในระดับปัจเจก(ระดับบุคคล) สู่การพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนที่ มีองค์ประกอบของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน การสร้างการเรียนรู้จากแกนนำวิทยากรรุ่นที่ 1 ที่มีความ เข้มขันทั้งทำเองเป็นตัวอย่างและเป็นวิทยากรให้ความรู้เรื่องการทำบัญชีครัวเรือนได้ มีแผนการ จัดการครัวเรือน เกิดการขยายผลในวงกว้างไปสู่แผนชุมชน และแผนพัฒนาท้องถิ่น โดยแกนนำ ชุมชนรุ่นแรกคัดเลือกคนที่มีความสนใจนำมาพัฒนาระดับเป็นวิทยากรรุ่นที่ 2 ต่อไป ค่อยๆ สะสม ไปเรื่อย ๆ สร้างให้เกิดรูปธรรมการแก้ปัญหาจากระดับครัวเรือน ระดับชุมชน ขยายผลไปสู่การ จัดการท้องถิ่นโดยชุมชนจัดการตนเองในที่สุด

แนวทางการจัดการตัวเองในท้องถิ่น คือ การสร้างคนทำงานรุ่นต่อรุ่นและรุ่นใหม่ขยาย เรื่อยๆ วางระบบการจัดการของชุมชน และระบบจัดการข้อมูล สิ่งสำคัญคือแกนนำต้องคุณภาพรวม ของหมู่บ้าน ของตำบลได้ ซึ่งก็คือคุณภาพข้อมูลให้เป็นปัจจุบัน ผู้ประสานงานจังหวัดต้องคุณภาพ

คนทำงานทั้งหมดได้ มีกลไกในการทำงานทั้งระดับตำบล ท้องถิ่น และจังหวัดที่มีความต่อเนื่องกัน หรือคุ้นเคยกันเป็นเพื่อนกันได้เป็นทีมเดียวกัน มีความสัมพันธ์ระหว่างทีมจังหวัดกับทีมแนวร่วมที่เป็นเหมือนรูปแบบความสัมพันธ์ในแนวราบและแนวดิ่งจากล่างขึ้นบนและจากบนลงล่าง

3.3 กระบวนการเรียนรู้ เพื่อนำสู่การเปลี่ยนแปลง

กระบวนการจัดทำบัญชีครัวเรือนสร้างการเรียนรู้ไปสู่ความเปลี่ยนแปลง ประกอบด้วย การเรียนรู้ใน 3 ระดับ คือ 1) ระดับครัวเรือน เรียนรู้จากการจดบันทึกข้อมูลรายรับ รายจ่าย หนี้สิน ซึ่งจำแนกแยกแยะรายรับ รายจ่าย หนี้สินอย่างเป็นหมวดหมู่ แล้วนำข้อมูลที่ได้นำวิเคราะห์ร่วมกันในครัวเรือนกำหนดแผนการจัดการเศรษฐกิจในครัวเรือน และพัฒนาตนเองเป็นต้นแบบให้คนอื่นได้เรียนรู้ โดยเริ่มจากครอบครัวที่สมัครใจเข้ามาเป็นต้นแบบในการพัฒนา

2) ระดับชุมชน/ตำบล เรียนรู้จากการส่งเสริมกระบวนการจัดทำบัญชีครัวเรือนในระดับหมู่บ้าน ตำบล เริ่มจากการให้ความรู้ผ่านการฝึกอบรมวิทยากรครู ก. ครูข. เรื่องบัญชีครัวเรือนเป็นต้นแบบการใช้บัญชีครัวเรือนในการจัดการเศรษฐกิจในครัวเรือน สร้างกลไกการทำงาน เช่น สภาองค์กรชุมชน และเปิดเวทีการวิเคราะห์ข้อมูลของชุมชน จัดทำแผนพัฒนาชุมชนจากฐานข้อมูลรายรับ รายจ่าย หนี้สินของครัวเรือน

3) ในระดับท้องถิ่น นำข้อมูลครัวเรือนมาเป็นฐานในการกำหนดทิศทางการยุทธศาสตร์การจัดการตนเองของตำบล โดยใช้บัญชีครัวเรือนเป็นเครื่องมือกำหนดยุทธศาสตร์ของ อบต. เกิดการเรียนรู้จากการประสานความร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ให้เกิดการผลักดันแผนชุมชนออกเป็นข้อบัญญัติของ อบต. และประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในแต่ละประเด็น เช่น ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน และพัฒนาชุมชน ให้ความรู้ด้านอาชีพเสริม เกษตรตำบล ให้ความรู้ด้านการเกษตรลดต้นทุน เกษตรอินทรีย์ ฯลฯ

ส่วนกระบวนการเรียนรู้ในระดับจังหวัด เน้นการส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านกระบวนการติดตามสนับสนุน การพัฒนาศักยภาพ 2 ระดับ คือ การพัฒนาศักยภาพแกนนำเพื่อสร้างวิทยากร เรื่องบัญชีครัวเรือน การติดตามสนับสนุนเพื่อติดตามสถานการณ์ความเคลื่อนไหวในแต่ละตำบล ให้คำปรึกษา กระตุ้นให้กำลังใจในการทำงาน ติดตามความคืบหน้าผ่านเวทีประชุมประจำเดือน พูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ รายงานความก้าวหน้าแต่ละตำบล ประมวลข้อมูลเพื่อประมวลสรุปให้เห็นรายรับ รายจ่าย แต่ละครัวเรือน คัดข้อมูลให้แต่ละครัวเรือน ถอดความรู้ค้นต้นแบบ เพื่อพัฒนาศักยภาพแกนนำชุมชน เสนอบทเรียนประสบการณ์ค้นต้นแบบการทำบัญชีครัวเรือนแก้ปัญหาความยากจน และประสานภาคีเพื่อประสานความร่วมมือภาคีทั้งหน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน หนุนเสริมกระบวนการเรียนรู้ชุมชน

3.3.1 บัญชีครัวเรือนสร้างการเรียนรู้อย่างไร

1) การเรียนรู้จากการเห็นปัญหา คือ จุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ เอาปัญหาเป็นตัวตั้ง มองเห็นปัญหาที่เชื่อมโยงกัน อย่างปัญหาความยากจนเกี่ยวพันทั้งกับเรื่องพฤติกรรมส่วนตัว ระบบ

คิด ความฟุ่มเฟือย ขณะเดียวกันก็เป็นเรื่องเชิงโครงสร้าง การย้ายที่อยู่ ปัญหาที่ดินทำกิน ปัญหาทรัพยากร ทั้งหมดเชื่อมโยงกันเป็นปัญหาของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องหลายมิติ

วิธีการเสริมสร้างการเรียนรู้โดยการค้นหาข้อมูล สะท้อนข้อเท็จจริงทำให้รู้ถึงขนาดของปัญหาความรุนแรงของปัญหา ผลกระทบที่เกิดขึ้น เกิดความเข้าใจในปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ นำไปสู่การจัดการข้อมูล ค้นหาศักยภาพของตนเอง ช่วยสร้างความมั่นใจในการกำหนดชีวิต กำหนดอนาคตตนเองบนฐานข้อมูลที่ลงมือทำด้วยตนเอง

พลังการขับเคลื่อนที่แท้จริงในการแก้ไขปัญหา คือ ฐานล่าง ตั้งแต่ระดับบุคคล แต่เน้นหนักที่ครัวเรือน “หากอยากเห็นความเปลี่ยนแปลงต้องดูคนกลุ่มที่เป็นเจ้าของเรื่องนั้นๆ ให้เขาเปลี่ยน เขาลุกขึ้นเดิน เขาเห็นปัญหา เห็นวิธีการจริง เขาต้องขยับ การสร้างการเปลี่ยนแปลงจริงๆ เกิดจากการทำงาน การสั่งสมประสบการณ์ และการคิดจากเจ้าของปัญหาเอง” จนสามารถเชื่อมโยงพลังขับเคลื่อนไปที่ชุมชน ไปที่จังหวัด โดยสอดคล้องกับปัญหาในระดับที่ใหญ่มากขึ้นตามไปด้วย

คิดบนฐานของปัญหาที่เป็นจริง เพื่อนำสู่ความเปลี่ยนแปลง ข้อมูลสะท้อนข้อเท็จจริงของปัญหา ทำให้มองเห็นปัญหา แยกแยะปัญหาที่เกิดจากตัวเรา “อะไรที่มนุษย์สร้างขึ้น มนุษย์ก็ควรแก้ไขได้ เกิดจากการคิดทดลองจัดการและคาดหวังในระดับของความเป็นจริงไม่ใช่การฝันน้ำไม่ไหล ถ้าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์อย่ายอมจำนน หากแก้คนเดียวไม่ได้ ก็แก้เป็นกลุ่ม” “เราต้องพิสูจน์ว่าในจังหวะที่เปิดโอกาสที่เอื้อเราสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงได้”

2) การรู้จักคิดเชิงวิเคราะห์/วิพากษ์ การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยวิชาการจะช่วยให้เกิดการมองชีวิตอย่างลึกซึ้งมากขึ้น อาทิ ความเข้าใจต่อการพัฒนาที่ดูตลกร้ายการไปไว้ที่ส่วนกลาง ชนบทยากไร้ ยิ่งพัฒนาเมืองก็ยิ่งดูกลืนชนบท การพัฒนามีมุมอีกด้านที่ทำลายส่วนหนึ่งของสังคม หากคิดแบบรีโอโครงสร้างเพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงทุกอย่าง จะต้องเกิดจากการวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาที่สร้างความเปลี่ยนแปลงด้วยตัวเราเองได้ การยกระดับประเด็นที่ทำลายด้วยความสามารถในเชิงยุทธศาสตร์เกิดขึ้นจากการเก็บเกี่ยวในเนื้อหาเอามาสรุปวิเคราะห์ เรียนรู้และคิดเพิ่มจนกลายเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง

คนทำงานต้องรู้จักคิดวิเคราะห์พื้นที่การทำงาน ตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ตำบล และระดับจังหวัด รวมทั้งหน่วยงานราชการ และนักพัฒนาเองก็ต้องเก็บเกี่ยวประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับตัวเอง เพื่อนำมาวิเคราะห์ แปลงจากความรู้สึกมาเป็นระบบที่เป็นเหตุเป็นผล จากข้อมูลปัญหาหนึ่งปัญหาอาจเชื่อมโยง มีประเด็นร่วมกัน

ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการจัดระบบวิธีคิดของชาวบ้าน ให้เห็นอะไรที่กว้างกว่าตัวเองและมากกว่ากลุ่ม และในตำบล ข้อมูลช่วยทำให้เห็นตัวเองเกิดการเรียนรู้ของตัวเอง การที่ชาวบ้านได้ออกแบบบัญชีครัวเรือน มีการวิเคราะห์ข้อมูลได้เอง เห็นปัญหา เกิดแผนการแก้ปัญหาหนี้สินต่อวัน ต่อเดือน ต่อปี จนสามารถบอกเล่าตัวตนเขาด้วยความมั่นใจจากที่ผ่านมาไม่เคยตอบคำถามตัวเองได้เลยว่าเป็นหนี้เท่าไหร่ และจะเดินหน้าชีวิตต่อไปอย่างไร ไม่รู้ว่าตัวเองกำลังเผชิญกับอะไร ไม่รู้รายรับ รายจ่าย ไม่สามารถกำหนดอนาคตตัวเองได้ ดังนั้นชาวบ้านต้องบอกตัวเองได้โดยไม่มีใครครอบงำเขา ไม่ได้ถูกชี้นำ แต่เป็นกระบวนการที่เกิดจากความรู้สึก เกิด

แรงจูงใจ เช่น ความประทับใจ เชื่อมมั่นในศักยภาพของตัวเอง หรือของแกนนำ มีความรู้สึกอยาก
ทำอยากช่วย ซึ่งทั้งหมดเกิดขึ้นจากการคิดวิเคราะห์ข้อมูลปัญหาของตัวเองได้ นอกจากนี้ข้อมูล
ข่าวสารจากภายนอก ก็มี**ส่วนสำคัญในการเติมเต็ม** ศักยภาพนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการคิด
วิเคราะห์ของชาวบ้าน

3) การบริหารจัดการ มักมีคำกล่าวว่าคนไทยมีน้ำใจมากแต่รวมกันไม่ยึด มีปัญหาในระบบ
การจัดการ ประสานความร่วมมือ “นิสัยคนไทยเสียอะไรก็ได้ อย่าให้เสียศักดิ์ศรี” การประสานกัน
ไม่ได้ส่วนหนึ่งเกิดจากทุกคนคิดว่าตัวเองแน่นกว่าคนอื่น “คนเราชอบให้คนอื่นชื่นชมจุดแข็งของเราและ
ไม่ชอบให้ใครเห็นจุดอ่อนเพราะคนย่อมมีข้อบกพร่องในการทำงานแต่ก็ต้องมีเงื่อนไขในการทำงานที่
พอดี รู้จักพื้นที่ของตัวเอง รู้เขตแดนในการตัดสินใจ เหมือนปลาที่รู้ขนาดพื้นที่ว่ายน้ำ เพราะรู้ขนาดก็
ว่าย อย่างชำนาญได้” ดังนั้นการบริหารจัดการย่อมเป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้ในการแก้ไขปัญหา ชาวบ้าน
เรียนรู้การจัดการจากการทำบัญชีครัวเรือน รายรับ รายจ่าย การจัดการหนี้สิน การจัดการทรัพยากร
บริหารเวลา การวางแผนงาน รวมถึง “การจัดการความคาดหวัง” มนุษย์มีความคาดหวังที่ไม่เป็นจริง
จะเกิดทุกข์ หากเราคาดหวังตามความเป็นจริง คิดประมวลเท่าที่จะทำได้ยอมรับความผิดพลาด
มองให้รอบด้านอาจมีมุมที่มองไม่เห็น วันข้างหน้าอาจทำดีขึ้นมันมีเหตุและปัจจัยที่เป็นไปในวันนี้ เรา
ต้องอยู่กับการเรียนรู้เพื่อวันพรุ่งนี้

เครื่องมือในการจัดการ คือ การดำเนินโครงการ (Project) เมื่อเห็นกระบวนการหรือเส้นทาง
ของงานที่จะทำงาน ที่จะตอบได้ว่าข้อมูลคืออะไร ความจริงคืออะไร ความชัดเจนของข้อมูลคืออะไร
ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนคืออะไร การจัดการ คือ การเชื่อมโยงประสานทรัพยากรทุกอย่างเพื่อ
นำมาสู่การจัดการอย่างเป็นระบบ และในการบริหารจัดการย่อมต้องคำนึงถึงบริบท ประวัติศาสตร์
ซึ่งจะช่วยขยายความคิดได้มากขึ้น

การจัดการข้อมูล ถือเป็น**ส่วนสำคัญอย่างหนึ่ง**ของระบบการจัดการของชาวบ้าน
การสร้างการเปลี่ยนแปลงจากข้างล่างต้องคำนึงถึงรูปธรรม ต้องมีตัวอย่าง มีน้ำหนัก มีตัวตน มี
รายชื่อ มีการพัฒนาระบบข้อมูลให้ถูกต้อง มีการฝึกฝนให้ได้ เพื่อที่จะเปลี่ยนระบบเราต้องเริ่มที่ทุก
คนนี่คือจริยธรรมในการทำงาน ในการควบคุมการทำงาน กองเลขาคือหน่วยในการบริหารจัดการ
ชาวบ้าน จะจัดการอย่างไรจากการทำงานที่ให้พื้นที่เป็นตัวตั้ง (Area base)

การบริหารจัดการโดยใช้บัญชีครัวเรือน ต้องมีกระบวนการเรียนรู้ที่ไล่ลงไปซึ่งเป็นระบบการ
จัดการความสัมพันธ์ ยกกระตือรือร้นให้เกิดซ้ำแล้วซ้ำอีก เป็นกระบวนการ (เปิดความคิด ลงมือ
ปฏิบัติ สรุปผล ไปวางแผน แล้วกลับไปปฏิบัติการต่อเนื่อง) หลักการสำคัญในการจัดการเรื่องบัญชี
ครัวเรือน คือ บริหารความสัมพันธ์ บริหารข้อมูล บริหารความรู้ และการบริหารยุทธศาสตร์ ซึ่งการ
บริหารทั้ง 3 อย่างนี้มีระบบการจัดการอยู่ในตัว รวมทั้งการจัดตั้ง การจัดการความสัมพันธ์ต่อกันทั้งของ
คนทำงาน แกนนำ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ ผ่านการปฏิบัติซ้ำ สรุปบทเรียน
สร้างการเรียนรู้ร่วมกัน

การบริหารจัดการประชุม ให้ความสำคัญกับเตรียมการประชุมเป็นหลักช่วยกันทำ
โครงการ ในเวทีระดับจังหวัดก่อนที่จะไปพบผู้ว่าฯ ต้องทำความรู้จักผู้ว่าฯ ก่อนว่าเป็นใครมาจาก

ไหน และเรามีกลวิธีอย่างไรในการเข้าพบผู้ว่าฯ จะต้องมีการมีกระบวนการต้องอ่อนน้อมถ่อมตน ต้องเล่นให้เต็มที่ วิเคราะห์องค์กร วิเคราะห์คน ไม่ได้เกิดจากความต้องการหรือความจำเป็นแต่เกิดจากจังหวะที่เข้ามาและเกิดจากความพยายามทำของชาวบ้านเป็นหลัก

4) การรวมกลุ่ม หรือกระบวนการกลุ่ม ในยามที่เกิดปัญหาวิธีการมองปัญหาแบบต่างคนต่างมองนำมาซึ่งการเห็นปัญหาไม่ตรงจุด มองแบบแยกส่วน ทางที่ดีที่สุดในการจัดการปัญหาให้ครบทุกด้านก็คือ การบูรณาการ มองจากหลายด้าน หลายสาขาอาชีพ และมองอย่างเข้าใจ อย่างการมองเรื่องคนจนเกิดจากตัวเอชนั้นก็มีส่วนถูกเพราะชาวบ้านเองยังมีพฤติกรรมด้านลบอยู่ หรือจะมองว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์ หรือเป็นปัญหาที่ระบบโครงสร้างสังคมก็ไม่ผิด การเห็นคุณค่าของเพื่อนมนุษย์ด้วยความไม่มีอคติ การรับฟัง เป็นเสมือนคุณค่าที่ทำเพื่อผู้อื่นเพื่อคนส่วนใหญ่

บัญชีครัวเรือนเป็นเรื่องของการจัดการในระดับกลุ่ม เพื่อให้เกิดพลังเห็นผลของการเปลี่ยนแปลง ต้องมีการทดลองทำ จนเห็นผลแล้วเชื่อมมันที่จะทำต่อไปได้เอง ซึ่งต้องมีกระบวนการในการทำบัญชีครัวเรือน มีกระบวนการกลุ่ม ถ้าทำคนเดียวพลังจะไม่เกิด การรวมกลุ่มหรือกระบวนการกลุ่ม จึงเป็นการเรียนรู้ที่จะทำงานแบบบูรณาการ การนำเอาความเห็นของหลายคนมารวมกันย่อมดีกว่าคนเดียว เอาเรื่องต่างๆ มาแชร์กัน มาพูดคุยกันเห็นสีหน้าท่าทางที่จะมองกัน “เราชอบไม่ชอบอะไร คนอื่นก็ชอบและไม่ชอบเหมือนกัน” “การเปลี่ยนแปลงประเทศไทย ต้องใช้ความเห็นร่วมของคนทั้งหมด แล้วแรงกระเพื่อมเกิดการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของคนทั้งประเทศได้”

5) การจัดความสัมพันธ์ หลักธรรมนำสู่การจัดวางความสัมพันธ์ คือ “เอาใจเขา มาใส่ใจเรา” เมื่อมองเห็นอาการท่าทางของคนเราก็มองเขาเข้ามาปรับใช้ในการทำงาน เราต้องมีวิธีการที่จะเรียนรู้จักเรื่องของเขา บริหารความสนใจวิเคราะห์ความเกี่ยวข้องของเขา เห็นอกเห็นใจ เข้าใจเรียนรู้ไปด้วยกัน

เทคนิคการสร้างความร่วมมือ ในการเรียนรู้เราเองต้องรู้ว่าเขาต้องการอะไร ข้อมูลอะไร ถ้าไม่ใช่ข้อมูลหรืออาจเป็นการสร้างความรู้สึกที่ซาบซึ้งประทับใจร่วมกัน ต้องจัดการความรู้สึกที่มีหลายแบบ สร้างความรู้สึกซาบซึ้ง เกิดความเข้าใจ รู้สึกยอมรับ หรือเกิดท่าทีในการร่วมไม้ร่วมมือ ไม่ใช่แค่การจัดการเพื่อให้เกิดข้อมูลเพียงเท่านั้น

การจัดความสัมพันธ์ในระดับตำบล เกิดจากการที่แกนนำในตำบลเอาข้อมูลที่ได้จากการทำบัญชีครัวเรือนมาเติมเต็มในการทำแผนชุมชน จากบัญชีครัวเรือนที่ช่วยสร้างความเข้มแข็งของครัวเรือน เรานำเอาข้อมูลบัญชีครัวเรือนมาเป็นเสาเข็มให้กับการจัดทำแผนระดับตำบล นอกจากการเรียนรู้ เพื่อปรับทัศนคติระหว่างราชการและชาวบ้าน มาทำงานร่วมกันแล้ว ยังนำไปสู่การสร้างตำบลเข้มแข็ง เป็นการเรียนรู้จากรูปธรรม

การจัดความสัมพันธ์ในระดับจังหวัด เป็นการปรับทัศนคติระหว่างชาวบ้านกับรัฐราชการ เพื่อมาทำงานร่วมกัน โดยการใช้ข้อมูลเดินเรื่องเรียนรู้จากรูปธรรมเชื่อมโยงความสัมพันธ์ เป็นข้อมูลที่สะท้อนประโยชน์ร่วมกันของทั้งสองฝ่าย อาทิ ข้อมูลนำไปสู่แนวทางการทำงานของทั้งราชการและชาวบ้านได้ ทั้งนี้ย่อมเกิดจากการหันหน้ามาคุยกัน นำข้อมูลของทั้งสองฝ่ายมาดูร่วมกัน สิ่งเหล่านี้จะ

เกิดได้ต้องอาศัยกลไกเป็นตัวเชื่อม ซึ่งก็คือคณะทำงานจังหวัดบูรณาการที่มีองค์ประกอบจากภาคีหลายฝ่ายในจังหวัด มีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน

การบริหารจัดการความสัมพันธ์ในการประชุม ให้ความสำคัญกับการเตรียมการประชุมเป็นหลักในเวทีระดับจังหวัดก่อนที่จะไปพบผู้ว่าฯ ต้องทำความรู้จักผู้ว่าฯ ก่อนว่าเป็นใครมาจากไหน และเรามีกลวิธีอย่างไรในการเข้าพบผู้ว่าฯ จะต้องมีการมีกระบวนการต้องอ่อนน้อมถ่อมตนต้องเล่นให้เต็มที่ วิเคราะห์องค์กร วิเคราะห์คน ไม่ได้เกิดจากความต้องการหรือความจำเป็นแต่เกิดจากจังหวะ ที่เข้ามาและเกิดจากความพยายามทำของชาวบ้านเป็นหลัก

6) การวางแผนชีวิตชุมชน เป็นที่เข้าใจกันดีว่า แผนชุมชนคือ เครื่องมือในการจัดการข้อมูลของชาวบ้าน เชื่อมโยงเข้ากับการจัดการของหน่วยงานภาครัฐได้ เพราะการจัดทำแผนเป็นวิธีการทำงานของราชการไทย ในกระบวนการทำแผนชุมชน ชาวบ้านได้เรียนรู้การใช้ข้อมูล ซึ่งเป็นข้อมูลจากพื้นที่ แผนชุมชนนำไปสู่การเปลี่ยนทัศนคติได้ ทั้งเปลี่ยนที่ชาวบ้านและเปลี่ยนหน่วยงานราชการ การเรียนรู้ในการขับเคลื่อนสังคมขนาดใหญ่ ต้องรู้จักปรับและยอมรับทั้งภาคส่วนราชการและภาคประชาชน เข้าใจกระบวนการในการทำงาน มีฐานข้อมูล การทำแผนชุมชนถือเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ร่วมกัน

เมื่อแต่ละครัวเรือนมีข้อมูลพื้นฐานในทุกด้านของชีวิต การวางแผนชีวิตจึงเป็นขั้นตอนต่อเนื่องในการกำหนดอนาคตของตัวเอง จากครอบครัว สู่การวางแผนชุมชน แผนในระดับตำบล และแผนจังหวัด เป็นขั้นตอนของการเรียนรู้การวางแผนชีวิตตัวเองของชาวบ้าน การวางแผนชีวิตชุมชนก็คือ การกำหนดวิถีชีวิตที่ชาวบ้านดำรงอยู่ หรืออยากให้เป็นทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นการกำหนดร่วมกัน วางเป้าหมายและแนวปฏิบัติร่วมกันเพื่อมุ่งสู่อนาคตที่ชุมชนกำหนดทางเดินของตัวเอง

7) การเรียนรู้ที่เปิดกว้าง นำสู่ความเปลี่ยนแปลง จากความไม่เชื่อมั่นในตนเอง ทำให้แสงหารับฟังมากขึ้นเกิดความคิดใหม่ กระบวนการเรียนรู้เป็นไปตามสามัญสำนึก แต่การเรียนรู้ต้องมีการประเมินว่ารับรู้ยู่ที่ระดับไหน และจะจัดการอย่างไร การเรียนรู้เกิดจากมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน มาปรึกษาหารือกัน ตั้งประเด็นหัวข้อใหญ่สำหรับการคุยไว้ ให้การประชุมเปลี่ยนเป็นการคลี่คลาย และเรียนรู้อารมณ์ความรู้สึกระหว่างกันด้วย การเรียนรู้นำไปสู่การปรับตัวจากไม่ร่วมมือ ไม่ปฏิบัติเปลี่ยนเป็นแนวร่วมและลงมือทดลองทำ เป็นการเรียนรู้ความเป็นจริง เรียนรู้จากข้อมูล รูปธรรม

บัญชีครัวเรือน เป็นทั้งการเรียนรู้ เป็นทั้งการปลดปล่อย และเป็นทั้งเศรษฐกิจปากท้องชาวบ้าน หมายถึงการจัดการครัวเรือนในระบบภายในที่จำเป็น เมื่อเราอยู่กับการใช้เงินจึงปฏิเสธการใช้จ่ายไม่ได้ หากไม่สามารถควบคุมหรือรับรู้รายรับรายจ่ายของครัวเรือนแล้ว ก็เท่ากับไม่สามารถควบคุมอนาคตครัวเรือนได้ด้วย การทำบัญชีรายรับรายจ่ายจะช่วยให้รู้ถึงข้อมูลการใช้จ่าย มีกระบวนการเรียนรู้หรือสร้างการเรียนรู้โดยไม่ซับซ้อน เมื่อมานั่งคุยกันแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันเกิดผลตอบแทนทางความรู้สึก ทำให้เกิดการค้นพบตัวเอง ใช้วิถีวัฒนธรรม ใช้ความสัมพันธ์ในตำบล

เป็นตัวเชื่อมในการทำงาน โดยเฉพาะแกนนำที่มีบารมีสามารถประสานเข้าถึงอบต.ได้ ทำให้คุยกันได้ ปลอดภัยตั้งแต่ข้างล่างถึงข้างบน ได้ปลอดภัยชาวบ้านและสร้างความเป็นตัวของตัวเอง

ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้จากการเปลี่ยนแปลงเชิงรูปธรรม คือ การเรียนรู้รูปธรรมของความร่วมมือ การยอมรับจากผู้ว่าฯ และอบต.สนับสนุนงบประมาณในการทำแผนชุมชน เป็นการตอบรับให้รู้ว่าแผนชุมชนนั้นได้รับการยอมรับ แต่ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงในระยะยาว คือ การเปลี่ยนแปลงวิถีคิดของชาวบ้าน ซึ่งอาจเป็นนามธรรมที่ไม่มีตัววัด แต่เราสามารถดูได้จากผลกระทบที่ตามมา เช่น การเลือกตั้งท้องถิ่น การจัดการการเมืองของชุมชน หรือการรวมกลุ่มของชาวบ้าน

ส่วนการประสานงานติดตามและส่งเสริม มีวิธีการจัดสรุปทเรียนคนทำงาน เอาแกนจังหวัดมาเจอกัน เล่าประสบการณ์ของผู้ปฏิบัติที่จัดตั้งได้แล้ว เอาประสบการณ์มาแลกเปลี่ยนกัน สิ่งที่อยู่เหมือนกัน รูปแบบเดียวกัน แต่ทำไม่เหมือนกัน บางที่ทำได้ สร้างกระบวนการเรียนรู้ มีวิถีคิดอย่างไร การดำเนินงานเตรียมพร้อมอย่างไร

ชาวบ้านเรียนรู้วิธีการทำงานร่วมกับภาควิชาการ ซึ่งจะต้องเป็นงานวิชาการที่ “เอาชีวิตเป็นตัวตั้ง” เป็นภาควิชาการที่ทำงานร่วมกับชาวบ้านมากขึ้น เป็นการศึกษาโดยให้ความสำคัญกับพื้นที่เป็นฐานในการศึกษา มีกระบวนการในการจัดการและเชื่อมโยงภาคีพัฒนา มีเงื่อนไขเชิงระบบในการทำงาน สร้างกระบวนการให้ต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดการยอมรับในภาคประชาชน งานพัฒนาชุมชนถือเป็นงานที่จับต้องได้ยากก็จริง แต่ยังมีวิธีการที่ทำให้คนจำนวนมากโดยเฉพาะภาควิชาการเข้าใจเรื่องนามธรรม มหาวิทยาลัยสนใจเข้าร่วมได้ง่ายขึ้น เช่น การทำบัญชีครัวเรือนสามารถสร้างภาพที่จับต้องได้ของชุมชนเข้มแข็งขึ้นมา

ชาวบ้านเรียนรู้การทำงานร่วมกับหน่วยงานราชการ คือ สามารถเข้าใจคนที่หลากหลายและเข้าใจวัฒนธรรมองค์กรราชการมากขึ้น รู้ช่องทางการประสานงาน รู้จักวิเคราะห์คน รู้ว่าจะเชื่อมประสานกับใคร เรื่องไหนอย่างไร เมื่อรู้แล้วก็สามารถเลือกวิธีการทำงาน เลือกรูปแบบการทำงาน และกระบวนการที่เหมาะสมกับคนหรือหน่วยงานที่จะเชื่อมต่อด้วยได้ “การเคลื่อนไหวการชุมนุมอาจไม่จำเป็นเสมอไป ใช้เวทีประชุมกันในจังหวัดเป็นแนวทางเจรจาที่มีประสิทธิภาพได้ คุยกันแบบสร้างสรรค์ คุยกับเนียน”

หน่วยงานราชการเรียนรู้จากเนียน จากเวทีการประชุมทุกครั้งติดต่อกันโดยตรง นโยบายมีอะไรบ้าง แจกนโยบายผ่านเวทีจังหวัด การส่งสารข้อมูลการประชุมให้เป็นปัจจุบัน ชาวบ้านใช้การสื่อสารกับราชการสร้างการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน ซึ่งเป็นพื้นฐานของผู้ประสานงาน

การวิจัยและนโยบายทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ด้วยกันไป เรียนรู้นโยบายในพื้นที่ระดับตำบลกับนโยบายระดับจังหวัด อย่างกรณีชัยนาทมีงานวิจัยเรื่องพันธุ์ข้าว มีนักวิชาการปศุสัตว์มาร่วมให้ข้อมูลกับผู้ว่าฯ ท่านจึงตัดสินใจทุ่มงบประมาณสนับสนุนลงมาให้

การยอมรับต่อการเปลี่ยนแปลง ข้อมูลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ถ้าเปลี่ยนข้างล่างได้ก็สามารถเปลี่ยนข้างบนได้เช่นกัน หากเปลี่ยนให้ได้ 5-6 จังหวัดก็ส่งผลให้เกิดการขับเคลื่อนในจังหวัดอื่นๆ และทำให้กลไกต่างๆ เคลื่อนตาม การเปลี่ยนแปลงของชาวบ้านจะเกิดขึ้นได้จากระบบที่เชื่อมโดยแกนนำ เชื่อมบนความรู้ เชื่อมบนความเชื่อถือ เชื่อมด้วยความจริงของปริมาณในระดับสมควร

ซึ่งจะต้องเป็นข้อมูลเชิงปฏิบัติการ ที่มีความเคลื่อนไหว สามารถใช้ประโยชน์ได้ตลอดเวลา มีกระบวนการสร้างการเรียนรู้ได้ มีการติดตามผลงาน

การเปลี่ยนแปลงเกิดจากการใช้ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลปัญหา คือ กระบวนการที่นำไปสู่การพัฒนา ทำให้เห็นว่า เพราะอะไรคนในตำบลเดียวกันแตกต่างกัน การใช้ชีวิต การใช้จ่าย แม้กระนั้นที่ผ่านมามีข้อมูลอะไรที่สามารถบอกได้ว่าน่าเชื่อถือ จึงมีความคิดเห็นแตกต่างกันไป ไม่สามารถบูรณาการความร่วมมือได้ ข้อมูลจึงนำไปสู่ข้อยุติในความเห็นต่าง และสามารถเดินหน้างานไปได้

บัญชีครัวเรือน เป็นเครื่องมือ ที่แสดงให้เห็นถึงเปลี่ยนแปลงที่เป็นรูปธรรม เมื่อทำบัญชีครัวเรือนครบ 1 ปี ประมาณ 5-10% ของครัวเรือนจัดทำข้อมูลเพื่อการวางแผน สร้างกระบวนการเรียนรู้จากยุทธศาสตร์ร่วมกับจังหวัด เกิดแนวโน้มการสนับสนุนทั้งในระดับตำบล และการปรับแผนการพัฒนาของจังหวัด

การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับคนทำงานซึ่งมีความสำคัญ คนทำงานย่อมเกิดการเปลี่ยนแปลง เพียงแต่ขึ้นอยู่กับบุคคล เป็นการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม NGO เองก็ต้องยอมรับการทำงานร่วมกับรัฐ การทำงานต้องตั้งอยู่บนความเป็นจริงให้มาก ใช้การสื่อสารระหว่างโลกทัศน์ที่แตกต่าง ไม่ก้าวท้าวกัน การเปลี่ยนแปลงก็จะเป็นไปตามธรรมชาติของมัน

8) รูปธรรมการปฏิบัติ คือ การเรียนรู้ที่สำคัญ การหลุดพ้นจากปัญหาได้ ต้องทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาได้อย่างแท้จริง เกิดความรู้สึกมีคุณค่าที่ได้ลงมือทำ มีการติดตามสนับสนุน และสร้างความน่าเชื่อถือให้กับระบบข้อมูลที่ชุมชนทำขึ้น การออกแบบบัญชีครัวเรือนต้องสร้างความน่าเชื่อถือให้เกิดการยอมรับจากนักวิชาการ รวมถึงหน่วยงานในจังหวัด ซึ่งที่ผ่านมาชุมชนได้เรียนรู้ที่จะสร้างระบบข้อมูลและใช้ข้อมูลของตัวเองในการต่อรอง วางแผนการพัฒนาในตำบล และจังหวัดได้มากขึ้น การออกแบบบัญชีครัวเรือนเพื่อสร้างแรงจูงใจให้อบต. นำข้อมูลไปรวบรวมไปวิเคราะห์ได้ มีกลไกในการทำงานที่ต่อเนื่อง เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน นำไปสู่การวางแผนในระดับตำบลได้และสร้างอุดมการณ์การพัฒนาร่วมกันขึ้น

ฉะนั้นเรื่องการปฏิบัติเป็นเรื่องสำคัญ ต้องถ่ายทอดกระบวนการ เป้าหมายการเปลี่ยนแปลง วิธีคิดและพฤติกรรมได้ เกิดรูปธรรมการแก้ไขปัญหา เรื่องการทำบัญชีครัวเรือนกับการจัดการหนี้สิน บัญชีครัวเรือนกับการจัดการเรื่องเกษตร เป้าหมายที่แท้จริงไม่ได้ทำบัญชีครัวเรือนเพื่อการจัดการหนี้สินเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการฝึกการเรียนรู้ผ่านรูปธรรม ต้องทำทั้งระบบโดยใช้บัญชีครัวเรือนเป็นเครื่องมือ ยกตัวอย่างรูปธรรมเรื่องหนี้สินมันไปกระตุ้นให้คนเห็นความสำเร็จในทางยุทธวิธี รูปธรรมที่เกิดขึ้นอย่าง “แผนที่การเรียนรู้ 90 ตำบล” แต่ละจุดมีเรื่องเรียนรู้อะไรบ้าง จุดเด่นแต่ละแห่งจะต่างกัน การขับเคลื่อนในสิ่งที่ป็นข้อเสนอร่วมทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงจากข้างล่างขึ้นมา ข้างบน เห็นผู้ประกอบการทางสังคมและการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นองค์รวม

3.3.2 การเรียนรู้จากการทำงาน ของคนทำงาน

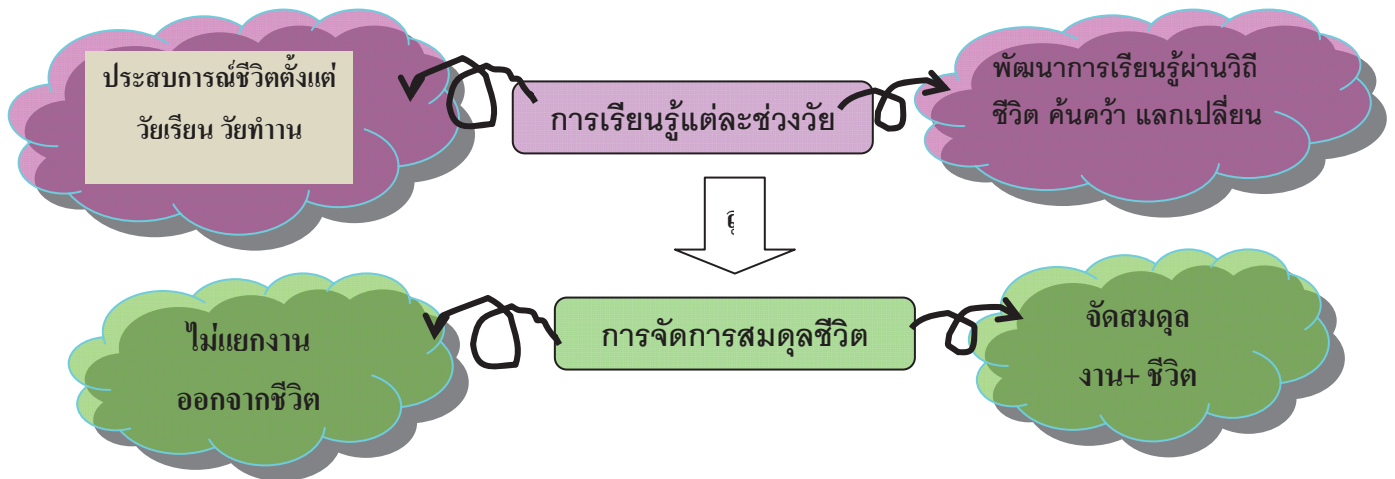
หลักคิดในการทำงาน คือ การเป็น “ตัวแปล” เชื่อมโยงสื่อสาร ทำให้คนทำงานรู้เรื่องระหว่างกัน ยุทธศาสตร์การทำงาน คือ การออกแบบเค้าโครงหรือคิดตุ๊กตาแล้วให้คนอื่น ๆ ช่วยกันทำงาน ตัด ตกแต่ง เติมสี “คนเราไม่ได้เก่งทุกอย่าง ดังนั้นเราต้องยืนในจุดที่เราเก่ง” อาจารย์ประเวศรู้จักจุดแข็งของตัวเอง จึงไม่เคยเดินออกจากจุดแข็งของตัวเอง ดูตัวเองก่อนก่อนที่จะโทษว่าใครทำอะไรผิด “สติ” ช่วยยั้งก่อนที่เราจะอำปากพูด สติเป็นมนโกรรมที่มากำกับไว้ให้รู้ตัวขณะกำลังจะทำอะไรสักอย่าง

การทำงานเกิดจากความเข้าใจ มีจุดยืนในการทำงานที่ชัดเจน แม้จะคิดตรงกันแต่อาจจะไม่ทำเหมือนกัน เห็นความแตกต่างเป็นเรื่องที่มาเสริมกันได้ เป็นการมาแลกเปลี่ยนกันทั้งนักวิชาการ นักการเมือง นักหนังสือพิมพ์ ทำให้เกิดการเรียนรู้ การเชื่อมประสานหรือการบูรณาการความร่วมมือ จะต้องเกิดจากความเข้าใจกันของแต่ละฝ่ายก่อนว่าอยากสร้างความร่วมมือ จัดวางหรือกันระหว่างหน่วยงานราชการในจังหวัด กับภาคประชาชนให้เข้าใจเรื่องราวก่อน

ปัญหาอยู่ตรงความไม่เข้าใจในจุดยืน ความไม่เข้าใจวัฒนธรรมองค์กรระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงาน โดยเฉพาะเมื่อเกิดปัญหา แนวทางแก้ปัญหาที่ต่างกัน คือ เวลาแก้ปัญหาต้องใช้ประสบการณ์ ประสบการณ์ของชาวบ้าน คือ จัดการปัญหาตนเองโดยตรง ในขณะที่รัฐราชการเป็นเรื่องของการปฏิบัติตามแผนงาน เป็นเรื่องของวิชาการแปลงมาเป็นแผนงานและงบประมาณ และแนวปฏิบัติของหน่วยงานราชการในการจัดทำแผนงานก็มักจะมีการดำเนินการล่วงหน้า ทำให้ไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาเร่งด่วนเร่งรีบของชาวบ้าน ชาวบ้านเลยต้องสร้างวิธีการกดดัน เช่น ชุมนุมประท้วง เครื่องมือในการจัดการและกลไกในการจัดการระหว่างชาวบ้านกับรัฐเป็นหัวใจของเรื่อง ปัญหาคือทำอย่างไรจะให้ภาวระหว่างรัฐกับชาวบ้านเข้าใจกันได้ง่ายขึ้น

แนวคิดในการบริหารจัดการระหว่างการทำงานทางสังคมกับชีวิต คือ การจัดความสัมพันธ์ของชีวิตระหว่างการทำงานกับการใช้ชีวิตให้สอดคล้องกันหรืออาจเป็นเรื่องเดียวกัน ไม่ได้แยกงานกับชีวิตออกจากกัน การเรียนรู้จากประสบการณ์(การเรียนรู้ความอดทน ความรับผิดชอบ การเรียนรู้ธรรมชาติ วิถีชีวิต การเรียนรู้ความเหลื่อมล้ำของสังคม) การค้นคว้า แลกเปลี่ยนเรียนรู้เกิดจากความเข้าใจและปรับใช้ทั้งในการทำงานและการดำเนินชีวิต และพัฒนาการเรียนรู้ผ่านการดำเนินชีวิต อ่านหนังสือ ค้นคว้า พูดคุยแลกเปลี่ยนกับคนหลากหลาย จนค้นพบแนวทางการจัดการสมดุลในชีวิตทั้งกับงานที่ทำและกับชีวิตจริงที่ดำรงอยู่ให้สอดคล้องและสมดุล

การเรียนรู้ในแต่ละช่วงวัยสู่การจัดการสมดุลชีวิตของคนทำงาน

วิธีคิดในการทำงานทางสังคม คือ การเรียนรู้จากความเป็นธรรมทางสังคม มีความรักในความยุติธรรมเป็นพื้นฐานความคิด เกิดจากการมองสังคมที่มีความไม่ยุติธรรม แต่ในขณะเดียวกันก็มองเห็นพลังของคนที่เสียสละ พลังของความดี คือ ผู้ที่มีใจที่อยากเสียสละให้แก่สังคม คนเหล่านั้นก็มีจำนวนมากเช่นกัน ฉะนั้นจะอย่างไรให้พลังเหล่านี้ 1) แสดงออกมาอย่างเป็นรูปธรรมได้ 2) สามารถรักษาพลังด้านบวกไว้ และ 3) สามารถขยายกว้างออกไป “ถ้าเราได้แต่กินได้แต่ใช้แต่ไม่เคยให้อะไรกลับคืนสู่โลกเลยแล้วโลกจะสมดุลได้อย่างไร”

การบริหารงานให้บรรลุเป้าหมาย คือ บริหารคน และบริหารความสัมพันธ์ ต้องรู้จักประเมินศักยภาพกับโอกาสให้ดีกว่าคนที่เกี่ยวข้องกับเราที่อยากจะเดินไปด้วยกันคือใคร เป็นอย่างไร เขาอยู่ในสถานการณ์อย่างไร จุดอ่อนจุดแข็งคืออะไร เห็นสิ่งที่ยอยากจะไป และเห็นศักยภาพที่จะไป จากนั้นในการทำงานร่วมกันการให้พื้นที่คนทำงานถือเป็นการสร้างศักดิ์ศรี ให้เขาเป็นเจ้าของพื้นที่เจ้าของเรื่องให้มากที่สุดให้ที่ยืนอย่างเต็มที่เมื่อเขาเต็มที่เราก็กินเต็มที่พอเราให้พื้นที่เต็มที่ตามไปด้วย ความเป็นกัลยาณมิตร คอยหนุนเสริมช่วย ถ้าอันไหนเขาตัดสินใจได้ให้เขาทำไปเราอย่าไปแย่งเขาทำ อย่าเดินล้ำหน้า ให้เดินให้สอดคล้องกับกาลเทศะ เขาจะมีความสุขจะมีพลังสร้างสรรค์ เกิดความรู้สึกรักภูมิใจเมื่อภูมิใจพลังของมนุษย์คนนั้นก็จะถูกดึงมาใช้อย่างเต็มที่ แล้วเขาจะรับผิดชอบ มีความมุ่งมั่นที่จะทำต่อเนื่อง และเขาจะได้เรียนรู้ ได้ประสบการณ์จากสิ่งที่เขาทำไปด้วย

การอบรม: เครื่องมือในการสร้างการเรียนรู้ สำหรับแนวคิดในการสร้างการเรียนรู้โดยรูปแบบการอบรม เน้นเชื่อมความสัมพันธ์ สร้างความเป็นเพื่อน คือ การบริหารความเป็นเพื่อน ซึ่งโดยธรรมชาติของคนถ้าเกิดความรู้สึกเป็นเพื่อนกันจะทำให้สร้างการเรียนรู้ได้ง่าย โดยอาศัยกระบวนการ เชื่อมความคิด คือ การแลกเปลี่ยนทางความคิดหลายมิติทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และเชื่อมกิจกรรม คือ การทำกิจกรรมร่วมกันใช้กิจกรรมเป็นเวทีเชื่อมความสัมพันธ์ เชื่อมความคิด กระบวนการใช้การอบรมเป็นเครื่องมือให้เกิดความเป็นเพื่อน จากความเป็นเพื่อนสร้างกิจกรรมใหม่เพื่อยกระดับทางความคิด และสร้างกิจกรรมใหม่ไปเรื่อย ๆ ผ่านกระบวนการ

ฝึกอบรม ดังนี้ 1) ปฐมนิเทศ เป็นการเปิดผ่านการเรียนรู้กันและกันเข้าใจตนเอง สร้างความสัมพันธ์ เรียนรู้คนอื่น เรียนรู้ความจริงในสังคม ผ่านเนื้อหาการวิเคราะห์สังคมไทย เป็นการวิเคราะห์หลาย ด้านทั้งบริบทเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมไทย 2) การวิเคราะห์สถานการณ์ เพื่อให้รู้เท่าทัน สถานการณ์ ความเป็นจริงในสังคม 3) การลงพื้นที่ เพื่อเห็นสภาพความเป็นจริงของสังคมด้วยตนเอง และเสนอทางเลือก และ 4) การพัฒนาทักษะ เพื่อสร้างกิจกรรมให้มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ผ่านกิจกรรมตามความสนใจ เช่น งานด้านการสื่อสาร ด้านวัฒนธรรม ฯลฯ

3.4. รูปธรรมเชิงประเด็นในการแก้ปัญหาของชุมชนท้องถิ่น

3.4.1 การปลดหนี้แก้จนอย่างยั่งยืน

1) จุดเริ่มต้นของการปลดหนี้แก้จนอย่างยั่งยืน

จากวิกฤตหนี้สินในครัวเรือน ชาวบ้านค้นพบว่าหนี้สินเป็นปัญหาหลักที่นำไปสู่ความยากจน และไม่สามารถควบคุมจัดการชีวิตตนเองและครอบครัวได้ ส่วนใหญ่ปัญหานี้เกิดจากรายจ่าย จากการลงทุนทางการเกษตร การศึกษาของบุตร และการสร้างที่อยู่อาศัย แผนการปลดหนี้แก้จน อย่างยั่งยืนเกิดขึ้นจากกระบวนการทำบัญชีครัวเรือนซึ่งเป็นการสร้างการเรียนรู้ใหม่ร่วมกันของ ชุมชน นักวิชาการ และท้องถิ่นด้วยการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน คือ ส่วนชุมชนถือเป็นตัวตั้ง กำหนดทิศทางการแก้ปัญหาความยากจนจากฐานข้อมูลบัญชีครัวเรือน บันทึกรายรับ รายจ่ายแต่ละ ครัวเรือนประมวลเป็นแผนการบริหารจัดการครอบครัว และแผนแม่บทชุมชนกำหนดชีวิตกำหนด อนาคตโดยชุมชน ส่วนนักวิชาการหนุนเสริมการยกระดับข้อมูลบัญชีครัวเรือนให้เป็นข้อมูลเชิง วิชาการ ที่สามารถนำมาใช้ได้อย่างเป็นระบบทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ และส่วนท้องถิ่นในฐานะ กลไกภาครัฐที่มีความใกล้ชิดกับชุมชนมากที่สุด เช่น อบต.(องค์การบริหารส่วนตำบล) เทศบาล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดชีวิตกำหนดอนาคต ท้องถิ่นจากฐานข้อมูลของชุมชน

การปรับแนวคิดการทำงานจากงานพัฒนาที่เน้นการแก้ปัญหาที่ละประเด็น ผสมผสานกับ การทำวิจัยที่ตั้งสมมุติฐานจากสภาพปัญหา ค้นหาแนวทางการแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรมบน ฐานข้อมูลความจริงที่สามารถอ้างอิงได้ จึงทำให้การแก้ปัญหาความยากจนถูกวิเคราะห์อย่างรอบด้าน มากขึ้น การปรับวิธีคิดจากการทำงานปฏิบัติการมาสู่การยกระดับเป็นองค์ความรู้สังคมนั้น ย่อมเกิด จากกระบวนการโดยชาวบ้านและการมีส่วนร่วมของภาคีหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสู่ การจัดการตัวเองทั้ง 3 ระดับ คือในระดับครัวเรือน ระดับชุมชนและท้องถิ่น

2) กระบวนการเรียนรู้จากการแก้ปัญหาในเชิงประเด็น

- เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม 3 ส่วน คือ ชุมชน วิชาการ และท้องถิ่น ทำให้เกิด ข้อค้นพบ กระบวนการแก้ปัญหาความยากจนแบบใหม่ ตั้งแต่การสร้างความรู้เข้าใจปัญหา ความยากจนอย่างรอบด้าน เกิดการกำหนดทิศทางการยุทธศาสตร์การแก้ปัญหาความยากจน จากฐานข้อมูลของชุมชนที่มีทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม สอดคล้องกับปัญหา

สถานการณ์ที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ เกิดการปรับแนวคิดการทำงานร่วมกันของทั้ง 3 ส่วน จากต่างคนต่างทำ เป็นการทำงานที่หนุนเสริมกันและกันตามบทบาท ข้อจำกัดของแต่ละส่วน

- **การค้นหาข้อมูล** เป็นการค้นหาความจริงที่สะท้อนให้เห็นถึงขนาดของปัญหา ความรุนแรงของปัญหา ผลกระทบที่เกิดขึ้นร่วมกันจากข้อมูล ซึ่งกระบวนการค้นหาข้อมูล เป็นการสร้างความเข้าใจของคนในชุมชนให้รู้เท่าทันสถานการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่ เกิดความตระหนักในการลุกขึ้นมาแก้ปัญหาด้วยตนเอง

- **กระบวนการจัดทำข้อมูล** มีความสำคัญในการสร้างความเข้าใจตนเองตั้งแต่ ครั้วเรือนชุมชน ท้องถิ่น สะท้อนเห็นปัญหา สาเหตุความยากจนกำลังเผชิญอยู่ เกิดความตระหนักถึงทุนทางสังคม ศักยภาพที่มีอยู่ เกิดความเป็นเจ้าของร่วมทำให้ไม่คิดแต่จะโทษคนอื่น รอคอยให้คนอื่นทำ แต่จะทำด้วยตนเองอย่างเต็มที่ มีความต่อเนื่อง เกิดกระบวนการเรียนรู้และแก้ปัญหาจากข้อมูลที่มีการสำรวจ วางแผนชีวิตตนเอง ครอบครัวและชุมชนได้ และยังสามารถต่อยอดไปสู่การบูรณาการปัญหาด้านอื่นๆของชุมชนโดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ พบปะรวมตัวกันในชุมชน ส่งเสริมศักยภาพในการจัดการตนเองของชุมชนมากขึ้น

- **การสร้างปฏิบัติการ** เมื่อเห็นปัญหาแล้วลงมือทำ ซึ่งข้อมูลที่ได้จะช่วยทำให้ปฏิบัติการมีทิศทางที่ชัดเจนมากขึ้น การปฏิบัติซ้ำแล้วซ้ำอีกเป็นการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ทำให้ปฏิบัติการนั้นๆมีความชัดเจน เชื่อว่าชาวนา สามารถพิสูจน์ได้เพราะผ่านการทดลองปฏิบัติซ้ำมาแล้วหลายครั้งจนเกิดเป็น “ความรู้”

- **การวิเคราะห์** เป็นการจำแนกแยกแยะปัญหา สาเหตุให้เห็นร่วมกันอย่างชัดเจน เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดแผนพัฒนาปฏิบัติการ

- **การสรุปบทเรียน** ทำให้เห็นปัญหาอุปสรรค จุดแข็ง บทเรียน ประสพการณ์ เพื่อเป็นฐานคิดในการตัดสินใจกำหนดจังหวะก้าวต่อไป ทบทวนแผนงาน และความก้าวหน้าในแต่ละพื้นที่ เพื่อหาข้อบกพร่อง อุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นทำให้ทราบว่าสาเหตุของปัญหาคืออะไร จากนั้นคณะทำงานต้องร่วมช่วยกันในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลและร่วมแลกเปลี่ยน แสดงความคิดเห็น และหาทางออกของปัญหา (ระดมความคิดเห็นร่วม)

- **การกำหนดแผนปฏิบัติ** เมื่อสรุปบทเรียนการทำงานที่ผ่านมา นำมาใช้กำหนดแผนในการพัฒนาปรับปรุงให้เกิดปฏิบัติการในรูปแบบใหม่ เพื่อให้เกิดการนำข้อมูลครัวเรือนมาใช้ในการแก้ปัญหาอย่างแท้จริง ตั้งแต่ระดับครอบครัว ครัวเรือน ไร่รายรับ รายจ่าย มีแผนจัดการครอบครัว การสร้างปฏิบัติการแก้ปัญหาเชิงประเด็นโดยการใช้ฐานข้อมูลครัวเรือนเป็นฐานคิดในการตัดสินใจ กำหนดแผนครอบครัว แผนชุมชน นำแผนชุมชนไปประสานกับ อบต.(องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น) และหน่วยงานอื่นๆที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน

3) ผลสำเร็จเป็นรูปธรรมที่เกิดขึ้น

สำหรับคนอุทัยธานี “ความยากจน” เป็นประเด็นเชื่อมโยงให้คนในชุมชนท้องถิ่นได้ลุกขึ้นมาค้นหาทางออกของชีวิต ไม่ใช่เพียงการคาดคะเนแต่เป็นการตัดสินใจกำหนดชีวิต กำหนดอนาคต

ตนเองบนฐานข้อมูลความจริง สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งพวกเขาเห็นว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดการแก้ปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืน ได้แก่ ข้อมูล ผู้นำ กลไกการทำงาน กระบวนการเรียนรู้ วัฒนธรรมความสำเร็จ เช่นเดียวกับคนนครปฐมที่มีรูปธรรมการปลดหนี้แก้จนอย่างยั่งยืนจากการขับเคลื่อนแผนการปลดหนี้ภาคประชาชนร่วมกันทั้งจังหวัด เกิดการหาแนวทางการปลดหนี้เสนอเป็นวาระสำคัญของจังหวัดต่อเนื่อง เกิดกระบวนการเรียนรู้เรื่องการปลดหนี้ขึ้น เกิดบทเรียนจากพื้นที่และมีแผนพัฒนาเป็นหลักสูตรของท้องถิ่นร่วมกับภาคีสถาบันการศึกษา อาทิ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

การแก้ปัญหาความยากจนของคนอุทัยธานีเป็นการปรับตั้งแต่การให้ความหมายของคำว่า “ความยากจน” ที่ไม่จำกัดเพียงแค่ความจนด้านเศรษฐกิจเท่านั้น จึงทำให้การมองปัญหาความยากจนได้รอบด้านทั้ง เศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม ผ่านกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ข้อค้นพบจากการแก้ไขปัญหาความยากจนคนอุทัยธานี คือ กลไกการขับเคลื่อนการแก้ปัญหาเกิดจากกลไกภาคประชาชนทั้งในระดับตำบลและระดับจังหวัด

ในขณะที่ แผนการปลดหนี้แก้จนของคนนครปฐมสามารถนำไปสู่แผนการจัดการปัญหานี้สินตั้งแต่ระดับครัวเรือน ระดับชุมชนตำบลขยายเป็นหลักสูตรการเรียนรู้ในระดับจังหวัด ถ่ายทอดแผนปลดหนี้ออกไปยังพื้นที่อื่น จากที่ชาวบ้านสามารถลดหนี้สินได้จริงมากกว่าครึ่ง ชาวบ้านมีเงินออมมากขึ้นในกองทุนเงินออมของตำบล ได้รับสวัสดิการชุมชนจากกองทุนเงินออมต่างๆ เพื่อช่วยเหลือในยามเกิด แก่ เจ็บ หรือตาย นอกจากนี้ยังเกิดกลุ่มอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ และเกิดวิสาหกิจในชุมชน

ส่วนจังหวัดชัยนาท มีรูปแบบการแก้จนโดยใช้ระบบการจัดการให้คนในชุมชนสามารถกำหนดชีวิต กำหนดอนาคตของตนเองจากฐานทรัพยากรท้องถิ่นได้อย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ผ่านกระบวนการเรียนรู้ในการสร้างระบบการจัดการตั้งแต่ระดับครัวเรือนไปสู่การจัดการระดับท้องถิ่นด้วยการทำบัญชีครัวเรือน การสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ผ่านมาของแกนนำภาคประชาชนจังหวัดชัยนาทใช้กระบวนการงานพัฒนาในการสร้างการเรียนรู้ ซึ่งเป็นทุนเดิมที่มีทั้งแกนนำชุมชนพื้นที่ทำงานที่ชัดเจนเป็นฐานในการทำงานและงานวิจัยสร้างการเรียนรู้ใหม่ร่วมกัน 3 ส่วน คือ ชุมชน หน่วยงานภาครัฐ ภาควิชาการ ผ่านกระบวนการทำบัญชีครัวเรือน สร้างระบบการจัดการตนเองอย่างมีส่วนร่วมโดยชุมชน

- วัฒนธรรมการแก้ปัญหาในแต่ละจังหวัด คือ การลดรายจ่าย ซึ่งเป็นการเตือนสติตนเองในการใช้จ่ายให้เหมาะสม สอดคล้องกับรายรับ รายจ่ายของตนเอง ใช้จ่ายอย่างมีสติ รู้ว่ารายจ่ายเรื่องอะไรควรลด รายจ่ายอะไรควรเลิก ปรับพฤติกรรม ลด ละ เลิก อบายมุข ช่วยกันประหยัดรายจ่ายในครอบครัว เช่น น้ยาล้างจาน ปลุกผักสวนครัวสร้างแหล่งอาหารตู้เย็นข้างบ้าน การใช้ผงซักฟอกสูตรประหยัด ประหยัดน้ำด้วยการปลูกต้นไม้ 1 หลุม 5 ต้น ฯลฯ

การเพิ่มรายได้ เกิดการรวมกลุ่มอาชีพในชุมชน เช่น การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร จำหน่ายหม่อง ทำโรงงานน้ำดื่ม ฯลฯ

การลดต้นทุน จากข้อมูลการลงทุนหลายรายการ เช่น ค่าน้ำมันเครื่องสูบน้ำ ค่าจ้างแรงงาน ค่าไถ ค่าหว่าน ค่าเกี่ยว ค่าปุ๋ย ค่ายา ฯลฯ รายการที่มีรายจ่ายสูงที่สุดคือ ค่าปุ๋ย ค่ายา เคมี ซึ่งมีราคาเพิ่มขึ้นทุกปี และใช้ในปริมาณมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดความตระหนักถึงต้นทุนที่สูง และยังมีการตรวจสอบสารเคมีในเลือด ยิ่งทำให้เกิดแรงบันดาลใจในการลดต้นทุนการผลิต และผลิตอาหารปลอดภัยเพื่อตนเอง ผู้บริโภค เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมไม่ทำลายแหล่งน้ำ พื้นฟูสภาพดิน ด้วยการทำเกษตรอินทรีย์

การจัดการหนี้สิน รู้ที่มาของหนี้สินสามารถให้หลุดจากวงจรหนี้สินได้ มีแผนในการจัดการหนี้สิน ด้วยการไม่เพิ่มหนี้ หยุดการกู้เงินเพิ่ม หาทางปลดหนี้ที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตตนเองซึ่งมีวิธีการแตกต่างกันออกไป การออม ซึ่งเป็นรากฐานเศรษฐกิจสร้างแหล่งเงินทุนฉุกเฉินของครอบครัวซึ่งการออมสามารถออมจากการลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น หรือการออมจากรายรับ เมื่อมีรายรับแบ่งส่วนหนึ่งไว้ออมทันที การจัดสวัสดิการ สร้างความมั่นคงดูแลคนในชุมชนอย่างเอื้ออาทรตั้งแต่เกิด แก่ เจ็บ ตาย ทั้งความทุกข์ ความสุข ให้กำลังใจกันและกัน

- **ความรู้จากการแก้ปัญหาความยากจนของชุมชน 3 เรื่อง** คือ เรื่องแรกเป็นข้อมูลการตัดสินใจ ได้แก่ ความรู้เรื่องการจัดทำบัญชีครัวเรือนสู่การจัดการตนเอง ความรู้เรื่องการวางแผนจัดการชีวิต สู่การจัดการท้องถิ่น เรื่องที่ 2 การแก้ปัญหาความยากจน ได้แก่ ความรู้เรื่องการผลิตหนี้ ความรู้เรื่องเกษตรอินทรีย์ ความรู้เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง และเรื่องที่ 3 การเมืองภาคประชาชน ได้แก่ ความรู้เรื่องการพัฒนาสภาองค์กรชุมชนให้เป็นกลไกการจัดการตนเอง ความรู้เรื่อง การสร้างตำบลเข้มแข็ง

- **รูปธรรมการแก้ปัญหาในทุกระดับ** สามารถพัฒนาเป็นข้อเสนอการแก้ปัญหาความยากจนเชิงนโยบาย โดยใช้พื้นที่รูปธรรมทั้ง 4 ระดับ คือ ระดับคนต้นแบบ เช่น คนปลดหนี้ เกษตรอินทรีย์ ฯลฯ ระดับครอบครัว เช่น ตู๋เย็นข้างบ้าน ลดรายจ่าย ฯลฯ ระดับชุมชน เกิดแผนจัดการตนเองของชุมชนที่กำหนดจากข้อมูลครัวเรือน ระดับท้องถิ่น เกิดการประสานแผนแม่บทชุมชนกับแผนยุทธศาสตร์ อบต. เช่น ตำบลอุทัยเก่า ตำบลหมกแกว ตำบลหาดทะนง ตำบลดงขวาง ฯลฯ ถูกพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนเป็นต้นแบบยืนยันความสำเร็จของชุมชนในการแก้ปัญหาความยากจน

- **แผนการปลดหนี้ภาคประชาชน** เริ่มจากกิจกรรมการทำข้อมูลรายรับรายจ่ายในครัวเรือนผ่านบัญชีครัวเรือน หลังจากทำบัญชีครัวเรือนแล้วเห็นหนี้สินจึงเริ่มวางแผนการปลดหนี้ขึ้น มีการสำรวจหนี้สิน วิเคราะห์หนี้สินว่าเกิดจากอะไร เช่น หนี้จากชกส. หนี้กองทุนหมู่บ้าน หนี้จากสหกรณ์ ฯลฯ จากนั้นวางแผนการลดหนี้สินในครัวเรือน ได้แก่

- กิจกรรมลดต้นทุนการผลิตทางการเกษตร เช่น การทำปุ๋ยชีวภาพเพื่อลดรายจ่ายในการเพาะปลูก การรวมกลุ่มปุ๋ยบ้านเม็ด พัฒนาแหล่งเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ โดยมีการจัดอบรมให้ความรู้ และทดลองปฏิบัติจริง นำไปใช้จริงจนสามารถลดรายจ่ายได้จริงประมาณ 50% ของผู้ที่ลดต้นทุนการเกษตร

- กิจกรรมสร้างอาชีพเสริมในครอบครัวเพื่อเพิ่มรายได้ ได้แก่ การผลิตปลานิลเค็มตากแห้ง ขาย การเลี้ยงหมูหลุมที่ใช้หยวกกล้วยหมักผสมกับอาหารเพื่อลดต้นทุนและส่งขายผ่านกลุ่มอาชีพที่มีกองทุนหมุนเวียนเป็นต้นทุนในการดำเนินการและเพิ่มรายได้กำไรได้จริง

- กิจกรรมส่งเสริมการออมทรัพย์ โดยจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์หรือกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ขึ้นในตำบลเพื่อให้มีการออมเงินกัน และช่วยเหลือให้เป็นทั้งแหล่งเงินออมและแหล่งให้กู้ยืมของคนในชุมชนเอง

แผนการปลดหนี้ภาคประชาชนมีกลไกคณะทำงานในระดับตำบลทำหน้าที่เป็นผู้ส่งเสริมติดตามและจัดทำข้อมูลในระดับตำบลเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลและวางแผนการปลดหนี้ในระดับตำบล การอบรมเรื่องการทำบัญชีครัวเรือน จัดทำข้อมูลรายรับรายจ่ายประจำเดือน จึงเห็นข้อมูลสำรวจข้อมูลหนี้สินคนในชุมชนจากการทำบัญชีครัวเรือน วิเคราะห์หนี้สิน ค้นหาสาเหตุร่วมกัน และวางแผนลดหนี้รายครอบครัว ส่งเสริมการออม ส่งเสริมรายได้เพิ่ม

มีกลไกคณะทำงานในระดับจังหวัด ทำหน้าที่วางแผนภาพรวมการปลดหนี้ กำหนดยุทธศาสตร์แนวทางการทำงานและประสานหน่วยงานภาคีความร่วมมือในจังหวัด นอกจากนี้ยังเป็นวิทยากรกระบวนการ อบรมให้ความรู้เรื่องการจัดทำบัญชีครัวเรือน เรื่องแนวทางการปลดหนี้ ให้กับพื้นที่ตำบลต่างๆ กระบวนการในระดับจังหวัด เป็นลักษณะสร้างกระบวนการเรียนรู้ขยายผลกับตำบลอื่นๆ ได้แก่ อบรมเรื่องการทำบัญชีครัวเรือนให้ความรู้เรื่องแผนการปลดหนี้ โดยการวิเคราะห์หนี้สินซึ่งส่วนใหญ่เป็นหนี้ที่เกิดจากต้นทุนจากการประกอบอาชีพทางการเกษตร ปุ๋ย สารเคมี ยาฆ่าแมลง ให้แกนนำในแต่ละตำบลลงไปปฏิบัติกรรรวมคนในตำบลทำบัญชีครัวเรือน วิเคราะห์รายรับรายจ่าย หนี้สิน แล้วกลับมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในเวทีระดับจังหวัด จัดอบรมกิจกรรมการลดรายจ่ายกับแกนนำจากแต่ละตำบล เช่น การทำปุ๋ยชีวภาพ เป็นต้น

3.4.2 สภาพองค์กรชุมชน ตำบลเข้มแข็ง

1) จุดเริ่มต้นของสภาพองค์กรชุมชน

เมื่อคนในชุมชนต่างเผชิญปัญหาาร่วมกันทำให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อเสริมพลังในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันทั้งในมิติของการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาในหลายประเด็น เช่น กลุ่มสตรี กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแปรรูป กลุ่มฌาปนกิจ กองทุนสวัสดิการชุมชน กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มเลี้ยงหมู ฯลฯ ซึ่งการรวมกลุ่มของชุมชนนั้นมีทั้งการรวมกลุ่มโดยรัฐจัดตั้ง ชุมชนจัดตั้ง ในหลายรูปแบบ เป็นเครือข่ายเชื่อมกับกลุ่มองค์กรอื่นภายใน ภายนอกชุมชน เป็นกลไกการรวมกลุ่มของคนในชุมชนให้เกิดการรวมคน รวมความคิด ค้นหาแนวทางการแก้ปัญหาของชุมชนโดยคนในชุมชนเอง สร้างการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมกลุ่มที่หลากหลาย พัฒนาศักยภาพคนในชุมชนให้เกิดความเข้าใจในสถานการณ์ที่ตนเองเผชิญอยู่ ผ่านเวทีการมีส่วนร่วม ชาวบ้านเรียกเวทีแห่งนี้ว่า “สภา” ซึ่งมีชื่อแตกต่างกันออกไป เช่น สภาผู้นำ สภาผู้เฒ่า สภาหมู่บ้าน ฯลฯ แต่ไม่ว่าจะเรียกอย่างไรเวทีแห่งนี้เป็นที่ที่ชุมชนใช้สร้างการมีส่วนร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นของชุมชน

เครือข่ายระดับตำบลหรือสภาผู้นำเป็นกลไกกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการมีส่วนร่วมในหลักประชาธิปไตย ด้วยการยกระดับองค์ความรู้ในการพัฒนาองค์กรในชุมชนให้เป็น “สภาผู้รู้” หรือ “สภาองค์กรชุมชน” จุดเปลี่ยนของเครือข่ายตำบล หรือ สภาผู้นำ ทุกตำบลเกิดขึ้นจากการประกาศ พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน (พรบ.สภาองค์กรชุมชน)พ.ศ. 2551 ได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา และมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2551 โดยมีเจตนารมณ์สำคัญในการส่งเสริมให้ชุมชน ซึ่งเป็นสังคมรากฐานมีความเข้มแข็งสามารถจัดการตนเองได้อย่างยั่งยืน มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นตามความหลากหลายของวิถีชีวิต วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของท้องถิ่น และเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ

สภาองค์กรชุมชนเป็นกลไกการขับเคลื่อนงานในระดับตำบล ซึ่งสมาชิกมาจากตัวแทนกลุ่มในระดับหมู่บ้าน และในระดับตำบล ที่จัดตั้งขึ้นทะเบียนกับสภาคัดเลือกตัวแทนเข้ามาเป็นสมาชิก โดยกลุ่มในระดับหมู่บ้านทั้งหมดที่มาจัดตั้งคัดเลือกตัวแทน 4 คน เครือข่ายในระดับตำบลคัดเลือกตัวแทนเครือข่ายละ 2 คน ซึ่งมีทั้งแกนนำที่เป็นพระ ปราชญ์ชาวบ้าน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เข้ามาเป็นสมาชิกสภา มีบทบาทเป็นตัวแทนหมู่บ้านเสนอปัญหา แนวทางการแก้ปัญหาที่มาจากการวิเคราะห์ข้อมูลบัญชีครัวเรือนของหมู่บ้านร่วมกัน และ อบต.(องค์การบริหารส่วนตำบล) เทศบาลซึ่งเป็นองค์กรส่วนท้องถิ่นเป็นที่ปรึกษาให้การสนับสนุน

สภาองค์กรชุมชน จึงเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่สร้างการมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่นในการกำหนดตนเองบนฐานข้อมูลของชุมชนท้องถิ่น โดยคนในชุมชนเพื่อคนในชุมชน ผ่านการร่วมคิด จากข้อมูลของชุมชนที่สร้างความเข้าใจ กระตุ้นให้เกิดความตระหนักรู้ลุกขึ้นกำหนดชีวิตตนเองร่วมตัดสินใจ กำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นร่วมทำให้เกิดรูปธรรมการแก้ปัญหาที่มาจากการกำหนดตนเองบนฐานข้อมูลของชุมชน ตามศักยภาพของแต่ละพื้นที่ ร่วมตรวจสอบ ติดตาม สนับสนุนความก้าวหน้าในการดำเนินทั้งในส่วนของชุมชน ท้องถิ่น และร่วมจัดสรรผลประโยชน์ ให้เกิดการกระจายโอกาสของคนในชุมชนอย่างเท่าเทียมบนฐานคิดการมีส่วนร่วม

2) กระบวนการเรียนรู้จากการแก้ปัญหาในเชิงประเด็น

- การสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับหน่วยงานท้องถิ่น นักวิชาการ และภาคีความร่วมมือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ในรูปแบบของกลไกความร่วมมือผ่านกลไกโดยมีสภาองค์กรชุมชนเป็นกลไกหลักเชื่อมประสาน

- สภาองค์กรชุมชนเป็น “ เวทีสร้างการมีส่วนร่วม ” ของคนท้องถิ่นตั้งแต่ร่วมคิดค้น แนวทางการแก้ปัญหา ร่วมทำตามความถนัดความสนใจของแต่ละคน แต่สิ่งที่ทำมีเป้าหมายร่วมกันอย่างชัดเจน ร่วมตัดสินใจจากข้อมูลของชุมชนเป็นฐานคิดในการตัดสินใจกำหนดทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน และร่วมจัดสรรผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมภายใต้การตัดสินใจร่วมกันของคนในท้องถิ่น ซึ่งการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นการกำหนดชีวิต กำหนดอนาคตบนฐานข้อมูลความเป็นจริงของชุมชน

- การสร้างกระบวนการเรียนรู้ของสภาเป็นการสร้างการเรียนรู้ผ่านกระบวนการจัดทำข้อมูลบัญชีครัวเรือน ยกกระดับข้อมูลรายรับ รายจ่าย ครัวเรือนเป็นแผนตำบลประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน ซึ่งแผนตำบลจะเน้นการแก้ปัญหาพัฒนาชุมชนใน 5 ประเด็น คือ ประเด็นเศรษฐกิจ เน้นการลดรายจ่ายในครัวเรือน ตู๋เย็นข้างบ้าน สร้างแหล่งอาหารปลอดภัยไร้สารเคมี และสร้างรายได้เสริม ประเด็นสังคม เน้นการสร้างสวัสดิการชุมชน ส่งเสริมการออมทรัพย์ ประเด็นการเมืองภาคพลเมือง เน้นส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นในการกำหนดทิศทางการยุทธศาสตร์การพัฒนาตนเอง ประเด็นสิ่งแวดล้อม เน้นการปลูกผักจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากร และประเด็นวัฒนธรรมเน้นการฟื้นฟูวิถีชีวิตประเพณีวัฒนธรรม เชื่อมร้อยคนในชุมชน

- กระบวนการพัฒนาสภาองค์กรชุมชน เน้นสร้างการเรียนรู้ของชุมชนผ่านกระบวนการจัดทำข้อมูลบัญชีครัวเรือน โดยมีกระบวนการสำคัญๆ ดังนี้

- 1) จัดตั้งกลุ่มจัดตั้งสภาเพื่อขึ้นทะเบียนกลุ่มในชุมชนให้เกิดการทำงานร่วมกันในรูปแบบสภาองค์กรชุมชน ซึ่งจำนวนกลุ่มที่จัดตั้งแต่ละตำบลมีจำนวนแตกต่างกันออกไป วิธีการจัดตั้งประธานกลุ่มไปขึ้นทะเบียนกับกำนัน จัดตั้งเป็นสภาองค์กรชุมชน
- 2) เปิดเวทีสภาสร้างการเรียนรู้ เพื่อให้แกนนำเข้าใจแนวคิด บทบาทการทำงาน
- 3) จัดทำบัญชีครัวเรือน เพื่อเป็นฐานข้อมูลและสร้างกระบวนการเรียนรู้ชุมชนในการกำหนดทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง
- 4) ออกแบบการพัฒนาสภาเพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาให้สอดคล้องกับศักยภาพตำบล โดยใช้ตัวชี้วัดตำบลเข้มแข็งเป็นเครื่องมือบ่งบอกรูปธรรมความสำเร็จในการพัฒนาสภาไปสู่การสร้าง ความเข้มแข็งตำบล

- การเรียนรู้ประชาธิปไตยชุมชน จากการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชน การประชุมที่ทำให้คนในชุมชนหันมาสนใจเรื่องส่วนรวม ช่วยกันจัดการปัญหาในชุมชน ส่งเสริมพลังในการจัดการตัวเอง การเสริมพลังต่อรองกับท้องถิ่น ทำให้เกิดการขับเคลื่อนของสภาองค์กรชุมชนในการจัดทำแผนพัฒนาตำบล เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม ตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมจัดสรรผลประโยชน์ ผ่านกลไกสภาองค์กรชุมชน

3) ผลสำเร็จเป็นรูปธรรมที่เกิดขึ้น

- การสร้างกลไกการพัฒนาที่องค์กรชุมชนมีบทบาทสำคัญ ได้รับการยอมรับตามกฎหมาย และเปิดโอกาสให้สามารถประสานการทำงานกับภาครัฐและท้องถิ่นได้ดีขึ้น สภาองค์กรชุมชนมีบทบาทสำคัญในการเป็นกลไกเชื่อมระหว่างหน่วยงานท้องถิ่นกับชุมชนสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการยุทธศาสตร์การพัฒนาตำบลจากฐานข้อมูลบัญชีครัวเรือนของชุมชน โดยมีภารกิจหลักในการจัดทำข้อมูลบัญชีครัวเรือน จัดทำแผน เขียนโครงการ และเปิดเวทีประชุม แลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

- การส่งเสริมความเข้มแข็งสภาองค์กรชุมชน เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้การมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่นในการกำหนดชีวิตกำหนดอนาคตตนเอง ซึ่งพัฒนาสภาพเข้มแข็งมีองค์ประกอบดังนี้คือ 1) สภาเป็นกลไกสร้างการมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่นในการกำหนดทิศทางการพัฒนาตำบลของตนเอง 2) ข้อมูลบัญชีครัวเรือนของชุมชน ผ่านกระบวนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ร่วมกัน 3) กำหนดเป็นแผนพัฒนาตำบล 3 รูปแบบ คือ แผนทำเองทั้งหมด เช่น การลดรายจ่ายในครัวเรือน การทำเกษตรอินทรีย์ ฯลฯ แผนทำร่วมกับเครือข่าย และแผนทำร่วมกับหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน 4) การประสานความร่วมมือกับหน่วยงานท้องถิ่นให้เกิดการทำงานร่วมกันกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาตำบลร่วมกัน 5) พื้นฟูวิถีชีวิตศักยภาพชุมชนมาใช้ได้อย่างเต็มศักยภาพ 6) การประเมินสภาพเพื่อสร้างการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง 7) การบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วม มีคณะกรรมการขับเคลื่อนสภาพร่วมกัน ไม่รวมศูนย์อยู่ที่คนใดคนหนึ่ง

- การพัฒนาระบบข้อมูลร่วมระหว่างชุมชนและท้องถิ่น เพื่อจัดทำข้อมูลบัญชีครัวเรือนของชุมชนให้เป็นระบบสามารถนำไปใช้ประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนกับท้องถิ่นได้บนฐานข้อมูลความจริงของชุมชน

- การพัฒนารูปธรรมการแก้ปัญหาตำบล เพื่อกำหนดกิจกรรมการแก้ปัญหาของชุมชนจากการวิเคราะห์ข้อมูลบัญชีครัวเรือนของตำบล

เกิดแผนการทำงาน ในเรื่องการสื่อสารและประชาสัมพันธ์ เพื่อสร้างเวทีสาธารณะของชุมชนในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ชื่นชมคุณงามความดีของคนต้นแบบ แผนวิชาการและจัดการความรู้เพื่อพัฒนาข้อมูลชุมชนให้เป็นงานวิชาการ ส่งเสริมชุมชนให้เกิดการนำความรู้ชุมชนไปใช้แก้ปัญหาโดยชุมชน และงานบริหารจัดการเพื่อพัฒนาการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบโปร่งใสตรวจสอบได้

- การสร้างรูปธรรมตำบลเข้มแข็ง เป็นกระบวนการสร้างเสริมความสามารถในการจัดการตนเองในระดับตำบล แล้วนำไปสู่การแก้ไขปัญหาทั้งระบบได้ การขับเคลื่อนสภาองค์กรชุมชนจังหวัดอุทัยธานี มีการสร้างความเข้มแข็งของตำบลใน 3 แบบ คือ ตำบลต้นแบบ เป็นตำบลที่สามารถดำเนินการตามตัวชี้วัดตำบลเข้มแข็งได้ครบ 12 ตัวชี้วัด ตำบลนาร่อง เป็นตำบลที่สามารถดำเนินการตามตัวชี้วัดตำบลเข้มแข็งได้ 6 ตัวชี้วัด และตำบลขยาย เป็นตำบลที่ดำเนินการตามตัวชี้วัดน้อยกว่า 6 ตัวชี้วัด

- การกิจและบทบาทของสภาองค์กรชุมชน ได้แก่ การจัดทำข้อมูล เพื่อให้เกิดการค้นหาข้อมูลความเป็นจริงของชุมชน ผ่านเครื่องมือบัญชีครัวเรือน การจัดทำแผน เพื่อให้เกิดแผนการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่มาจากฐานข้อมูลของชุมชน กำหนดเป็นยุทธศาสตร์การแก้ปัญหาความยากจนที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนตามสภาพพื้นที่ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่แท้จริงของชุมชน การผานแผนตำบลกับอบต. เพื่อผลักดันแผนตำบลให้เป็นนโยบายการพัฒนาท้องถิ่นของอบต. การพัฒนารูปธรรมการแก้ปัญหาความยากจน เพื่อส่งเสริมให้เกิดตัวอย่างในการแก้ปัญหาของชุมชน พัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน การพัฒนาแกนนำรุ่นใหม่ ค้นหาแกนนำรุ่นใหม่ที่มีความกล้าที่จะลุกขึ้นมาสร้างความเปลี่ยนแปลงในชีวิตตนเอง และต้องการเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาชุมชน การพัฒนากลุ่ม สร้างการมีส่วนร่วมของกลุ่มตั้งแต่การช่วยกันคิด ช่วยกันทำไม่ว่าจะทำ

รวมกันที่กลุ่มหรือแยกกันทำ ภายใต้เป้าหมายเดียวกัน ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมกันรับผิดชอบ และ
ร่วมกันจัดสรรผลประโยชน์ และการเปิดเวทีประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิด
การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นติดตามความคืบหน้าในการทำงานของแต่ละส่วน เพื่อปรึกษาหารือ
เรื่องราวความเคลื่อนไหวของตำบล ตั้งแต่สถานการณ์ที่ดีของตำบล สถานการณ์ปัญหาที่กำลังเผชิญ
และประชุมพูดคุยกันเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาของตำบล หาข้อสรุปร่วมกันนำไปดำเนินการต่อไป

3.4.3 เกษตรอินทรีย์

1) จุดเริ่มต้นของเกษตรอินทรีย์

ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ปัญหาส่วนใหญ่มีสาเหตุจากการลงทุนสูง ราคาผลผลิต
ตกต่ำ เกษตรกรไม่สามารถกำหนดราคาผลผลิตได้ นอกจากนี้ยังพบว่าคนส่วนใหญ่ป่วยเป็นโรค
เครียดจากสภาวะเศรษฐกิจรัดตัว และสารเคมีตกค้างในเลือดจากการทำงานเกษตรและการบริโภค
อาหารที่ไม่ปลอดภัย “คนอุทัยเก่าส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรทำนามาหลายชั่วอายุคน แต่ทำเท่าไรไม่
เคยเหลือ เกษตรกรบางรายไม่รู้รายรับ รายจ่าย ต้นทุนการผลิตของตัวเอง” ข้อค้นพบเหล่านี้
ชาวบ้านรับรู้ผ่านกระบวนการทำบัญชีครัวเรือน และพบสาเหตุของปัญหานี้สิน ปัญหาสุขภาพ จาก
อาชีพเกษตรที่ส่วนใหญ่ทำกันอยู่

ดังนั้น จึงเป็นการตระหนักถึงความสำคัญของการกระบวนการผลิตทางการเกษตรที่เป็นมิตรต่อ
สิ่งแวดล้อม เป็นมิตรต่อสุขภาพ ทั้งที่ได้รับจากการใช้สารเคมีทางการเกษตร และผลกระทบต่อ
ผู้บริโภค จึงช่วยกันหาแนวทางแก้ไขเปลี่ยนจากเกษตรที่ใช้สารเคมี ซึ่งมีต้นทุนการผลิตสูงมาสู่
เกษตรอินทรีย์ลดการใช้สารเคมี ปรับรูปแบบการเกษตร การปลูกข้าว และการปลูกผักกันใหม่เน้น
การรักษาสิ่งแวดล้อม รักษาสุขภาพ ผลิตอาหารปลอดภัย โดยหันมาเน้นการพึ่งตนเองให้มากขึ้นทั้ง
ในรูปแบบของการรวมกลุ่ม และการเรียนรู้เกษตรแนวใหม่สร้างความรู้ให้กับตนเอง ฟันเศรษฐกิจ
ครอบครัว ชุมชนสามารถจัดการตัวเองได้

2) กระบวนการเรียนรู้จากการแก้ปัญหาในเชิงประเด็น

- เกษตรกรได้ลงมือ**ทำบัญชีครัวเรือน**เห็นข้อมูลรายรับ รายจ่าย ต้นทุนการผลิตของตนเอง
กระตุ้นให้เกิดความตระหนักในการจัดการรายรับ รายจ่าย ต้นทุนของตนเองจากการทำการเกษตร

- **การรวมกลุ่ม**เพื่อลดรายจ่าย สร้างแหล่งอาหารปลอดภัยในครอบครัว ผลิตผักปลอดสาร
สร้างรายได้เสริม มีการประชุมสรุปงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง และมีการติดตามสนับสนุนกระบวนการ
เรียนรู้ทั้งจากแกนนำในชุมชน หน่วยงาน นักวิชาการ คณะทำงานจังหวัด

มีการรวมกลุ่มในรูปแบบเครือข่าย แต่ละกลุ่มจะมีคณะกรรมการบริหารจัดการของกลุ่ม มี
อิสระในการบริหารจัดการกลุ่มตามความเหมาะสม เชื่อมประสานงานทำงานกับกลุ่มอื่นเป็นเครือข่าย
ผักปลอดภัย เครือข่ายเมล็ดพันธุ์ข้าว เครือข่ายเกษตรอินทรีย์

การจัดตั้งเครือข่ายเมล็ดพันธุ์ข้าว ซึ่งเครือข่ายจะมีบทบาทในการส่งเสริมความเข้มแข็งใน
ระดับกลุ่ม ใช้เวทีประชุมประจำเดือนเป็นเวทีติดตาม ประเมินผล แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่าง

ต่อเนื่อง เมื่อได้ผลผลิตจะแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนหนึ่งที่เมล็ดพันธุ์ดีมีคุณภาพจะจำหน่ายเข้าโรงสี ส่วนที่เหลือแบ่งไว้บริโภค

- **การจัดทำข้อมูล** ปริมาณการผลิตและความต้องการผลผลิต และวางแผนการผลิตอย่างรอบด้านตั้งแต่การเพาะปลูกจนกระทั่งการนำผลผลิตออกสู่ตลาด จัดทำข้อมูลรายรับรายจ่ายในการเพาะเมล็ดพันธุ์ข้าว ข้อมูลปริมาณการผลิตและความต้องการเมล็ดพันธุ์ เพื่อใช้เป็นฐานคิดในการวางแผนการผลิต เพิ่มช่องทางการตลาด พัฒนาศักยภาพแกนนำ ให้สามารถถ่ายทอดความรู้ได้

- **โรงเรียนชาวนา/แปลงสาธิต**เป็นแหล่งเรียนรู้ในการลดต้นทุนการผลิตด้วยเกษตรอินทรีย์ การจัดการที่ดินทำกินให้มีน้ำใช้ตลอดปี ซึ่งในที่ดินจะประกอบด้วย สระน้ำ เลือกพื้นที่ที่สูงที่สุด ขุดสระเป็นแก้มลิงไว้เก็บน้ำ มีระบบการบริหารจัดการน้ำ โดยการคำนวณการใช้น้ำต่อปีต้องการใช้ปริมาณน้ำเท่าไรเพื่อคำนวณขนาดสระที่ต้องการขุดในพื้นที่ เมื่อปล่อยน้ำเข้านาเสร็จแล้วให้สูบน้ำกลับบ่อคืน ขุดคูรอบแปลงนาเพื่อน้ำไหลได้ตามธรรมชาติ พื้นที่ทำนา พื้นที่ปลูกบ้าน พื้นที่ทำสวน ปลูกผักสวนครัว ไม้ยืนต้น

- **แหล่งเรียนรู้เมล็ดพันธุ์ข้าว** จัดพื้นที่ทำแปลงสาธิตเพื่อทำวิจัยการเพาะเมล็ดพันธุ์ข้าว และเป็นแหล่งเพาะเมล็ดพันธุ์ของชุมชน เกิดความรู้ในการเพาะเมล็ดพันธุ์ข้าว ตั้งแต่การเตรียมแปลง เตรียมดิน การเพาะเมล็ดพันธุ์ข้าว การเลือกเมล็ดพันธุ์ข้าว การปลูกให้ได้เมล็ดพันธุ์ข้าวดีมีคุณภาพ การบำรุง ดูแลรักษา เทคนิคการดูแลไม่ให้มีข้าวตืด(ข้าวที่ไม่ออกรวง)ข้าวแดง (ข้าวออกรวงแล้วร่วงหมดไม่ได้ผลผลิต) การเก็บเกี่ยวผลผลิต พัฒนาศักยภาพแกนนำ ในการเป็นวิทยากรให้สามารถถ่ายทอดความรู้การเพาะเมล็ดพันธุ์ข้าว และเพื่อพัฒนาเมล็ดพันธุ์ข้าวที่เป็นข้าวพันธุ์แท้ เพื่อเพิ่มคุณภาพเมล็ดพันธุ์

3) ผลสำเร็จเป็นรูปธรรมที่เกิดขึ้น

- **กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์บ้านเม็ด** จากทำข้อมูลบัญชีครัวเรือนทำให้เห็นต้นทุนสารเคมีทางการเกษตรสูงมาก กระตุ้นให้เกิดการรวมกลุ่มปุ๋ยอินทรีย์บ้านเม็ด เพื่อลดต้นทุนการใช้สารเคมีทางการเกษตรซึ่งราคาแพงมากทำให้ต้นทุนการผลิตสูง การใช้ปุ๋ยบ้านเม็ดช่วยลดต้นทุนการทำนา พื้นฟูสภาพดิน ไม่มีสารพิษตกค้างในผลผลิต การทำปุ๋ยบ้านเม็ดเริ่มจากการทำเพื่อใช้เองในกลุ่มสมาชิก เมื่อใช้ได้ผลเริ่มบอกต่อกันไปและแปลงนาที่ใช้ปุ๋ยบ้านเม็ดให้ผลผลิตดี เป็นเครื่องยืนยันคุณภาพของปุ๋ยได้เป็นอย่างดี จึงทำให้มีคนหันมาใช้ปุ๋ยบ้านเม็ดมากขึ้นจากที่ใช้เฉพาะคนในกลุ่ม ก็ขยายไปเรื่อยๆ ทั้งใช้เองในกลุ่มและจำหน่าย ลดต้นทุน สร้างรายได้เสริมจากการจำหน่ายปุ๋ย เกิดการจ้างแรงงานช่วยผลิตปุ๋ยบ้านเม็ด

- **เกษตรสร้างสวัสดิการ** ที่จังหวัดอุทัยธานี เป็นการปลูกต้นไม้ 9 อย่าง ปลูกพืชหลายชนิด ตั้งแต่ไม้อายุสั้น ถึงไม้อายุยืน จะปลูกตั้งแต่ผักในน้ำ เช่น ผักกระเฉด ผักบุ้ง ช่า ตะไคร้ ขิง กระชาย ใพล ผักหวาน ชะอม ฯลฯ เป็นพืชระยะสั้นที่สามารถเป็นอาหาร สร้างรายได้ให้แทบทุกวัน จากนั้นเป็นพวกผลไม้ เช่น มะพร้าว มะม่วง มะยม เงาะ ทุเรียน มังคุดฯลฯ ต่อมาก็เป็นพวกไม้โตเร็ว 4-5 ปี

ตัดได้เลย เช่น สะเตา สัก ฯลฯ เพื่อสร้างความมั่นคงในอาชีพมีรายได้ตามฤดูกาลของผลผลิต ต่อมาก็เป็นไม้โตช้า อายุยืน เช่น ยางนา มะค่า ประดู่ ฯลฯ เพื่อใช้เป็นบ้านาญให้กับชีวิตในระยะยาว และต้นไม้ตามใจชอบ เช่น พระเจ้า5พระองค์ ซึ่งเป็นไม้หายาก เป็นต้นไม้ใหญ่ มีพู่ 5 พู ลูกเหมือนรูปพระ 5 องค์ ฯลฯ

- **ผักปลอดภัย** สมาชิกกลุ่มจะปลูกผักในพื้นที่ของตัวเอง 1-3 งาน ผักที่ปลูกส่วนใหญ่เป็นผักที่คนนิยมบริโภค เช่น ถั่วฝักยาว มะเขือ พริก กวางตุ้ง ฯลฯ ส่วนหนึ่งไว้บริโภคในครอบครัวอีกส่วนหนึ่งจำหน่าย ส่งผลให้คนในชุมชนเกิดความตระหนักถึงความสำคัญของการปลูกผักปลอดสารเนื่องจากเห็นความแตกต่างของผักปลอดสารกับผักที่ใช้เคมีอย่างชัดเจน จึงเกิดการขยายผลการใช้สารอินทรีย์ในผลผลิตอื่นๆด้วย สามารถลดรายจ่ายค่าผักในครอบครัวและสร้างรายได้เสริม

- **มีการรวมกลุ่มกันอย่างเข้มแข็ง** มีเป้าหมายร่วมกันอย่างชัดเจน ทั้งกรรมการสมาชิกทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ผลผลิตได้รับเครื่องหมายรับรองคุณภาพจากหน่วยงานรัฐ การปลูกผักปลอดสารสามารถกระตุ้นให้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญในการสร้างแหล่งอาหารปลอดภัย ทำให้เครือข่ายผักปลอดภัยเข้มแข็งมากขึ้น

- **พัฒนาศักยภาพแกนนำ** สร้างความรู้เพิ่มผลผลิต เช่น ความรู้เรื่องพิษจากสารเคมีทางการเกษตร การบริหารจัดการกลุ่ม ฯลฯ ขยายแนวคิดอาหารปลอดภัย ปรับค่านิยมการบริโภค พัฒนามาตรฐาน ประสานหน่วยงานที่เชื่อถือได้ตรวจสอบคุณภาพและรับรองการผลิต พัฒนาแหล่งเรียนรู้ ส่งเสริมให้แหล่งปลูกผักปลอดสารเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรปลอดภัย และเป็นจุดจำหน่ายผลผลิตผักปลอดสาร ตลอดจนเพิ่มช่องทางสื่อให้มากขึ้น ทั้งการรณรงค์ เอกสารเผยแพร่ รายการวิทยุ

- **เกษตรกรพันธุ์ข้าว** เพื่อเป็นการลดต้นทุนค่าเมล็ดพันธุ์ข้าว ทั้งยังได้เมล็ดพันธุ์ที่ถูกใจ ราคาถูก มีคุณภาพ เกษตรกรผลิตพันธุ์ข้าวขายเองเพิ่มมูลค่าข้าว สร้างช่องทางการตลาดของชุมชน จึงมีการจัดตั้งเครือข่ายเมล็ดพันธุ์ข้าว ซึ่งเครือข่ายจะมีบทบาทในการส่งเสริมความเข้มแข็งในระดับกลุ่ม ใช้เวทีประชุมประจำเดือนเป็นเวทีติดตาม ประเมินผล แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เมื่อได้ผลผลิตจะแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนหนึ่งที่เมล็ดพันธุ์ดีมีคุณภาพจะจำหน่ายเข้าโรงสี ส่วนที่เหลือแบ่งไว้บริโภค จนทำให้เกษตรกรสามารถลดต้นทุนค่าเมล็ดพันธุ์ได้จริง ชื่อเมล็ดพันธุ์ในราคาถูก สามารถผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวปลูกด้วยตนเองได้ คณะกรรมการมีความตั้งใจทำงาน การบริหารจัดการโปร่งใส ตรวจสอบได้ มีการขยายผลกับเกษตรกรทั้งที่เป็นสมาชิกและไม่เป็นสมาชิกเครือข่ายมีการประสานความร่วมมือทั้งคนในชุมชน ภาครัฐ ภาคีความร่วมมือทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน ส่งเสริมให้เกษตรกรตระหนักถึงความสำคัญในการเพาะเมล็ดพันธุ์ข้าวด้วยตนเอง สามารถเพาะเมล็ดพันธุ์ข้าวได้ด้วยตนเอง ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งในเครือข่ายและนอกเครือข่าย

3.4.4 สวัสดิการชุมชน

1) จุดเริ่มต้นสวัสดิการชุมชน

สวัสดิการชุมชน เป็นระบบการเกื้อกูลเอื้ออาทรกันช่วยเหลือกันของคนในชุมชน ส่งเสริมให้เกิดความยั่งยืนของความสัมพันธ์ในชุมชนมากยิ่งขึ้น และยังเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาโดยเฉพาะปัญหาหนี้สินของคนในชุมชนได้อีกทางหนึ่งด้วย

การจัดสวัสดิการชุมชนในจังหวัดชัยนาท ถือเป็นการสร้างความมั่นคงในชีวิต เมื่อมีเหตุให้ต้องเจ็บไข้ได้ป่วย เสียชีวิต สวัสดิการชุมชนจะสามารถช่วยแบ่งเบาภาระของครอบครัวได้ การจัดสวัสดิการชุมชนมาจากการออมทรัพย์ และประสานงบประมาณจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อสนับสนุนกองทุนสวัสดิการชุมชน ในขณะที่จังหวัดนครปฐม เริ่มจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนเพื่อช่วยเหลือกันเอง โดยยกเอาเรื่องของการทำบุญมาเป็นเครื่องมือในการออม “ออมบุญได้บุญได้สวัสดิการ” เริ่มจากกลุ่มสัจจะสวัสดิการกองทุนบุญวันละบาทตำบลสวนป่า เป็นแหล่งเรียนรู้และขยายกองทุนสวัสดิการชุมชนไปใน 20 ตำบล และยังคงดำเนินการควบคู่ไปกับกองทุนสัจจะออมทรัพย์ ซึ่งเป็นแหล่งเงินกู้ยืมที่เป็นของชุมชนเองเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบของคนในชุมชน

นอกจากนี้ ยังมีการจัดสวัสดิการชุมชนในรูปแบบการจัดทำกองทุนข้าวสาร ซึ่งเกิดจากการวิเคราะห์ข้อมูลบัญชีครัวเรือน ในหมวดรายจ่ายค่าข้าวสาร กับรายรับจากการทำนา พบว่าสวนทางกันคนส่วนใหญ่ที่เป็นเกษตรกรทำนาปลูกข้าว แต่กลับซื้อข้าวจากที่อื่นมาบริโภค จึงเกิดแนวคิดในการสร้างสวัสดิการเพื่อชาวนาได้บริโภคข้าวที่ปลูกเอง ให้สามารถซื้อข้าวสารได้ในราคาถูกกว่าท้องตลาด

2) กระบวนการเรียนรู้จากการแก้ปัญหาในเชิงประเด็น

- การรวมกลุ่มของชุมชนในการจัดทำกองทุนสวัสดิการชุมชน และกองทุนข้าวสาร เกิดจากการวิเคราะห์ข้อมูลบัญชีครัวเรือน จึงเกิดแนวคิดในการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนขึ้นด้วยการรวมคน มีสมาชิกกองทุน ในการรวมกลุ่มของกองทุนข้าวสารมีการสำรวจความต้องการบริโภคข้าวสารของคนในชุมชน ซึ่งคนส่วนใหญ่นิยมบริโภคข้าว ข้าวหอมมะลิ ข้าวพันธุ์กอเดียว ข้าวพันธุ์ตาแห้ง

- การออมเงิน ในกองทุนสวัสดิการชุมชนส่วนใหญ่สมาชิกจะออมกันคนละ 1 บาท นัดเจอกันออมเงินทุกเดือน ส่วนกองทุนข้าวสารจะออมหุ้นๆละ 100 บาทเพื่อใช้สำหรับเป็นทุนซื้อข้าวสาร

- การประชุมใหญ่ปีละครั้ง เพื่อคัดเลือกคณะกรรมการ แลกเปลี่ยนสถานการณ์ปัญหาในตำบล การประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การสรุปบทเรียน การติดตามประเมินผล การขยายผล

- การจัดทำบัญชีครัวเรือนสำหรับสมาชิกสำรวจหนี้สินสมาชิก และหาแนวทางแก้หนี้ให้กับสมาชิก อาทิ หนี้จากธกส. กองทุนหมู่บ้าน สหกรณ์โคนม ฯลฯ เป็นการบูรณาการทำงานระหว่าง การส่งเสริมการออมและการแก้ปัญหาหนี้สินครัวเรือน

3) ผลสำเร็จเป็นรูปธรรมที่เกิดขึ้น

- จัดสวัสดิการให้กับสมาชิก เกิด แก่ เจ็บ ตาย ยกตัวอย่างหลักเกณฑ์ที่กำหนดร่วมกันของจังหวัดนครปฐม ดังนี้

- เกิด ได้ 500 บาท แม่นอนโรงพยาบาลได้คืนละ 100 บาท 5 คืน/ปี
- บาดเจ็บได้คืนละ 100 บาท 10 คืน/ปี
- ตาย เป็นสมาชิก6เดือนได้2,500 บาท/เป็นสมาชิก 1 ปีได้ 5,000 บาท/เป็นสมาชิก2ปีได้10,000 บาท/4ปีได้15,000 บาท/8ปีได้20,000 บาทและ16ปีได้30,000 บาท
- จัดบำนาญแก่สมาชิก หากเป็นสมาชิก 15 ปีขึ้นไปเมื่ออายุครบ 60 ปีได้บำนาญเดือนละ300 บาท

- การแก้หนี้สินชั่วคราวให้กับสมาชิก เกิดขึ้นจากความต้องการหาแหล่งเงินช่วยเหลือสมาชิกในระยะเวลาจำกัด ภายใน 1- 3 วันเป็นกองทุนหมุนเวียน เช่น สมาชิกที่เป็นหนี้รทส.หรือสหกรณ์โคนม กรรมการพิจารณาให้ยืมเงินไปภายใน 1 วัน ส่วนกองทุนหมู่บ้านให้ภายใน 3 วัน เป็นต้น

- การส่งเสริมการออม และการเชื่อมโยงกิจกรรมต่างๆในตำบล ในการมาพบปะกันของสมาชิกกลุ่มประจำเดือน สมาชิกจะต้องแจ้งความคืบหน้าบัญชีครัวเรือน และปัญหาอุปสรรค รวมถึงช่วยกันหาแนวทางการลดหนี้ในครัวเรือน และเชื่อมโยงกิจกรรมการพัฒนาต่างๆในตำบลให้เกิดการเรียนรู้แลกเปลี่ยนกัน

- มีระบบการทำงาน และวิธีการทำงานที่คิดออกแบบร่วมกัน สร้างกฎเกณฑ์ของตัวเองขึ้น บนพื้นฐานคนชุมชนเดียวกัน ความเห็นอกเห็นใจกันช่วยเหลือกัน เช่น การแก้หนี้ชั่วคราวให้กับสมาชิก สามารถยืมเงินไปใช้หนี้ก่อนภายใน 1- 3 วันเป็นกองทุนหมุนเวียน เป็นต้น มีการเชื่อมโยงกับหน่วยงานที่ส่งเสริมเรื่องสวัสดิการชุมชน อาทิ พอช. พมจ. และมีแผนการเชื่อมร้อยกองทุนสวัสดิการชุมชนกับตำบลอื่นในจังหวัด 14-15 ตำบล เพื่อยกระดับเป็นกองทุนสวัสดิการชุมชนระดับจังหวัด ซึ่งอยู่ระหว่างการหารือ วางแผนดำเนินการ

- เกิดการรวมคนทั้งตำบล เชื่อมร้อยคนให้มีกิจกรรมร่วมกัน ได้พบปะกัน พูดคุยกัน บูรณาการงานพัฒนาเรื่องอื่นในตำบล อาทิ เริ่มจากการทำบัญชีครัวเรือน การแก้หนี้ สร้างแหล่งพลังงานในชุมชนการออมบุญกันเพื่อสวัสดิการสร้างให้เกิดความเอื้ออาทรต่อกัน เกิดความผูกพัน มีความเป็นกลุ่มเป็นชุมชนเดียวกัน ส่งเสริมจริยธรรมความไม่เอาเปรียบกัน

- ได้ดอกผลจากกองทุนเงินออม ต่อยอดกิจกรรมสร้างสรรค์ในตำบล อาทิ กิจกรรมพาผู้สูงอายุไปท่องเที่ยว เป็นต้น

- กองทุนข่าวสาร ทำให้เกิดการช่วยเหลือคนในชุมชนให้สามารถซื้อข่าวสารได้ในราคาถูกกว่าท้องตลาด พัฒนากองทุนข่าวสารเป็นสหกรณ์ของชุมชน คนในชุมชนเกิดความตื่นตัวในการลดรายจ่ายค่าข่าวสาร ริเริ่มการปลูกข้าวครบวงจร มีโรงสีชุมชน ปลูกเอง ขายเองในชุมชนเพิ่มมูลค่าผลผลิต คณะกรรมการทำงานด้วยความตั้งใจตัดสินใจบนฐานข้อมูล มีการประชุมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง การบริหารจัดการอย่างเป็นระบบสามารถตรวจสอบได้ คนในชุมชนให้ความร่วมมือ

เป็นอย่างไรในการพัฒนากองทุนข้าวสารของตำบล ขยายกองทุนให้ครอบคลุมทั้งจังหวัด พัฒนา ศักยภาพแกนนำ ผลิตสื่อประชาสัมพันธ์ พัฒนาให้มีการผลิตครบวงจร

- การเปลี่ยนแปลงชุมชนให้เป็นชุมชนพึ่งตนเอง เริ่มจากการปรับเปลี่ยนวิธีคิด สร้างรูปธรรมการแก้ปัญหาให้ชัดเจนเพื่อให้เป็นเครื่องมือในการขยายแนวคิด และการประชุม อย่างต่อเนื่องทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันและกัน

3.4.5 วิสาหกิจชุมชน

1) จุดเริ่มต้นของวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชน ถือเป็นประเด็นร่วมในการจัดการเศรษฐกิจระดับตำบลให้สอดคล้องกับ ศักยภาพของตำบล โดยค้นหาศักยภาพในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากการร่วมกันคิด ร่วมกัน วางแผนของคนในชุมชนรวมทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ และเอกชนที่เข้ามาส่งเสริมด้านเศรษฐกิจของชุมชน ส่งเสริมอาชีพ เช่น กลุ่มเลี้ยงหมู กลุ่มแปรรูป กล้วย กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์บ้านเม็ด ในจังหวัดอุทัยธานี หรือกลุ่มทำน้ำพริก โรงน้ำดื่มชุมชนในจังหวัด ชัยนาท หรือกลุ่มผลิตปลานิลเค็มตากแห้ง กลุ่มเลี้ยงหมูหลุม โรงน้ำดื่มชุมชนในจังหวัดนครปฐม

ตัวอย่างการจัดตั้งโรงน้ำดื่มชุมชนในจังหวัดนครปฐม เป็นวิสาหกิจชุมชนที่มีการขับเคลื่อน จากรูปธรรมการทำงานในพื้นที่ตำบลสามง่าม โรงน้ำดื่มชุมชนถือเป็นกิจกรรมที่ต้องอาศัยศักยภาพ หลายด้านในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่มีความรู้ความสามารถหรือเป็นผู้มีองค์ความรู้ที่จะ ขับเคลื่อนกิจกรรมให้บรรลุผลและดำรงอยู่ได้ตลอดรอดฝั่ง โดยได้เริ่มดำเนินโครงการน้ำดื่มชุมชนขึ้น ภายใต้งบประมาณสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมพึ่งตนเองเพื่อชุมชนพอเพียงในปีพ.ศ. 2552 สิ่งสำคัญของการดำเนินกิจกรรมโรงน้ำดื่มชุมชนตำบลสามง่าม คือการใส่ใจและทุ่มเทในกิจการ ของส่วนรวมเพื่อคนทั้งตำบล ให้โรงน้ำดื่มชุมชนเป็นศูนย์กลางของความร่วมมือช่วยเหลือกัน เชื่อมสัมพันธ์เอื้ออาทรต่อกันภายใต้ความเสียสละของแกนนำ และอาสาสมัคร

2) กระบวนการเรียนรู้จากการแก้ปัญหาในเชิงประเด็น

- การสร้างศักยภาพคนในชุมชนด้วยการพัฒนาองค์ความรู้เรื่องการทำโรงน้ำดื่มชุมชน และได้ยกระดับองค์ความรู้สู่การถ่ายทอดส่งต่อไปกับตำบลอื่นๆได้ ซึ่งปัจจัยสำคัญคือความเอาใจใส่ ร่วมกันของแกนนำ และอาสาสมัครในชุมชน

- การศึกษาค้นคว้าและเลือกสรรเครื่องจักรที่มีคุณภาพของคณะทำงานในชุมชน ใช้ระบบ จ่ายน้ำอัตโนมัติด้วยการหยอดเหรียญ การหาข้อมูล ทำความรู้จักกิจกรรมโรงน้ำดื่มที่ได้มาตรฐาน ได้แก่ การศึกษาดูงานจากตำบลใกล้เคียง(บ้านสรรพัฒนา บ้านหนองหนั่ง) ค้นหาแห่งความรู้เพิ่มเติม ประสานกับบริษัทหรือร้านขายเครื่องกรองน้ำเพื่อรับคำปรึกษากับผู้รู้ คัดเลือกบริษัททำเครื่องกรอง น้ำที่ดีและราคาถูกเหมาะสมกับงบประมาณและการจัดตั้งในชุมชน หาสถานที่จัดตั้งโรงน้ำดื่มชุมชน ซึ่งได้ที่ดินของคนในชุมชนที่สนับสนุนให้ใช้เพื่อประโยชน์ของส่วนรวมเป็นพื้นที่ใกล้ตลาดศูนย์กลาง

ชุมชน ทำการก่อสร้างและติดตั้งเครื่องจักร และมีการทดลองใช้ ถึงแม้ยังไม่มีรับรองมาตรฐานจากหน่วยงานแต่คณะทำงานได้ทดสอบคุณภาพน้ำหลากหลายวิธีเพื่อให้มั่นใจสูงสุดต่อการบริโภค

- **การตรวจเช็คระบบเครื่องจักร** บำรุงรักษาและล้างเครื่องจักรทุกสัปดาห์ เพื่อตรวจสอบคุณภาพเครื่องให้การทำงานเป็นปกติได้น้ำคุณภาพดีให้คนในชุมชนมั่นใจได้ ซึ่งคณะทำงานจะต้องสร้างความเชื่อมั่นและรับผิดชอบต่อผลงานเพื่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ

- **การพัฒนากลไกการทำงาน** ที่หลากหลาย ร่วมมือกันทั้งชุมชน หน่วยงานราชการ และเอกชน มีองค์ความรู้ในการพัฒนากิจกรรมวิสาหกิจชุมชนได้ รวมถึงมีอาสาสมัครในการดูแลกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ คณะทำงานประชุมปรึกษาหารือกับคนในชุมชนเพื่อรับฟังข้อเสนอแนะความต้องการต่างๆ หน่วยงานท้องถิ่นให้การสนับสนุนกิจกรรมที่เกิดจากการริเริ่มของคนในชุมชน

3) ผลสำเร็จเป็นรูปธรรมที่เกิดขึ้น

- คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีแหล่งน้ำดื่มเพื่อบริโภคที่มีคุณภาพ ราคาถูก ลดรายจ่ายค่าน้ำดื่ม สร้างเสริมคุณภาพชีวิตและสุขภาพที่ดี

- **สร้างอาชีพใหม่** อาชีพเสริมให้กับคนในชุมชน ได้แก่ การซื้อน้ำจากโรงน้ำดื่มชุมชนไปขายต่อให้กับร้านอาหาร ร้านที่ต้องการใช้น้ำ พ่อค้าแม่ค้าในตลาดนัด ได้กำไรถึงละ 10-15 บาท เด็กๆมีอาชีพเสริมรับจ้างกรอกน้ำที่โรงน้ำดื่มชุมชนแก่คนในชุมชนอื่นที่มาซื้อน้ำไปจำนวนมากๆ ได้รายได้ถึงละ 2 บาท เป็นต้น

- **เกิดความภาคภูมิใจในกิจการของตำบล** ซึ่งเป็นกิจการส่วนรวมที่ร่วมกันสร้างขึ้นและได้ผลผลิตที่ดีขึ้น มีรูปธรรมของรายได้จากการขายน้ำสูงขึ้นทุกเดือน และมีแผนในปี 2553 จากรายได้ที่มีเพิ่มขึ้นโรงน้ำดื่มชุมชนจะแจกน้ำดื่มฟรีครัวเรือนละ 20 ลิตร

- **การถ่ายทอดองค์ความรู้** เรื่องวิสาหกิจชุมชนกิจกรรมโรงน้ำดื่มชุมชนให้กับตำบลอื่นๆ โดยเห็นว่าประโยชน์ของการผลิตน้ำดื่มของชุมชนเองนั้นจะช่วยให้คนในชุมชนสามารถบริหารจัดการและสร้างคุณภาพของน้ำดื่มด้วยตัวเอง ในราคาที่ถูกลงกว่า สามารถดูแลคุณภาพชีวิตตนเองได้ และยังสร้างอาชีพเสริมให้กับคนในชุมชนด้วย

บทที่ 4

บทสรุป

การเปลี่ยนแปลงที่สร้างความสัมพันธ์ใหม่ของความร่วมมือ

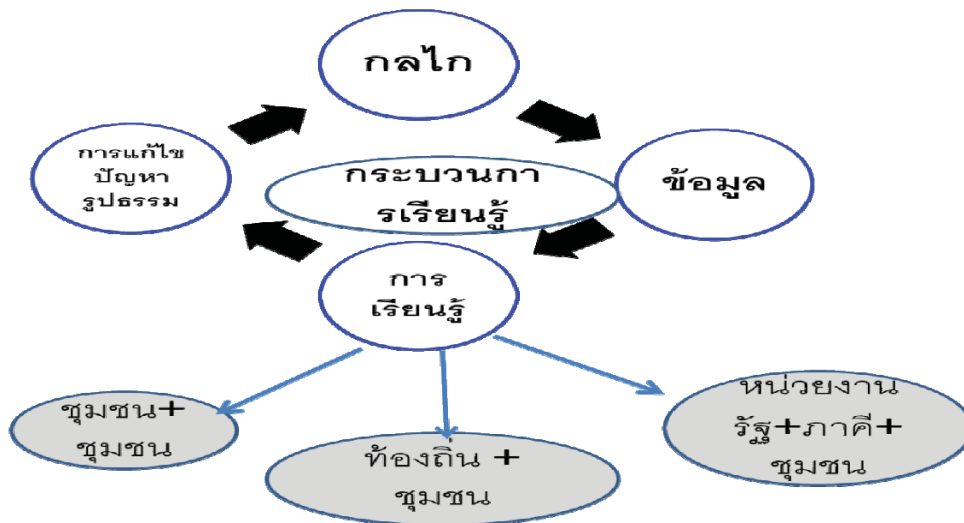
กระบวนการดำเนินโครงการความร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาภัยจนพัฒนาสังคมและสุขภาวะในพื้นที่ภาคกลางและในพื้นที่ 17 จังหวัด เป็นโครงการวิจัยทำงานร่วมกันในระดับจังหวัด โดยใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง โดยเน้นโจทย์วิจัยที่พัฒนามาจากจังหวัด ซึ่งเป้าหมายการทำงานอยู่ที่การแก้ไขปัญหาความยากจน สร้างทางเลือกอาชีพ โอกาสของชุมชน ประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น การทำงานได้เน้นให้กลไกในพื้นที่เป็นผู้ขับเคลื่อนหลัก และ งาน “วิจัย” เป็นเครื่องมือการเรียนรู้สร้างการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “การสร้างความร่วมมือ” และ “การจัดการร่วม”

บทเรียนด้านการเรียนรู้ได้สร้างกระบวนการที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครัวเรือน ชุมชน หมู่บ้าน ตำบลและจังหวัด กระบวนการเรียนรู้ที่สามารถสร้างการแก้ไขปัญหา และการเปลี่ยนแปลงได้นั้นต้องอาศัยทุนทางสังคมเดิมที่มีอยู่และปัจจัยการนำเข้า รวมทั้งการสร้างการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับการแก้ไขปัญหาของชุมชน(ประชาชน) เป็นสิ่งที่พื้นที่ต้องการ เหมาะสมกับสถานการณ์ เวลา โอกาสที่มีเงื่อนไขของความสำเร็จในเวลาเดียวกัน

4.1 กระบวนการเรียนรู้ที่โครงการความร่วมมือฯสร้างขึ้นนั้นได้มีปัจจัยสำคัญคือ

- 1)กลไก 2)ข้อมูล 3)กระบวนการเรียนรู้ 4)การปฏิบัติการแก้ไขปัญหาเชิงรูปธรรม

ภาพแสดงกระบวนการเรียนรู้ชุมชน

ความสัมพันธ์ของปัจจัยทั้ง 4 ด้าน (ดังรูปภาพ) ในแต่ละด้านมีบทบาทที่ชัดเจน แตกต่างกันแต่เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน

ด้าน กลไก ซึ่งมีองค์ประกอบ คณะทำงานหมู่บ้าน คณะทำงานตำบล ผู้ประสานโชน คณะทำงานอำเภอ คณะทำงานจังหวัด ในแต่ละจังหวัดได้สร้างกลไกขึ้นมาเพื่อเป็นผู้ขับเคลื่อน และ ผลักดัน งานลงพื้นที่ และกลุ่มเป้าหมาย ให้ตรงกับปัญหาและความต้องการ สิ่งสำคัญสร้างการมีส่วนร่วม ด้านร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ และประเมินผล ติดตาม ดังเช่น การจัดทำบัญชีครัวเรือน ประมาณ 2,000 คน/ของจังหวัดชัยนาท นครปฐม อุทัยธานี ซึ่งต้องใช้กลไกของอาสาสมัคร แกนนำเป็นผู้ ขับเคลื่อน ซึ่งสามารถผลักดันได้ ลักษณะของผู้นำที่ถูกคัดสรรเข้ามารวมโครงการ ต้องคุณลักษณะ 1) เปิดกว้าง เรียนรู้ 2) มีจิตใจที่มองถึงส่วนรวม 3) สื่อสารได้ 4) มีสายตาไกล เชิงวิเคราะห์ วางแผนได้ เห็นยุทธศาสตร์ตำบล 5) มีการบริหารจัดการดีโปร่งใส ในองค์ประกอบของ “กลไก” ทำให้เห็นถึงการ ยกระดับของ คณะทำงานหรือผู้นำที่แตกต่างกัน เช่น **คณะทำงานหมู่บ้าน** จะยกระดับเป็นนักจัดการ ชุมชน มีครัวเรือนต้นแบบ หรือ ครัวเรือนอาสา **คณะทำงานตำบล** ยกระดับความสามารถ เป็นวิทยากร ตำบล ให้ความรู้เฉพาะประเด็นเช่น ปุ๋ย เกษตร แปรรูป และ แผนชุมชน บัญชีครัวเรือนและพัฒนา เป็นนักจัดการวางแผน ยุทธศาสตร์ตำบล สร้างตำบลเข้มแข็ง ผู้ประสานโชน และ **คณะทำงานอำเภอ** มีหน้าที่ติดตามร่วมประเมินผลงาน มีความสำเร็จ หรือมีปัญหาอุปสรรคอย่างไร นำเข้าสู่การประชุม คณะทำงานจังหวัดช่วยกันวิเคราะห์ให้ข้อเสนอแนะ ทางออก **คณะทำงานจังหวัด** จะมีบทบาทใน การผลักดันยุทธศาสตร์จังหวัด การบูรณาการกับหน่วยงานราชการ และ การบริหารจัดการงบประมาณ

ที่โปร่งใส มีการใช้งบประมาณที่มีประสิทธิภาพ คณะทำงานจังหวัดเป็นองค์ประกอบเชื่อมโยงตัวแทน ตั้งแต่ระดับจังหวัด และผู้ประสานโซน นักวิชาการท้องถิ่น ผู้รู้ตัวแทนหน่วยงาน (ระดับปฏิบัติการจริง) และ ตัวแทนองค์กรการปกครองท้องถิ่น

ด้าน ข้อมูล ข้อมูลที่สร้างการเรียนรู้สามารถวิเคราะห์ตนเองได้ คือข้อมูลบัญชีครัวเรือน ซึ่งเป็นการสร้างการเรียนรู้ในระดับครัวเรือน จากนั้นมีการวิเคราะห์ข้อมูลที่ลึกต่อการแก้ไขปัญหาเชิง เศรษฐกิจระดับครัวเรือนคือ ข้อมูลรายรับรายจ่ายหมู่บ้าน ซึ่งทำให้เกิดการพัฒนาสู่ข้อมูลที่สามารถ แก้ไขปัญหาอาชีพ คือ ข้อมูลบัญชีกำไรขาดทุนและบัญชีต้นทุนการผลิต หรือ ข้อมูลปัจจัยการผลิต จากนั้นการพัฒนาข้อมูลเพื่อนำสู่การจัดการชุมชนโดยผ่านเครื่อง “แผนชุมชน” ชุมชนจึงพัฒนา ข้อมูลอีก คือ ข้อมูลฐานทรัพยากรและข้อมูลปัญหาของชุมชน ซึ่งนำสู่การพัฒนาฐานข้อมูลตำบล เพื่อนำสู่การตัดสินใจบริหารจัดการชุมชนและท้องถิ่น

ด้าน การเรียนรู้จากกระบวนการทำงานทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในเรื่องต่างๆ ดังต่อไปนี้ 1)การจัดทำแผนและข้อเสนอ2)การทำระบบฐานข้อมูล 3)การสร้างกระบวนการวิเคราะห์ 4)การ สังเคราะห์ 5)การสร้างแหล่งเรียนรู้และต้นแบบ 6)การบูรณาการงบประมาณและภาคี 7)การสร้างกล ยุทธ์การบริหารจัดการชุมชน 8)การเรียนรู้ระบบการจัดการและสร้างเครือข่าย 9)การประเมินแบบเสริมพลัง การสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานและภาคี 10)การแก้ไขอาชีพหลักและสร้างทางเลือกอาชีพ ใหม่ 11)การพัฒนาแนวคิดการทำงาน 12)การพัฒนาการจัดการความรู้ชุมชน

ด้าน การแก้ไขปัญหาเชิงรูปธรรม ในกระบวนการทำงานนั้นได้สร้างรูปธรรมที่นำสู่การ เปลี่ยนแปลงและคุณภาพงานใหม่ ได้แก่ 1)ตำบลเข้มแข็ง 2)ความร่วมมือระดับจังหวัด 3)การ จัดการที่ดินชุมชน 4)เกษตรอินทรีย์ครบวงจร 5)วิสาหกิจชุมชน 6)ชุมชนเข้มแข็ง 7)เยาวชนอาสา 8)สวัสดิการ/องค์กรการเงิน 9)ปลดหนี้สิน 10)ครัวเรือนอาสาต้นแบบ 11)เศรษฐกิจพึ่งตนเอง

12)ระบบการจัดการน้ำท้องถิ่น

จากความสัมพันธ์ ในกระบวนการทำงานของกลไก ข้อมูล การเรียนรู้ และการแก้ไขปัญหา เชิงรูปธรรมทำให้เกิดการยกระดับการเชื่อมโยงระหว่าง ชุมชนกับชุมชน ชุมชนกับท้องถิ่น ชุมชน ท้องถิ่น หน่วยงานกับภาคี ซึ่งสามารถกล่าวรายละเอียดดังนี้

ชุมชนกับชุมชนคือ ชุมชนสามารถรู้ถึงปัญหาร่วมกัน และสามารถวิเคราะห์เห็นในสาเหตุของ ปัญหา เกิดเวทีการเรียนรู้แลกเปลี่ยน ให้กำลังใจ เอื้ออาทร จากนั้นมีการค้นหาทางออกหรือ

แนวทางการแก้ไขปัญหาพร้อม สร้างความสัมพันธ์ใหม่ หากชุมชนที่มีทุนทางสังคมเป็นระบบเครือญาติ มีฐานวัฒนธรรมเดิมอยู่ทำให้เป็นปัจจัยที่สร้างความเข้มแข็งระดับชุมชน เกิดเป้าหมายในระดับชุมชน สร้างการรวมตัวในรูปของเครือข่ายขยายผลความสำเร็จในหมู่บ้านใกล้เคียงและเกิดแผนชีวิตชุมชนนำสู่การจัดการชุมชนร่วมกันและเกิดความเข้มแข็งสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืน

ชุมชนกับท้องถิ่น คือในกระบวนการทำงานสามารถสร้างการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งทำงานภายใต้แนวคิดความร่วมมือ รูปแบบความร่วมมือเริ่มต้นด้วยการใช้ “ข้อมูล” เป็นฐานการทำงาน มีการเห็นข้อมูล ยอมรับ วิเคราะห์ แปรความข้อมูล นำสู่การจัดการปัญหาร่วมกันและเครื่องมือที่ใช้สร้างแนวทางการทำงานร่วม คือ แผนตำบล ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิตการจัดทำแผนตำบล เริ่มต้นด้วยการลงเก็บข้อมูลบัญชีครัวเรือน บันทึกรวบรวม วิเคราะห์ร่วม คัดข้อมูลและนำมาสังเคราะห์ พัฒนาจนเป็นแผนการแก้ไขปัญหาพร้อม เช่น น้ำ ระบบการผลิต สุขภาพ การลดต้นทุน กองทุน จากการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับองค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่นทำให้มีการยอมรับในบทบาทและเข้าใจเงื่อนไขแต่ละฝ่าย เห็นศักยภาพของกันและกัน จนพัฒนาสู่การติดตาม ประเมิน สร้างความโปร่งใสและสร้างความศรัทธาร่วม เชื่อมมัน ไว้วางใจ และร่วมที่จะพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นโดยใช้ความสัมพันธ์ในวัฒนธรรมของความมีเหตุผลในการจัดการปัญหาร่วมของตำบล

ชุมชน ท้องถิ่น หน่วยงานกับภาคี คือ จากกระบวนการทำงานความร่วมมือได้สร้างการกำหนดแนวทางการวางแผนการพัฒนาชุมชน ท้องถิ่นแบบบูรณาการ ซึ่งหากเรามองผ่านรูปแบบกลไกการทำงานทุกภาคส่วน ที่มีองค์ประกอบที่มีความหลากหลาย แกนนำ ผู้รู้ นักวิชาการ เจ้าหน้าที่รัฐ นายกอบต. องค์กรพัฒนาเอกชน จากคณะทำงานที่เข้มแข็งมีระบบบริหารโปร่งใส แบ่งบทบาทการทำงานที่ชัดเจน นำมาสู่การพัฒนาอย่างเป็นระบบครบวงจรโดยใช้เครื่องมือห่วงโซ่อุปทาน สร้างประสิทธิภาพของแผนตำบลและแผนจังหวัด นำสู่การเชื่อมโยงระหว่างแผนชุมชนกับแผน อบต. และการเชื่อมโยงระหว่างแผนตำบลสู่แผนจังหวัด การสนับสนุนของจังหวัดทำให้มีเวทีการแลกเปลี่ยนสรุปบทเรียน มีการติดตามกระตุ้นการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องและมีการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ผ่านหลักสูตรต่างๆ มีการขับเคลื่อนการทำบัญชีครัวเรือนในระดับจังหวัด มีการประเมินแผนชุมชนสร้างคุณภาพ สร้างการแก้ไขปัญหาแบบครบวงจร เช่น สนับสนุน ข้าว เริ่มต้นปัจจัยการผลิต เมล็ดพันธุ์ ข้าวเปลือก โรงสี แปรรูป ข้าวสาร การตลาดภายในชุมชน กองทุนชุมชน เป็นต้น รวมทั้ง มีการพัฒนาฐานข้อมูลจังหวัด การพัฒนาต่อยอดการทำงานได้หน่วยงานองค์กรอิสระเข้ามาช่วยเสริมงบประมาณเพิ่มศักยภาพให้กับตำบลในรูปแบบต่างๆ

[illegible]

4.2 ข้อมูลกับการเปลี่ยนแปลง

ในกระบวนการทำงานพื้นที่ภาคกลางได้ใช้ “ข้อมูล” เป็นฐานการตัดสินใจในการแก้ไขปัญหา และการพัฒนาตำบล และสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ชุมชน วิชาการ ทั้งสามส่วนได้เรียนรู้ร่วมกันในการยกระดับจัดการปัญหาของตำบลซึ่งข้อมูลเกิดจากความพยายามที่จะพัฒนาระบบฐานข้อมูลของตนเอง และข้อมูลที่เป็นเกี่ยวข้อง ข้อมูลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับความคิด มีหลักคิดในการพัฒนา กิจกรรมให้สอดคล้องกับการแก้ไขปัญหา เช่น การพัฒนาศักยภาพกลุ่มองค์กร กลุ่มอาชีพ การพัฒนาการแก้ไขปัญหาเรื่องหนี้สิน การพัฒนาด้านอนุรักษ์พลังงาน การพัฒนาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาด้านครัวเรือนอาสาสู่ความพอเพียง สร้างแหล่งเรียนรู้และคนต้นแบบ การพัฒนาด้านเด็กและเยาวชน ที่มีศักยภาพในการพัฒนาตำบล การพัฒนาระบบข้อมูล สร้างหลักสูตรการอบรม การจัดเก็บข้อมูล สะท้อนข้อมูล และพัฒนาแผนตำบล เป็นต้น

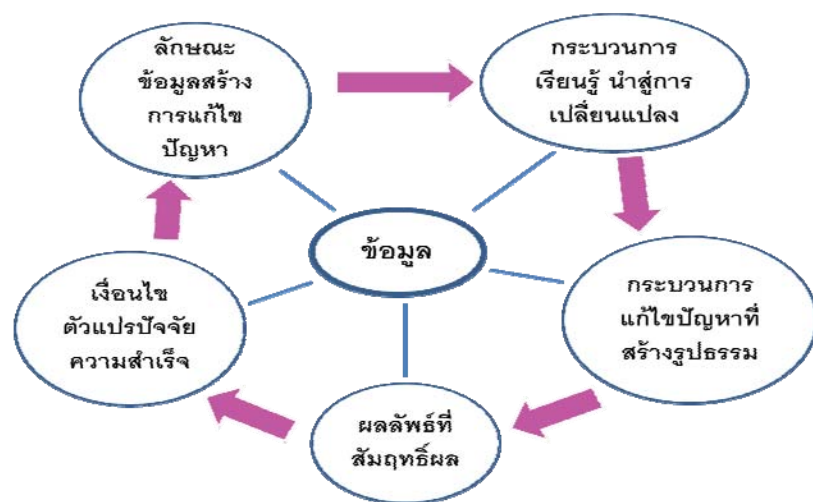
ข้อมูลยังสร้างการเรียนรู้ นำสู่การพัฒนาศักยภาพคนทำงาน คือ พัฒนาระบบการคิด กระบวนการวางแผน มีการตั้งโจทย์ (ปัญหา) จากพื้นที่ทำให้คนมุ่งมั่นที่จะตอบโจทย์ตลอดเวลา รวมทั้งมีการสร้างกลไกการเรียนรู้ระหว่างการเดินทางไปทีละขั้น เช่น เรียนรู้ในการสร้างความร่วมมือ เรียนรู้การพัฒนาระบบฐานข้อมูล เรียนรู้การพัฒนาทั้งระบบ (ห่วงโซ่อุปทาน) เรียนรู้ระบบเศรษฐกิจ ชุมชน การแก้ไขปัญหาที่ดิน การจัดการน้ำ การพัฒนาหลักสูตร การจัดการเรียนรู้ ซึ่งการพัฒนาคนแต่ละพื้นที่มีการสร้างกลยุทธ์แตกต่างกัน และ สิ่งที่เป็นปัจจัยที่สามารถสร้างการเรียนรู้โดยผ่านข้อมูล คือ ข้อมูลบัญชีครัวเรือน ข้อมูลครัวเรือน ข้อมูลชุมชน การพัฒนาระบบและกลไกที่มาจากฐานล่าง รวมทั้งสามารถเชื่อมโยงความต้องการการแก้ไขปัญหาชุมชน กับความต้องการจัดการปัญหาในแต่ละระดับของภาครัฐ สิ่งที่เกิดขึ้นทำให้เห็นการพัฒนาหลาย ๆ ด้าน เช่น การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ การพัฒนากลุ่มวิสาหกิจ การสร้างเครือข่าย ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ กองทุนข้าวสาร เมล็ดพันธุ์ข้าว ผักปลอดภัย และมีการปรับพฤติกรรมการใช้ยา ลดหนี้ได้

ดังนั้น ข้อมูลที่ใช้สำหรับโครงการนี้มีลักษณะเด่น คือ เป็นข้อมูลที่สามารถสร้างการเรียนรู้และ นำสู่การจัดการปัญหาความยากจน และสร้างสุขภาวะในระดับบุคคล ชุมชน ตำบล และ จังหวัด ดังเช่น ข้อมูลบัญชีครัวเรือนกับการเรียนรู้สู่การจัดการตนเองและชุมชน ข้อมูลบัญชีครัวเรือนกับการจัดการครอบครัว ข้อมูลบัญชีครัวเรือนกับการปลดหนี้สิน ข้อมูลบัญชีครัวเรือนกับการพัฒนาแผนแม่บทชุมชน แผนยุทธศาสตร์จังหวัด ซึ่งการพัฒนาชุมชนในอดีตที่ผ่านมา แผนตำบล อำเภอ จังหวัด จะกำหนดจากส่วนราชการเป็นหลัก เนื่องจากยังไม่มีเครื่องมือที่สร้างการมีส่วนร่วม ชุมชนกับรัฐ แต่ปัจจุบันได้เกิดนวัตกรรมมากขึ้นในการสร้างการมีส่วนร่วม คือ แผนชุมชน เป็นอีกนัยยะหนึ่งคือ

เครื่องมือของการพัฒนาภาคประชาชน แผนจึงเป็นเครื่องมือการบริหารจัดการ ที่ให้ทุกภาคส่วนเข้าไปร่วมจัดการชุมชน ท้องถิ่น จังหวัด ในขณะเดียวกันข้อมูลเป็นฐานสนับสนุนแผนในการจัดการปัญหาและสร้างกระบวนการงานพัฒนาที่เน้นการปฏิบัติการในการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาประเด็นต่าง ๆ ทั้งระบบ ดังนั้นข้อมูลที่สร้างการเปลี่ยนแปลงมีรายละเอียดดังนี้

4.2.1 ข้อมูลที่สร้างการเปลี่ยนแปลง

“การใช้ข้อมูลเพื่อการแก้ไขปัญหา เพื่อการเปลี่ยนแปลง”

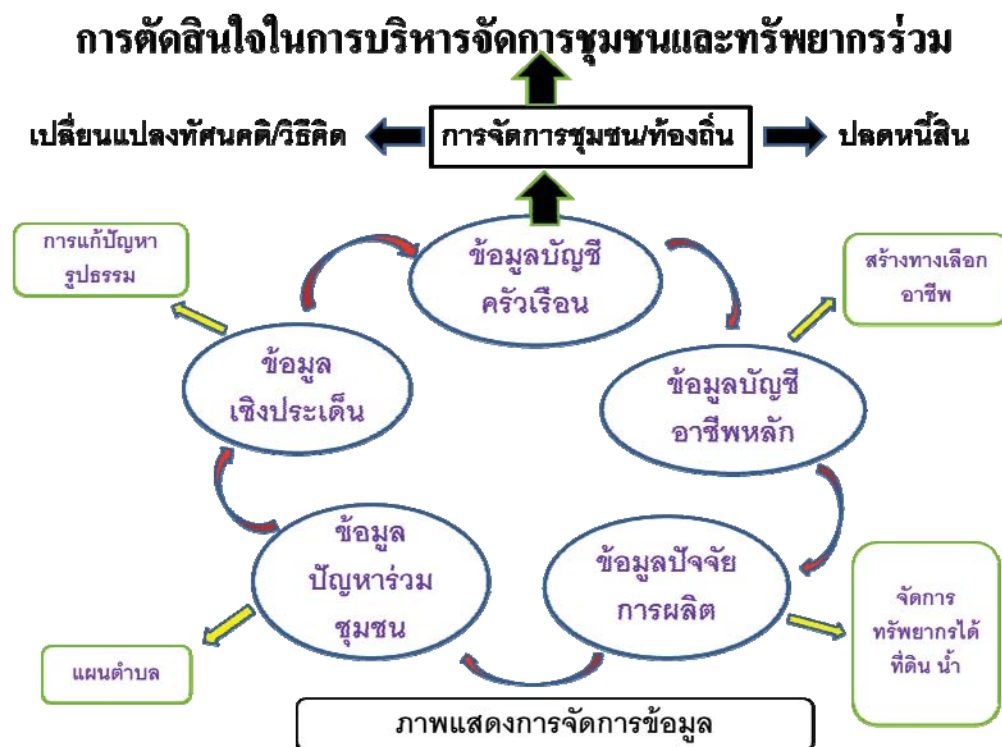

ข้อมูลที่น่าสู่การแก้ไขปัญหาต้องเป็นข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นผ่านการจัดเก็บรวบรวม ประมวลวิเคราะห์ ที่สร้างการมีส่วนร่วม และลักษณะของข้อมูลจะมีการพัฒนาไปตามบริบทของชุมชน ข้อมูลต้องนำมาสู่การสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถเปลี่ยนแปลงการแก้ไขปัญหาในหลายระดับ เช่น ระดับบุคคล ระดับครอบครัว ระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล ระดับจังหวัด สร้างมิติการเรียนรู้การจัดการตนเอง และชุมชน และสร้างมิติพื้นที่ทางสังคมให้ทุกภาคส่วน เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา รวมทั้งการสร้างมิติความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและชุมชนในการจัดการทรัพยากรร่วม นำสู่การตัดสินใจบริหารชุมชนใหม่ ข้อมูลที่น่าสู่การเปลี่ยนแปลงต้องสามารถสร้างกระบวนการแก้ไขปัญหาเชิงรูปธรรม เช่น การพัฒนาตำบลเข้มแข็ง การจัดการระบบเศรษฐกิจชุมชน การจัดการระบบทรัพยากรชุมชน การจัดการสุขภาวะชุมชน การจัดการสวัสดิการชุมชน การจัดการกองทุนชุมชน การจัดการเหล่านี้ จะนำสู่การเรียนรู้ใหม่ที่สามารถทำให้ชุมชนมีโอกาสนในการจัดการอาชีพใหม่ และ กำหนดอนาคตชีวิตตัวเอง ปรับตัว ท่ามกลางการวิกฤติ และลุกขึ้นมาจัดการชีวิตและท้องถิ่นอีกครั้ง ข้อมูลที่สร้างการเปลี่ยนแปลงยังต้องแสดงผลลัพธ์ที่สำริดผลได้ ดังเช่น ต้นแบบปลดหนี้ ต้นแบบการจัดการน้ำ ต้นแบบเกษตรอินทรีย์ ต้นแบบการจัดการที่เป็นรูปธรรมและสามารถขยายผลเป็นการศึกษาที่สร้างการเรียนรู้และทางเลือกใหม่ให้กับ

ชุมชนข้างเคียงและสังคมได้ และในอีกด้านหนึ่ง เราต้องรู้ถึงข้อจำกัดและเงื่อนไขของข้อมูลที่เป็นตัวแปรหรือปัจจัยที่สร้างการเรียนรู้ ส่งผลให้เกิดความสำเร็จของการแก้ไขปัญหา นั่นก็คือ ต้องเลือกลักษณะของข้อมูลที่น่าสู่การแก้ไขปัญหา ทั้งระบบ (ห่วงโซ่อุปทาน)

ความสำคัญของข้อมูลเป็นเรื่องที่ทุกฝ่ายยอมรับร่วมกันที่จะนำสู่การสร้างความร่วมมือ แต่ในด้านการตัดสินใจในการจัดการการแก้ไขปัญหาทั้งระบบ ชุมชนได้มีกระบวนการในการจัดการข้อมูลเพื่อให้สอดคล้องต่อการปฏิบัติการแก้ไขปัญหา ซึ่งในบางตำบลอาจจะใช้ข้อมูลบัญชีครัวเรือนสามารถแก้ไขปัญหาได้ แต่ในบางตำบลมีปัญหาซับซ้อนและเชื่อมโยงในหลายระดับ จึงต้องมีข้อมูลประเด็นต่างๆ เข้ามาร่วมในการวิเคราะห์ ดังนั้น กระบวนการจัดการข้อมูลจึงมีความสำคัญดังนี้

4.2.2 กระบวนการจัดการข้อมูล

กระบวนการจัดการข้อมูลของชุมชนชุมชนเริ่มต้นด้วยการจัดเก็บข้อมูลบัญชีครัวเรือน สามารถสะท้อนให้คนในชุมชนเห็นประเด็นปัญหา 1) รายรับรายจ่าย 2) ข้อมูลกำไรขาดทุน 3) ข้อมูลต้นทุนการผลิต 4) ข้อมูลหนี้สิน จากนั้น ข้อมูลบัญชีครัวเรือนทำให้เห็นปัญหาหลาย ๆ ด้านของชุมชน ที่เป็นต้นเหตุของความยากจน จึงพัฒนามาสู่ข้อมูลบัญชีอาชีพหลัก ซึ่งเป็นข้อมูลที่สะท้อนถึง ต้นทุนการผลิต รายรับรายจ่ายของหมู่บ้าน ข้อมูลบัญชีกำไร-ขาดทุนของกิจการ ข้อมูลนี้ทำให้เห็นถึงปัญหาของ

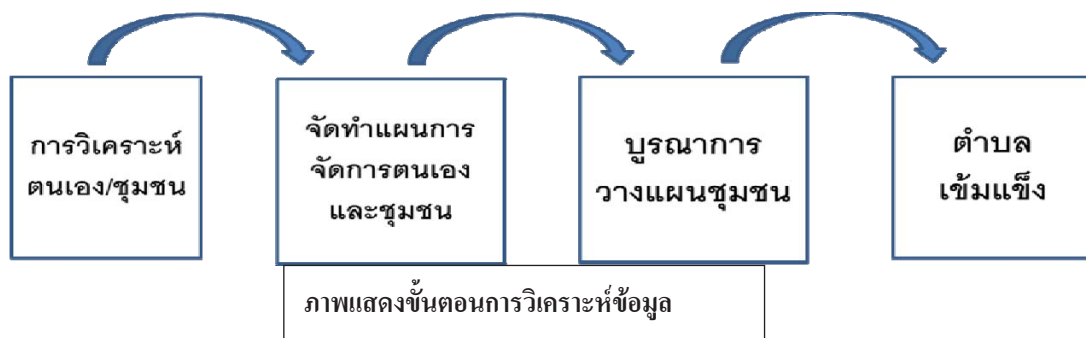
อาชีพหลัก มีต้นเหตุอยู่ที่ไหนอย่างไรและนำมาวิเคราะห์ สรุปสมรรถภาพที่จะนำสู่การตัดสินใจว่า อาชีพที่สอดคล้องเหมาะสมควรจะทำอย่างไร จึงเป็นข้อมูลที่สร้างทางเลือกด้านอาชีพ หรือ เกิดธุรกิจชุมชน/วิสาหกิจชุมชน เมื่อเข้าใจถึงอาชีพหลักว่ามีปัญหาอย่างไรแล้ว จึงนำสู่การเจาะลึกถึงปัจจัยการผลิตที่สัมพันธ์กับอาชีพ จึงมีการพัฒนาข้อมูลปัจจัยการผลิต ข้อมูลนี้จะทำให้เห็นถึงการบริหารจัดการทรัพยากร ที่ดิน น้ำ ทรัพยากรด้านคน (แรงงาน) ทรัพยากรด้านทุน (เงิน) ซึ่งนำสู่การจัดการทรัพยากรของชุมชน การจัดการที่ดิน-น้ำ และการบริหารแรงงาน และ ทุน ทำให้ชุมชนมีศักยภาพในการจัดการท้องถิ่นและเชื่อมโยงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาร่วมแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบและมีแผนการจัดการร่วม ลดความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากร จากข้อมูลดังกล่าวนี้ทำให้ชุมชนพัฒนาเห็นปัญหาร่วมของชุมชนในด้านต่าง ๆ ชุมชนจึงพัฒนาฐานข้อมูลปัญหาร่วมของชุมชน และ นำสู่การพัฒนากระบวนการข้อมูลแบบสารสนเทศ ประโยชน์ที่ได้ของข้อมูลลักษณะนี้ คือ แผนตำบลที่สอดคล้องต่อการแก้ไขปัญหาและเชื่อมโยงกับหน่วยงานรัฐที่ต้องการนโยบายสู่การปฏิบัติการแบบมีประสิทธิภาพ ได้ ด้วยข้อมูลเป็นปัญหาร่วมของชุมชนแล้วทำให้เกิดเห็นประเด็นปัญหาต่างๆ ของชุมชนที่สะสมมา เช่น สุขภาพ สวัสดิการ การศึกษา ทรัพยากร เกษตร กองทุน เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ อายุมขครอบครัว ยาเสพติด ฯลฯ ปัญหาต่างๆนี้ ต้องมีข้อมูลที่เจาะลึกนำสู่การแก้ไขปัญหา ชุมชนจึงพัฒนาเป็นฐานข้อมูลเชิงประเด็น ซึ่งสามารถเกิดการจัดการปัญหาเชิงรูปธรรมได้และในบางตำบลสามารถพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ ศูนย์การเรียนรู้ศึกษาดูงานให้กับที่อื่นและหน่วยงานได้

ด้วย กระบวนการจัดการข้อมูลของชุมชนเป็นข้อมูลเชิงปฏิบัติการไม่ได้อยู่ในเอกสารอย่างเดียว แต่สามารถนำมาเคลื่อนไหวและผู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาได้เข้ามาร่วมกันให้ข้อเสนอ ยอมรับร่วม และหาทางออกร่วม สร้างการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ การมีส่วนร่วมดังกล่าวสร้างการปรับเปลี่ยนทัศนคติและวิธีคิดการทำงานร่วมของทุกภาคี ชุมชน รัฐ วิชาการ จึงเป็นเงื่อนไขที่สร้างการจัดการชุมชน/ตำบลที่สามารถตัดสินใจในการบริหารจัดการชุมชนและทรัพยากรร่วมทั้งระบบได้

นอกจากมีข้อมูลแล้วชุมชนยังต้องสร้างกระบวนการจัดการข้อมูลและนำสู่การปฏิบัติการแก้ไขปัญหาแบบเกิดผลลัพธ์(ข้อมูลกินได้)ที่สัมฤทธิ์ผลมีประโยชน์ร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

ในกระบวนการจัดการข้อมูลมีการวิเคราะห์ที่สร้างการเรียนรู้ ซึ่งการเรียนรู้นี้เป็นเงื่อนไขสำคัญของการสร้างการเปลี่ยนแปลง

4.2.3 ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลที่ใช้สร้างการเรียนรู้

การวิเคราะห์ข้อมูลนำสู่การสร้างการเรียนรู้ กระบวนการวิเคราะห์มีทั้งหมด 4 ขั้นตอน ได้แก่ **หนึ่ง การวิเคราะห์ตนเองและชุมชน** จากการวิเคราะห์ระดับตนเองจะเริ่มต้นด้วยนำ ข้อมูลบัญชีครัวเรือนของบุคคลนำมาให้เห็นรายรับ-รายจ่าย และให้วิเคราะห์จัดลำดับค่าใช้จ่ายที่จ่ายมากจนถึงจ่ายน้อย และวิเคราะห์รายได้มาจากแหล่งใดมากที่สุด จากนั้นให้ ทบทวนการใช้ชีวิตกับการใช้จ่ายมีเหตุผลสอดคล้องกับรายได้-รายจ่ายอย่างไร จากนั้นให้สรุป ความสมดุลของการใช้ชีวิตอยู่อย่างจริงจังไม่ทุกข์ จากนั้นวางแผนการดำเนินชีวิตที่แก้ไขปัญหาที่ เกิดขึ้น โดยแยกเป็นปัญหาที่รับผิดชอบต้องแก้ไข ปัญหาระยะยาวที่ต้องปฏิบัติ จากนั้นเป็นการ ติดตามของแกนกลุ่มนำมาสรุปผลที่คณะทำงานจังหวัด**การวิเคราะห์ระดับตำบล** เริ่มต้นด้วย การข้อมูลของบัญชีครัวเรือนบุคคลมารวมเป็นข้อมูลรายรับ-รายจ่ายตำบลและนำมารวมเป็น ข้อมูลระดับจังหวัด (10%) ซึ่งจะจำแนกให้เห็นถึงรายรับ-รายจ่าย สาเหตุของการจ่าย-รายรับ จำนวนปริมาณตัวเลขแสดงถึงขนาดของปัญหา จากนั้นจะจัดลำดับของปัญหา ค่าใช้จ่ายและ นำสู่การวิเคราะห์การพึ่งตนเองได้และพึ่งภายนอกโดยคำนวณออกมาเป็นเปอร์เซ็นต์ จากนั้น จะวิเคราะห์ปัญหาที่เป็นประเด็นร่วม เช่น ประเด็นเกษตร ประเด็นค่าใช้จ่ายการศึกษา ประเด็นการลงทุน ประเด็นการใช้ทรัพยากร ประเด็นหนี้สิน ประเด็นสุขภาพ-โรงพยาบาล ฯลฯ

สอง การวิเคราะห์การทำแผนการจัดการชุมชน เริ่มต้นด้วยการจัดลำดับ ความสำคัญของปัญหาจากปัญหาที่สำคัญมากที่สุดจนถึงความสำคัญน้อยที่สุด จากนั้น วิเคราะห์แนวทางการแก้ไขปัญหาในแต่ละปัญหา โดยใช้คำถามง่ายๆแต่ช่วยกันคิด ดังเช่น

จะทำอะไร	ทำไปเพื่ออะไร	ทำอย่างไร	ใครทำบ้าง	ผลที่ได้รับ	เวลาเท่าไร

สาม การจัดทำแผนชุมชนบูรณาการหน่วยงานซึ่งเป็นแผนการจัดการเศรษฐกิจในครัวเรือนที่แต่ละครอบครัวกำหนดจากฐานข้อมูลบัญชีครัวเรือนที่จัดทำด้วยตนเอง แผนระดับหมู่บ้าน เป็นการนำข้อมูลบัญชีครัวเรือนของแต่ละหมู่บ้านมาประมวลเป็นข้อมูลหมู่บ้าน แล้ววิเคราะห์ร่วมกันผ่านเวทีประชาคมหมู่บ้าน ซึ่งทำให้คนในหมู่บ้านเห็นข้อมูลของตัวเองและสามารถตัดสินใจกำหนดแผนการพัฒนาหมู่บ้านของตนเองได้อย่างสอดคล้องกับทรัพยากรที่หมู่บ้านมีอยู่ แผนระดับตำบล เป็นการประมวลข้อมูลระดับหมู่บ้านมาวิเคราะห์ร่วมกันในเวทีตำบล ทำให้แต่ละหมู่บ้านเห็นศักยภาพของหมู่บ้านตนเอง และหมู่บ้านข้างเคียง จึงทำให้การกำหนดแผนตำบลเป็นการกำหนดจากฐานทรัพยากรของแต่ละหมู่บ้านยกระดับแผนหมู่บ้านให้เป็นแผนตำบลที่เกื้อหนุนกันและกัน เช่น เครือข่ายเกษตรอินทรีย์ เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน ฯลฯ ซึ่งแผนในระดับตำบลมี 3 รูปแบบ คือ แผนชุมชนทำเอง ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนสามารถดำเนินการได้โดย เช่น การปลูกผักปลอดสาร การทำเกษตรอินทรีย์ลดต้นทุน กองทุนข้าวสาร ฯลฯ แผนชุมชนทำร่วม เป็นการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐ หน่วยงานเอกชน สนับสนุนแผนของชุมชน ทั้งในรูปแบบความรู้งบประมาณ สถานที่ บุคลากร เช่น การอบรมบัญชีครัวเรือน การวิจัยพันธุ์ข้าว การส่งเสริมการตลาด ฯลฯ แผนชุมชนเสนอขอ ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่ชุมชนไม่สามารถดำเนินการได้ด้วยตนเองทั้งหมด จึงเสนอขอการสนับสนุนจากหน่วยงาน เช่น การก่อสร้างถนน การสร้างระบบน้ำประปา ฯลฯ

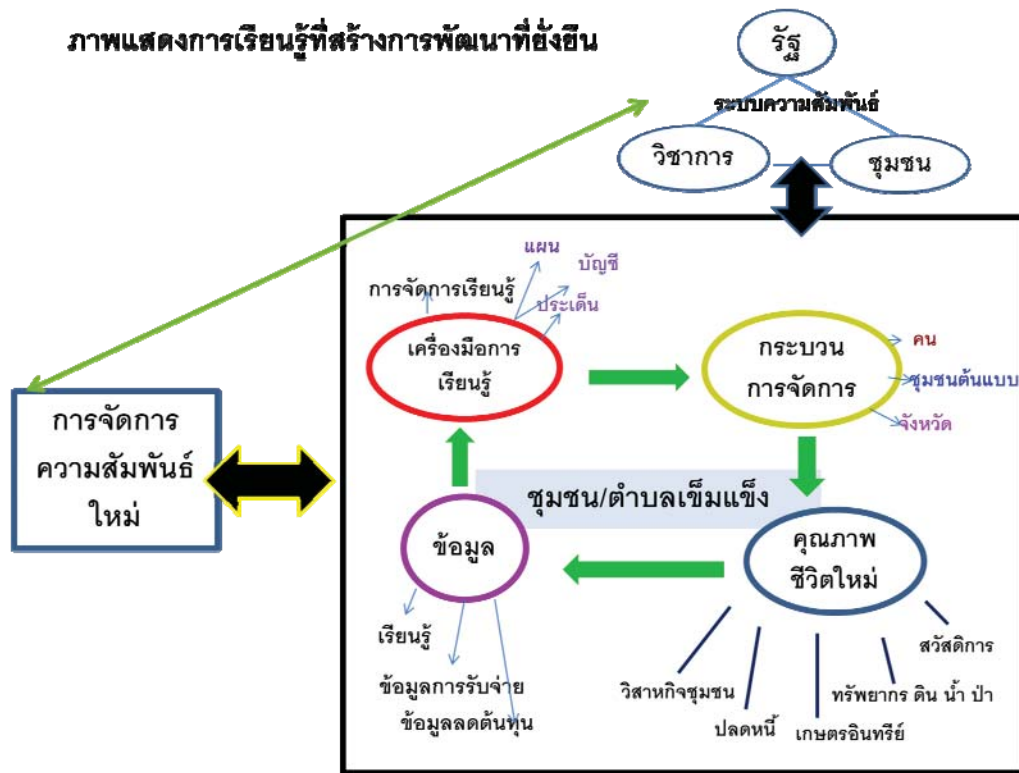
การจัดทำแผนระดับครัวเรือน หมู่บ้านตำบลเป็นการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาจากภายในชุมชนด้วยข้อมูลของชุมชน ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนกระบวนการกำหนดแผน การพัฒนาชุมชนในรูปแบบใหม่ที่มาจากฐานข้อมูลของชุมชนเกิดการเชื่อมโยงแผนของชุมชน ท้องถิ่น (อบต. เทศบาล) อำเภอ จังหวัด ให้เกิดการทำงานร่วมกันแบบบูรณาการโดยหน่วยงานรัฐใช้แผนชุมชนเป็นฐานคิดกำหนดนโยบายการสนับสนุนชุมชน ซึ่งการจัดทำแผนชุมชนทั้ง 3 ระดับ ทำให้เกิดการเรียนรู้กระบวนการของชุมชนในการเชื่อมโยงแผนชุมชนกับ อบต./เทศบาล อำเภอ จังหวัด ตั้งแต่การวิเคราะห์ข้อมูลกำหนดแผนระดับครัวเรือน กลุ่ม/เครือข่ายตำบล ผลักดันให้แผนถูกนำไปสร้างเป็นปฏิบัติการจริงในทุกระดับ เกิดรูปธรรมความสำเร็จสร้างความเชื่อมั่นในข้อมูล ความรู้ของชุมชนนำไปสู่การปรับแนวคิดการพัฒนาตนเองของชุมชนจากการรอคอยความช่วยเหลือจากผู้อื่นเป็นกาสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมลุกขึ้นมากำหนดชีวิต กำหนดอนาคตตนเองจากฐานข้อมูลของชุมชน พัฒนาศักยภาพของชุมชนในการจัดการตนเอง

สี่ การวิเคราะห์หาค่าศักยภาพตำบลเข้มแข็ง ในโครงการฯได้มีตัวชี้วัดความเป็นตำบลเข้มแข็ง 7 ด้าน ได้แก่ ด้านกลไกหรือคณะทำงานที่เข้มแข็ง ด้านการจัดทำข้อมูลบัญชีครัวเรือน

ที่เชื่อมโยงกับแผนชุมชนได้ ด้านกลุ่มอาชีพ ด้านการจัดการระบบฐานข้อมูล ด้านการเชื่อมโยงแผนชุมชนกับหน่วยงาน ด้านการเกิดประเด็นการแก้ไขปัญหา ด้านการสร้างประชาธิปไตยชุมชน

การสร้างตำบลเข้มแข็งได้มีกระบวนการวิเคราะห์เพื่อจำแนกระดับความเข้มแข็งของตำบลและที่สำคัญชาวบ้านเป็นผู้วิเคราะห์และให้คะแนนตนเองตามกรอบตัวชี้วัด ข้อดีของการวิเคราะห์ทำให้ชุมชนเห็นตนเองในระดับกว้างและการเชื่อมโยงกับส่วนต่าง เห็นตนเองในกระบวนการทำงานและขอบเขตประชาชนที่เชื่อมร้อยกัน ดังนั้นการสร้างตำบลเข้มแข็งจึงเน้นจากชุมชนขึ้นมา

4.3 การเรียนรู้ที่สร้างการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากกระบวนการทำงานโครงการฯ ได้สร้างการเรียนรู้สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยผ่านปฏิบัติการตำบลเข้มแข็ง ซึ่งองค์ประกอบของตำบลเข้มแข็ง ได้แก่

กระบวนการพัฒนาตำบลเข้มแข็งโดยมี ปัจจัย 4 ด้านเป็นสำคัญ คือ 1) ข้อมูล 2) เครื่องมือการเรียนรู้ 3) กระบวนการจัดการใหม่ 4) การยกระดับคุณภาพชีวิตใหม่ ความสัมพันธ์ของปัจจัย 4 ด้าน เป็นการขับเคลื่อนโดยชุมชนเป็นแกนหลัก ซึ่งแต่ละด้านได้สร้างการเรียนรู้ใหม่

ด้านข้อมูลทำให้ชุมชน หน่วยงานเข้าถึงข้อเท็จจริงและปัญหา เรียนรู้การใช้ข้อมูลเพื่อปฏิบัติการ ข้อมูลนั้นสามารถสร้างทางเลือกให้กับอาชีพและชีวิตได้ (ข้อมูลรายรับ-รายจ่าย, ข้อมูลครัวเรือน, ข้อมูลปัญหา, ข้อมูลกำไรขาดทุนฯ)

ด้านเครื่องมือการเรียนรู้ เป็นการสร้างเครื่องมือโดยผ่านบัญชีครัวเรือน แผนและข้อเสนอ แผนการแก้ไขปัญหาเชิงประเด็น และ การจัดการเรียนรู้ (หลักสูตรการเรียนรู้, รูปแบบการวิเคราะห์)

ด้านกระบวนการจัดการ เป็นการนำเอาปฏิบัติการที่มาจากการเรียนรู้ร่วมยกระดับนำสู่การจัดการร่วม ผ่านคน แกนนำ ชุมชนต้นแบบ และการจัดการระดับจังหวัด ซึ่ง จัดการผ่านกลไกและพื้นที่เป็นตัวตั้ง มีหน่วยงานจังหวัดเข้ามาร่วมขับเคลื่อน จึงนำสู่ความร่วมมือและสร้างการแก้ไขปัญหาที่สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของชุมชน/ตำบล ทำให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

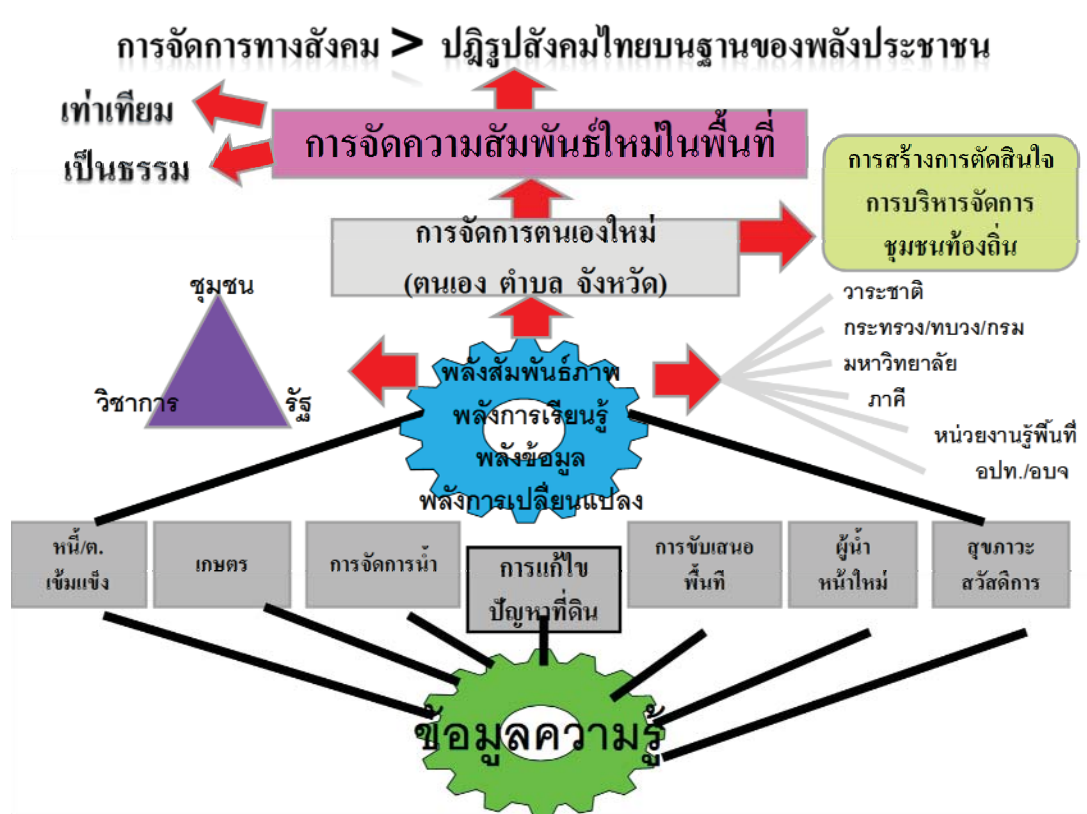
ด้านคุณภาพชีวิตใหม่ เป็นการสร้างประสิทธิภาพและผลลัพธ์จากการวางแผนการแก้ไขปัญหา เกิดกระบวนการจัดการที่มองจากจุดเริ่มต้นปัญหา กระบวนการจัดการ กระบวนการแก้ไขปัญหา ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ภาควิชาส่วน ภาควิชาหน่วยงาน หน่วยงานเข้าร่วม และผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น รวมทั้งบูรณาการทุกภาคส่วนเข้ามาเป็นการมองทั้งระบบ (ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ) ดังนั้นจึงเป็นการจัดการทั้งทางด้านเศรษฐกิจการเมืองและสังคม

การสร้างชุดข้อมูล เครื่องมือการเรียนรู้ กระบวนการจัดการและการสร้างคุณภาพชีวิตใหม่นั้น ภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ชุมชน วิชาการ เป็นชุดความสัมพันธ์ที่เกิดจากการจัดการร่วม ด้วยชุดความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงเป็นการเปิดมิติ ความสัมพันธ์ใหม่ คือ มิติความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับชุมชน โดยชุมชนจะมีความมั่นใจ สามารถอธิบายปัญหา สาเหตุ และแนวทางการจัดการอย่างเป็นระบบ มีเหตุผล และสร้างสำนึกร่วมของชุมชน มีความเอื้ออาทรและแบ่งปัน

มิติความสัมพันธ์ชุมชนกับทรัพยากร เป็นความสัมพันธ์ที่สร้างความเป็นธรรมเท่าเทียมในการเข้าถึงทรัพยากร และปกป้องดูแลคุ้มครองอนุรักษ์ทรัพยากร สร้างสมดุลในการจัดการระหว่างคนกับธรรมชาติ เช่น ป่าชุมชน การจัดการน้ำร่วมชุมชนกับท้องถิ่น การจัดการที่ดิน เกษตรอินทรีย์

มิติความสัมพันธ์ด้านการเมืองการปกครอง เป็นการสร้างความร่วมมือที่มีฐานมาจากการมีส่วนร่วมในระดับแนวคิด วิธีคิด และการตัดสินใจร่วมในการจัดการอนาคตชีวิต ผลประโยชน์ การจัดการความสัมพันธ์การอยู่ร่วมกันภายใต้กติกาสังคม คือรัฐธรรมนูญด้วยมิติความสัมพันธ์ดังกล่าว ทำให้เกิดการจัดการทางสังคมใหม่ นำสู่การปฏิรูปการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ภายใต้ความสัมพันธ์ของการมีส่วนร่วม และการบริหารจัดการประโยชน์ร่วมของชุมชนท้องถิ่นจังหวัด

4.4 พลังการเปลี่ยนแปลง

ในกระบวนการทำงานของโครงการฯ ในครั้งนี้พยายามสร้างการเปล่ยนแปลงในชุมชนและสังคม โครงการได้ใช้ข้อมูลความรู้เป็นตัขับเคลื่อนพลัง/เ่ื่อนไขสำคัญ ในการทำงาน เครื่องมือที่ขับเคลื่อนการทำงาน คือ ข้อมูลบัญชีครัวเรือน บัญชีรายรับ รายจ่าย บัญชีต้นทุนการผลิตข้อมูลเชิงประเด็น ข้อมูลระบบสารสนเทศ หลายๆ ตัวมานผนวกรวมกัน เกิดการแก้ปัญหาระดับตำบล เช่น หนี้สิน เกษตร การจัดการน้ำ การจัดการที่ดิน การขับเคลื่อนระดับจัหวัด ขับเคลื่อนการสร้างผู้นำการเปล่ยนแปลง สุขภาพและสวัสดิการ สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดพลังการเปล่ยนแปลง 4 พลังด้วยกัน คือ

1.พลังแห่งสัมพันธภาพ ซึ่งเป็นการจัดความสัมพันธ์ที่ทุกฝ่ายได้เข้ามาร่วมกันเป็น ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับหน่วยงาน ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสังคม เป็นความสัมพันธ์ระหว่าง ระบบกับระบบ ผู้ว่าราชการจังหวัดเปลี่ยนแต่ระบบที่จะบูรณาการยังอยู่ สิ่งนี้คือความสัมพันธ์ สัมพันธ ภาพมากกว่าการจับมือกันแต่เป็นสิ่งที่ยืดเหนียวเกี่ยวและสร้างระบบร่วมกันของวัฒนธรรมใหม่ของ ข้อมูลและความรู้

2.พลังการเรียนรู้ พลังนี้เป็นวิญญูณเป็นลมหายใจของทุกท่านที่อยู่หนึ่งอยู่ ณ ที่นี้เป็นพลังการ เปลี่ยนแปลงจากฐานข้อมูลสร้างการเรียนรู้อย่างมีเหตุมีผลร่วมกัน

3.พลังข้อมูล ซึ่งเป็นพลังการตัดสินใจของชุมชนท้องถิ่นร่วมกันทำให้ทุกฝ่ายได้ใช้เหตุผลเป็น วัฒนธรรมการทำงาน ลดข้อขัดแย้งและการกล่าวหาอย่างไม่มีเหตุผล นำสู่การสร้างสรรค์รูปแบบและ แนวทางแก้ไขปัญหา ค้นหาทางออกอย่างเป็นระบบมากขึ้นและสามารถพัฒนาเป็นต้นแบบการ แก้ไขปัญหาในระดับ ครุฑเรือน หมู่บ้าน ตำบล จังหวัด

4. พลังการเปลี่ยนแปลง คือ การปรับตัว การสร้างคุณภาพใหม่ ดังเช่น กรณีจากคนที่ ล้มเหลวเป็นหนี้สินลุกขึ้นมาอย่างมีศักดิ์ศรีลุกขึ้นมาปลดหนี้ได้ จากตำบลที่ล้มเหลวแล้ว ล่มสลายแล ลุกกันขึ้นมา รวมกลุ่มกันเรียนรู้ร่วมกัน จากการที่ชาวบ้านเป็นผู้รับ และรอคอยคำสั่งจากหน่วยงาน ราชการและปัจจุบันจากการทำงานร่วมกันกับรัฐทำให้มีบทบาท สร้างแผนร่วมกัน เป็นการสร้างแผนใหม่ ของจังหวัด ดังนั้น การสร้างคุณภาพชีวิตใหม่ สร้างความคิดใหม่ สร้างความเป็นมนุษย์ คือ ความหมายของพลังการเปลี่ยนแปลง

พลังทั้ง 4 พลัง เกิดขึ้นได้เพราะมีการเชื่อมโยงกัน 3 เรื่อง คือ ชุมชน วิชาการ รัฐส่วนของรัฐ คือเติมให้เต็ม สร้างช่องทาง วิชาการ มีบทบาทสำคัญ วิเคราะห์ประมวลต่างๆ แต่วิชาการสำคัญที่ว่าเป็นตัวชี้ทางเลือกที่นำสู่การเปลี่ยนแปลง ชาวบ้านอาจเดินบนทางเลือกแบบเก่าๆ แต่วิชาการได้ชี้ว่ามี ทางเลือกที่ 1 2 3 ให้ลองเลือกทำ โดยให้และชุมชนเป็นตัวตั้ง การเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงอยู่ที่ชุมชน และ พลังต่างๆควรเชื่อมโยงกับอปท.(ท้องถิ่น) อบจ. หน่วยในพื้นที่ มหาวิทยาลัย กระทรวง ทบวง กรม เป็นไปได้ที่การขับเคลื่อนงานในพื้นที่ทุกประเด็นปัญหาสามารถนำสู่เชิงการพัฒนาเป็นวาระแห่งชาติได้ ในการทำงาน 4 พลังนี้ นำสู่การจัดการใหม่ เป็นการจัดความสัมพันธ์ใหม่เชิงพื้นที่นำสู่การตัดสินใจ บริหารจัดการของชุมชนท้องถิ่นที่สร้างความเท่าเทียมและเป็นธรรมทุกคนเข้าถึงข้อมูลได้ ทุกคนเข้าถึง ความรู้ได้ ทุกคนสร้างพลังได้ ทุกคนจัดการความสัมพันธ์ใหม่ได้ ซึ่งเป็นการจัดการสังคมใหม่และสิ่งที่ กล่าวมานี้ คือการปฏิรูปสังคมบนฐานของพลังชุมชน พลังของประชาชน